

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ,
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ
ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: «ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ»

**«Δικαιώματα των ανηλίκων δραστών – θυμάτων στην
ποινική δίκη υπό το πρίσμα της ενωσιακής
δικαιοταξίας»**

**“Rights of juvenile offenders – victims in the criminal
proceedings in the light of EU legal order”**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Άννα Δ. Παναγάκου (Α.Μ. 01792122Μ007)

Αθήνα, 2023

Τριμελής Επιτροπή

Όλγα Τσόλκα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)
Δημήτριος Γιαννουλόπουλος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Goldsmiths στο Λονδίνο
Δομίνικος Αρβανίτης, Διδάκτωρ Ευρωπαϊκού Δικαίου Παντείου Πανεπιστημίου

Δήλωση περί λογοκλοπής: Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης ερευνάς και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχτεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

Copyright © Άννα Παναγάκου, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστήμων δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

- Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α -

Περίληψη.....	6-8
---------------	-----

ΜΕΡΟΣ Α

Η διαχρονική εξέλιξη της νομικής θέσης των ανηλίκων δραστών και θυμάτων σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο

I. Κεφάλαιο Πρώτο: Εισαγωγικές επισημάνσεις για το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης για ανηλίκους

1. Οι απαρχές της θεσμοθέτησης και η εξέλιξή του.....9-12
2. Εννοιολογικές οριοθετήσεις.....12-17

II. Κεφάλαιο Δεύτερο: Κανονιστικό πλαίσιο για την αναγνώριση και προάσπιση των δικαιωμάτων των ανηλίκων στην ποινική διαδικασία σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο

1. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις.....18-20
2. Ο.Η.Ε. και Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Δ.Σ.Δ.Π.).....20-22
3. Συμβούλιο της Ευρώπης.....22-25
4. Ευρωπαϊκή Ένωση.....25-27

ΜΕΡΟΣ Β

Δικαιώματα και αντιμετώπιση των ανηλίκων στην ποινική δίκη βάσει της ενωσιακής νομοθεσίας

I. Κεφάλαιο Πρώτο: Οι ανήλικοι δράστες υπό το πρίσμα του ενωσιακού Δικαίου και της νομολογίας του ΕΔΔΑ

1.1.	Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. – εγγυήσεις δικαστικής προστασίας.....	28-31
1.2.	Οδηγία 2016/800/ΕΕ.....	31-35
1.3.	Οδηγία 2016/343/ΕΕ.....	36-37
1.4.	Οδηγία 2013/48/ΕΕ.....	37-39
1.5.	Οδηγία 2012/13/ΕΕ.....	39-41
1.6.	Οδηγία 2010/64/ΕΕ.....	41-43
1.7.	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.....	43-48
1.8.	Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την άσκηση των δικαιωμάτων των παιδιών (1996 – Ν. 2502/1997).....	48-49
1.9.	Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.....	49-40
1.10.	Νομολογία ΕΔΔΑ ως προς ανήλικους δράστες-κρατούμενους....	50-66
1.11.	Συμπεράσματα.....	66-67

II. Κεφάλαιο Δεύτερο: Οι ανήλικοι ως θύματα – μάρτυρες αξιόποινων πράξεων υπό το πρίσμα του ενωσιακού Δικαίου και της νομολογίας ΔΕΕ και ΕΔΔΑ

2.1.	Προστασία των ανηλίκων θυμάτων στην ενωσιακή νομοθεσία	
2.1.1.	Ενδοοικογενειακή βία σε βάρος ή ενώπιον ανηλίκων.....	68-70
2.1.2.	Έγκλημα στον κυβερνοχώρο (cybercrime), εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και προσβολής γενετήσιας αξιοπρέπειας ανηλίκων (Οδηγία 2011/93/ΕΕ και λοιπές νομοθετικές διατάξεις).....	70-76
2.1.3.	Εμπορία ανηλίκων (Οδηγία 2011/36/ΕΕ και λοιπές νομοθετικές διατάξεις).....	76-80
2.2.	Δικαιώματα, υποστήριξη και προστασία των θυμάτων (Οδηγία 2012/29/ΕΕ και λοιπά νομικά κείμενα).....	80-86
2.3.	Ψηφίσματα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.....	86-89

2.4. Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής – Στρατηγική της Ε.Ε. για τα δικαιώματα των θυμάτων.....	89-91
2.5. Νομολογία ΔΕΕ ως προς ανήλικα θύματα –μάρτυρες.....	91-96
2.6. Νομολογία ΕΔΔΑ ως προς ανήλικα θύματα-μάρτυρες.....	96-109
Συμπεράσματα	109-110
Βιβλιογραφία.....	111-118

«Η δικαιοσύνη θα πρέπει να είναι φίλη των παιδιών. Δεν πρέπει να περπατά μπροστά τους, διότι μπορεί να μην την ακολουθήσουν. Δεν πρέπει να περπατά πίσω τους, διότι δεν πρέπει να επωμίζονται τη βαριά ευθύνη της λήψης αποφάσεων. Πρέπει απλώς να περπατά δίπλα τους και να γίνει φίλη τους.»

Απόσπασμα από τον πρόλογο της Αναπληρώτριας
Γενικής Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης,
Maudde Boer Buquicchio, στις Κατευθυντήριες γραμμές
της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης
για μία «φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη»

<https://ministryofjustice.gr/wp-content/uploads/2021/10/kateuthintiries-odiqies-ypourqon-filiki-pros-paidia.pdf>

Περίληψη

Στο παρόν εκπόνημα εξετάζεται, υπό το πρίσμα του ενωσιακού δικαίου και της ενωσιακής νομολογίας, το πλέον καίριο ζήτημα της κατοχύρωσης και προάσπισης των δικαιωμάτων των ανηλίκων σε όλο το φάσμα της ποινικής δίκης, τόσο στην περίπτωση που οι ίδιοι άγονται ενώπιον της ποινικής δικαιοσύνης ως δράστες αξιοποιώντας πράξεων, όσο και στην περίπτωση που φέρονται ως θύματα αυτών και καλούνται να εξεταστούν ως μάρτυρες.

Ειδικότερα, στο πρώτο μέρος (Μέρος Α) της παρούσας μελέτης επιχειρείται μία ιστορική αναδρομή στα συστήματα απονομής ποινικής δικαιοσύνης επί ανηλίκων, ενώ συγχρόνως αναδεικνύεται η προστασία της «ανηλικότητας» και η ανάγκη διάρθρωσης των κανόνων δικαίου που τους αφορούν σε ξεχωριστό κλάδο του ποινικού δικαίου, ως θεμελιωτικές βάσεις κάθε σύγχρονου κράτους δικαίου. Επίσης, σταχυολογούνται τα διεθνή και ευρωπαϊκά νομοθετικά κείμενα, δεσμευτικής ή μη ισχύος για τα συμβαλλόμενα κράτη, τα οποία σκιαγραφούν τα εχέγγυα της ορθής και αποτελεσματικής δικανικής κρίσης επί ποινικών υποθέσεων που άπτονται της αντιμετώπισης ανηλίκων δραστών και θυμάτων.

Στο πρώτο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους (Μέρος Β – Κεφάλαιο Πρώτο) αναλύονται τα δικαιώματα των ανηλίκων δραστών, σε επίπεδο ποινικού δικονομικού δικαίου, όπως αυτά κατοχυρώνονται αφενός στο πλέγμα των κανόνων του πρωτότυπου δικαίου (ΧΘΔ) και του παράγωγου δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (κυρίως μέσω Οδηγιών), αφετέρου στο πλέγμα κανόνων του Συμβουλίου της Ευρώπης (ΕΣΔΑ, Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Άσκηση των Δικαιωμάτων του Παιδιού) και του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΔΣΑΠΔ). Στο σημείο αυτό παρατίθενται ορισμένες κρίσιμες αποφάσεις από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με την τυχόν παραβίαση - από την εκάστοτε εθνική έννομη τάξη - διατάξεων της ΕΣΔΑ σε υποθέσεις ανηλίκων δραστών.

Στη συνέχεια, στο δεύτερο κεφάλαιο του δεύτερου Μέρους (Μέρος Β – Κεφάλαιο Δεύτερο), λόγω της παρατηρούμενης έξαρσης - με διασυννοριακές διαστάσεις

- τέλεσης εγκλημάτων ενδοοικογενειακής βίας, εμπορίας ανθρώπων, καθώς και όσων στρέφονται κατά των εννόμων αγαθών της γενετήσιας ελευθερίας και αξιοπρέπειας, περιγράφεται η προστασία των δικαιωμάτων των ανηλίκων θυμάτων όταν τα ανωτέρω αδικήματα τελούνται εναντίον τους, υπό το πρίσμα των νομοθετημάτων του ενωσιακού δικαίου. Παράλληλα, εξετάζεται, από πλευράς ενωσιακής δικαιοταξίας, το καθεστώς προστασίας των ειδικότερων δικονομικών δικαιωμάτων που παρέχονται στα ανήλικα θύματα αξιοποιούνων πράξεων, προκειμένου να διασφαλιστεί το «υπέρτατο συμφέρον των παιδιών» (κατά τους γενικά παραδεδεγμένους διεθνείς και ευρωπαϊκούς κανόνες) σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας. Τέλος, παρατίθενται συνοπτικά τα πραγματικά περιστατικά και τα κρίσιμα νομικά ζητήματα που απασχόλησαν τη νομολογία του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ σε ποινικές υποθέσεις με αντικείμενο την παραβίαση των δικαιωμάτων ανηλίκων θυμάτων και ανηλίκων μαρτύρων.

Abstract

This paper examines, in the light of EU law and EU jurisprudence, the important issue of securing and defending the rights of minors in the criminal proceedings both in the case that the minors brought themselves before the criminal justice system, as perpetrators of criminal acts, as well as in the case that they are treated as victims and they are summoned to be examined.

In particular, in the first part (Part A) of this study, it is attempted a historical review of the criminal justice systems for minors, while at the same time and as the fundamental bases of every modern rule of law, it is highlighted the protection of "minority" and the need to structure the rules of law concerning the minors in a separate branch of criminal law. Moreover, the International and European legislative texts, binding or non-binding for the contracting states, which outline the guarantees of correct and effective judicial judgment in criminal cases related to the treatment of juvenile offenders and victims, are summarized.

The first chapter of the second part (Part B – Chapter One) concerns the analysis of the rights of juvenile offenders in the criminal procedural law as they are secured on the one hand in the framework of the rules of the original law (EU Charter of Fundamental Rights) and the secondary law of the European Union (mainly through Directives), on the other hand in the network of rules of the Council of Europe (ECHR, European Convention on the Exercise of the Rights of the Child) and the United Nations Organization (UNCRC). At this point, some crucial decisions from the jurisprudence of the European Court of Human Rights are listed regarding the possible violation - by the respective of each national legal order - of the provisions of the ECHR in cases of juvenile offenders.

Furthermore, in the second chapter of the second part (Part B – Chapter Two), due to the observed increase - with cross-border dimensions - of the commission of crimes of domestic violence, human trafficking, as well as those directed against the legal interests of sexual freedom and dignity, it is described the protection of the rights of minor victims when the above crimes are committed against them, in the light of the legislation of the Union law. At the same time and in the terms of EU legal order, it is examined the protection status of the procedural rights granted to minor victims of criminal acts, in order to ensure the "best interests of children" (according to generally accepted international and European rules) at every stage of the criminal procedure. Finally, the facts and critical legal issues that occupied the jurisprudence of the CJEU and the ECtHR in criminal cases concerning the violation of the rights of minor victims and minor witnesses are briefly listed.

ΜΕΡΟΣ Α

Η διαχρονική εξέλιξη της νομικής θέσης των ανηλίκων δραστών και θυμάτων σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο

I. Κεφάλαιο Πρώτο: Εισαγωγικές επισημάνσεις για το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης για ανηλίκους

1. Οι απαρχές της θεσμοθέτησης και η εξέλιξή του

Η ιδέα της ανάγκης προστασίας της «ανηλικότητας», μέσω θεσμοθετημένου νομικού πλαισίου, άρχισε να αναπτύσσεται σταδιακά, ιδίως με την παράλληλη ανάπτυξη του κλάδου της «εξελικτικής ψυχολογίας - Παιδοψυχολογίας». Παράλληλα, και ο τομέας της «Εγκληματολογίας» συνέβαλε ουσιαστικά στην ανάδειξη της ειδικής μεταχείρισης των ανηλίκων σε αυτόνομο κλάδο του δικαίου¹.

Περί τα τέλη του 19^{ου} αιώνα παρατηρείται από τους Εγκληματολόγους ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά δεν συνιστά αναγκαστικά αποτέλεσμα μόνο ελεύθερης βούλησης. Αντιθέτως, συγκαθορίζεται από παράγοντες, οι οποίοι βρίσκονται και λειτουργούν πέραν του προσωπικού ελέγχου, είτε αυτό αφορά μία συμπεριφορά γενετικά προκαθορισμένη (βιολογικός ντετερμινισμός²) είτε είναι αποτέλεσμα κοινωνικών συνθηκών (κοινωνικός ντετερμινισμός).

Οι βιολογικοί ντετερμινιστές θεωρούν ότι τα παιδιά δεν μπορούν -εκ της φύσεώς τους - να εξομοιωθούν με τους ήδη διαμορφωμένους (νοητικά και πνευματικά) ενήλικες, καθότι επιδέχονται διαπαιδαγώγησης. Διαφωνούν έτσι με την ποινική μεταχείρισή των ανηλίκων, για ορισμένες δε κατηγορίες παιδιών αρνούνται ακόμα και τη δυνατότητα θεμελίωσης ποινικής ευθύνης εναντίον ανήλικου

¹ Τ. Φιλιππίδης, Στοιχεία Εγκληματολογίας - Ποιμαντική Κοινωνικών Προβλημάτων, 1990, σελ. 80, Ι. Γεωργάκης, Ποινικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος, 1991, σελ. 61.

² Σύμφωνα με το «βιολογικό ντετερμινισμό» βιολογικοί παράγοντες, όπως τα γονίδια, καθορίζουν απολύτως τόσο τα γνωρίσματα ενός οργανισμού, όσο και τον τρόπο εξέλιξης μίας κοινωνίας.

προσώπου³. Εντός του ανωτέρω χρονικού πλαισίου άρχισαν να εμφανίζονται τα «Άσυλα» και τα «Ορφανοτροφεία», τα οποία στόχευαν –εκ πρώτης τουλάχιστον όψεως- στην παροχή εκπαίδευσης, κοινωνικής προστασίας και διάπλασης των αξιών, σύμφωνα με τους κανόνες ηθικής που ακολουθούσε η εκάστοτε κοινωνία.

Λίγο αργότερα άρχισαν να ιδρύονται τα πρώτα Δικαστήρια για ανήλικους παραβάτες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το έτος 1870στη Βοστώνη και το έτος 1877 στη Νέα Υόρκη άρχισε να λειτουργεί ξεχωριστό Δικαστήριο ανηλίκων (για έφηβους δράστες κάτω των 16 ετών). Ακολούθως, το έτος 1890 ιδρύεται το πρώτο Δικαστήριο ανηλίκων στην Αυστραλία και το έτος 1899 στο Σικάγο των Η.Π.Α. ("*Cook Country Juvenile Court*").

Μετάπειτα, ο ψυχολογικός - ψυχιατρικός ντετερμινισμός⁴, ο οποίος διαδέχθηκε το βιολογικό ντετερμινισμό, αντιμετώπισε τους ανήλικους δράστες περισσότερο ως ασθενείς παρά ως κακοήγη άτομα. Προκειμένου να αποφευχθεί ο ποινικός σωφρονιστικός εγκλεισμός των ανηλίκων, οι ποινικές κυρώσεις που επιβάλλονταν από τους δικαστές στηρίζονταν στη διάγνωση ειδικού μάρτυρα ή πραγματογνώμονα της τυχόν ψυχικής ασθένειας του ανηλίκου.

Ακολούθως, υπό το κλίμα της εκβιομηχάνισης και αστικοποίησης της κοινωνίας σε διεθνές επίπεδο, οι κοινωνικοί ντετερμινιστές αντιμετώπισαν την εγκληματική συμπεριφορά ως «προϊόν κοινωνικής δομής» (σύμφωνα με τη μαρξιστική θεωρία), και δη ως αποτέλεσμα της διάδρασης (interaction) με άλλα άτομα για την επίτευξη επικοινωνίας και ως αποτέλεσμα υποκουλτούρας και κοινωνικών περιορισμών, εξαιτίας της ανάγκης για γρήγορη κοινωνική ανέλιξη (υλική επιτυχία). Την περίοδο εκείνη λοιπόν, κατέστη σαφές ότι απαιτείτο να καθιερωθεί η προστασία της ανηλικότητας έναντι κάθε μορφής οικονομικής και κοινωνικής εκμετάλλευσης, καθώς

³ Κυρίως διότι θεωρούσαν ότι μία μεγάλη μερίδα ανηλίκων δραστών ήταν γόνιμοι εκφυλισμένων ή άπορων και πενητών. Χ. Δημόπουλος - Κ. Κοσμάτος, Δίκαιο Ανηλίκων, Θεωρία και Πράξη, 2η Έκδοση, 2010, σελ. 16.

⁴ Σύμφωνα με τον «ψυχολογικό ντετερμινισμό» (κύριος εκπρόσωπος αυτού ο Σ. Φρόιντ) κάθε εμπειρία ενός ατόμου είναι καθοριστική για τη μελλοντική συμπεριφορά και τον χαρακτήρα του.

και έναντι κινδύνων που στρέφονταν κατά της ασφάλειας, της υγείας και της ανάπτυξης των ανηλίκων⁵.

Ειδικότερα, η βιομηχανική εποχή λειτούργησε αρνητικά για την ανάπτυξη του πυρήνα της «παραδοσιακής» οικογένειας, ισοπεδώνοντας τον όρο αυτόν. Αυτό αποδίδεται στη διαρκή κινητικότητα και στις ασφυκτικές συνθήκες διαβίωσης, οι οποίες άσκησαν πίεση στο μοντέλο της «παραδοσιακής» οικογένειας. Ήταν φανερό ότι η έντονη εργασιακή απασχόληση είχε ως αποτέλεσμα τη δυσχέρεια εκ μέρους των γονέων της προβολής προτύπων συμπεριφοράς και της επιμέλειας των παιδιών στην οικογένεια με τη στενή της έννοια. Αυτό που παρατηρήθηκε ήταν ότι η πυρηνική οικογένεια έπαψε να παρουσιάζει την οργανική ένταξη στο δίκτυο των κοινωνικών σχέσεων των συγγενών, φίλων, γειτόνων και της τοπικής κοινότητας.

Ωστόσο, οι ανωτέρω αντιλήψεις επικρίθηκαν έντονα, καθότι θεωρήθηκε ότι υπονομεύουν την υπευθυνότητα του ατόμου, την ικανότητα, δηλαδή, ανάληψης ευθυνών για τις πράξεις του. Υπό το πρίσμα του νεοφιλελευθερισμού ως απόρροια της παγκοσμιοποίησης, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην ενίσχυση της ατομικής, οικογενειακής και κοινοτικής ευθύνης, ενώ μειώθηκε ο ποινικός παρεμβατισμός του κράτους⁶.

Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα και αρχές του 20^{ου} αιώνα, αφενός είχαν μεταβληθεί οι αντιλήψεις για την ανήλικη νεότητα, αφετέρου το Ποινικό Δίκαιο φαινόταν πλέον αρκετά ώριμο για την καθιέρωση των νέων αντιλήψεων μέσα από την

⁵ Χ. Δημόπουλος - Κ. Κοσμάτος, *Δίκαιο Ανηλίκων, Θεωρία και Πράξη*, 2η Έκδοση, 2010, σελ. 16 - ενδ. αναφέρονται το «Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα της 16.12.1966 (άρθρο 10)», «Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του παιδιού της 20.11.1989 (N. 2101/1992 ΦΕΚ Α' 192)», «Μέτρα για την προστασία των Νέων κατά την εργασία», σε συμμόρφωση με την οδηγία 94/33/ΕΚ, ΝοΒ 1998, σελ. 548 επ., Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού της Κοινωνίας των Εθνών (Διακήρυξη της Γενεύης), Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του παιδιού των Ηνωμένων Εθνών (1959), Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στρατηγικές στις Η.Π.Α. το 1960 οι οποίες ονομάστηκαν «Mobilization for Youth (MFY)» και «ο Πόλεμος κατά της Φτώχειας».

⁶ Χ. Δημόπουλος - Κ. Κοσμάτος, *Δίκαιο Ανηλίκων, Θεωρία και Πράξη*, 2η Έκδοση, 2010, σελ. 16, για την υποκατάσταση του προνοιακού προτύπου από την νεοφιλελεύθερη διακυβέρνηση και τη δημιουργία ενός νέου αντεγκληματικού σχήματος «Διακυβέρνηση από απόσταση», δυνάμει της οποίας μεταφέρεται η στρατηγική ευθύνης για την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων από τις κεντρικές υπηρεσίες της κυβέρνησης σε μη κρατικές υπηρεσίες και οργανώσεις.

κοινωνιολογική θετική σχολή (μοντέρνα σχολή) της ποινικής επιστήμης⁷. Πλέον, η τάση που επικρατεί διεθνώς βασίζεται στο δόγμα περί «μη παρέμβασης», σύμφωνα με το οποίο τα Δικαστήρια ανηλίκων και όλοι οι σωφρονιστικοί μηχανισμοί αποτελούν το *ultima ratio* της ποινικής καταστολής. Αυτό επιτυγχάνεται με την καθιέρωση προγραμμάτων και μέτρων αποεγκληματοποίησης, αποϊδρυματοποίησης και τήρησης των τυπικών και ουσιαστικών προϋποθέσεων εφαρμογής του δικαίου ανηλίκων⁸.

2. Εννοιολογικές οριοθετήσεις

Οι έννοιες της «παιδικότητας» και της «εφηβείας» άρχισαν να αναπτύσσονται κατά την περίοδο της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού, όταν αποτέλεσαν αντικείμενο ενασχόλησης αρκετών φιλοσόφων, οι οποίοι μέσω του έργου τους εξέφρασαν διάφορες απόψεις για την εκπαίδευση, την εγκληματικότητα, τη σχέση του «καλού» με το «κακό» κτλ⁹.

Είναι πλέον κοινώς αποδεκτό στα σύγχρονα νομικά συστήματα ότι ο ανήλικος δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως «μικρογραφία» του ενήλικου¹⁰. Αντιθέτως, πρόκειται για μία «ιδιόρρυθμη», αυτοτελή, ύπαρξη, η οποία διαφέρει από τον ενήλικο, ποιοτικά και ποσοτικά, ώστε οι αντιδράσεις του στα περιβάλλοντα ερεθίσματα να είναι διαφορετικές¹¹. Υπό την ισχύουσα, λοιπόν, σύγχρονη αντίληψη, η οποία επικρατεί σε όλα τα ευνομούμενα κράτη του δυτικού πολιτισμού η «ανηλικότητα» αποτελεί ένα ιδιαίτερο στάδιο, μίας εξελικτικής δυναμικής και έντονα προβληματικής περιόδου της ζωής του ανθρώπου.

Στο άρθρο 21 παρ. 1 και 3 του ελληνικού Συντάγματος, καθώς και στη Διεθνή Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Δ.Σ.Δ.Π.), η οποία

⁷ Α. Πιτσελά, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2004, σελ. 30 – 37.

⁸ Χ. Δημόπουλος - Κ. Κοσμάτος, Δίκαιο Ανηλίκων, Θεωρία και Πράξη, 2η Έκδοση, 2010, σελ. 23.

⁹ Burfeind, J., & Jeglum - Bartusch, D., 2016, σελ. 20 – 30.

¹⁰ V. Ferrari, Λειτουργίες του Δικαίου, Ιντζεσίλογλου Ν. (Επιμ.) / Πάντζιος Π. (μτφρ.), 1992, σελ. 207.

¹¹ Ν. Χωραφάς, Ποινικόν Δίκαιον Α', Κ. Σταμάτη (Επιμ.), 1978.

χαρακτηρίζεται ως η “*Magna Charta*” του δικαίου ανηλίκων εν ευρεία έννοια, διαπιστώνεται η σπουδαιότητα της «*παιδικής ηλικίας*» και της «*ανήλικης νεότητας*»¹². Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Δ.Σ.Δ.Π. ως «*παιδί*» ορίζεται «*κάθε ανθρώπινο ον κάτω των δεκαοκτώ ετών*», ενώ στο ελληνικό σύνταγμα δεν εξειδικεύεται με αντικειμενικά κριτήρια η «*ενήλικη νεότητα*», χωρίς αυτό φυσικά να αποκλείει την προστασία της ως αυτοτελώς συνταγματικά κατοχυρωμένο έννομο αγαθό.

Η παράμετρος που τίθεται στο άρθρο 1 της Δ.Σ.Δ.Π. λαμβάνεται υπόψη και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να καθοριστεί τί θεωρείται ως «*παιδί – ανήλικος*». Ωστόσο, στο πλαίσιο του ενωσιακού Δικαίου δεν παρατίθεται κάποιος ενιαίος επίσημος ορισμός του «*παιδιού – ανήλικου*» σε καμία από της Συνθήκες¹³, τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (ΧΘΔ)¹⁴, την παράγωγη νομοθεσία και τη νομολογία των δικαιοδοτικών οργάνων της Ε.Ε. Ο υπό κρίση ορισμός δύναται να διαφοροποιείται σημαντικά, επί ενωσιακού δικαίου, ανάλογα με το εκάστοτε κανονιστικό πλαίσιο¹⁵.

Βέβαια, επί του δικαίου που αναπτύσσεται στο Συμβούλιο της Ευρώπης (ΣτΕ), στην πλειονότητα των πράξεων αναφορικά με παιδιά υιοθετείται ο ορισμός που κατοχυρώνεται στο άρθρο 1 του Δ.Σ.Δ.Π.¹⁶

¹² Α. Μάνεσης, Η πραγμάτωση της συνταγματικής προστασίας της ανήλικης νεότητας στο ισχύον δίκαιο, Επιστημονική Επετηρίδα του τμήματος Νομικής – Σχολή Νομικών Επιστημών του Α.Π.Θ., 1992, τέταρτο μέρος, σελ. 209-243.

¹³ Επί παραδείγματι στο α. 3 παρ. 3 της ΣΕΕ αναφέρεται μεν ότι η Ένωση προωθεί μεταξύ άλλων την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, δεν δίνει όμως κάποιον ορισμό της έννοιας του «*παιδιού*».

¹⁴ Στο α. 24 του ΧΘΔ καθιερώνεται η προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, χωρίς πάλι να δίδεται κάποιος ορισμός.

¹⁵ Π.χ. Στη σχετική νομοθεσία της Ε.Ε. που διέπει τα δικαιώματα ελεύθερης κυκλοφορίας των πολιτών των κρατών μελών και των μελών των οικογενειών τους, ως «*παιδιά*» ορίζονται «*οι απευθείας κατιόντες που είναι ηλικίας μικρότερης των 21 ετών ή είναι συντηρούμενοι*». Από την άλλη πλευρά, για παράδειγμα, στη Οδηγία 1994/33/ΕΚ για την προστασία των νέων κατά την εργασία, γίνεται διάκριση μεταξύ των «*νέων*» (φυσικό πρόσωπο ηλικίας κάτω των 18 ετών), των «*εφήβων*» (φυσικό πρόσωπο ηλικίας μεταξύ 15 ετών και έως κάτω των 18 ετών) και των «*παιδιών*» (φυσικό πρόσωπο κάτω των 15 ετών). Σε άλλους τομείς του ενωσιακού δικαίου, όπου η δράση των οργάνων της Ε.Ε. λειτουργεί συμπληρωματικά με την εξουσία των κρατών μελών (βλ. μετανάστευση, εκπαίδευση κλπ.), υιοθετείται κατά κανόνα ο ορισμός του άρθρου 1 της Δ.Σ.Δ.Π.

¹⁶ Π.χ. άρθρο 4 στοιχ. δ της Σύμβασης του ΣτΕ για τη Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων, άρθρο 3 στοιχ. α της Σύμβασης του ΣτΕ για την Προστασία των Παιδιών κατά της Γενετήσιας Εκμετάλλευσης και

Από την άλλη πλευρά, στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) δεν υφίσταται αντίστοιχος ορισμός, που να προσδιορίζει ρητά την έννοια του «παιδιού». Ωστόσο, στο άρθρο 1 της ΕΣΔΑ προβλέπεται ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να αναγνωρίζουν τα δικαιώματα της Σύμβασης σε *«όλα τα εξαρτώμενα εκ της δικαιοδοσίας τους πρόσωπα»*.

Περαιτέρω, στο άρθρο 14 της ΕΣΔΑ ορίζεται ότι η χρήση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση πρέπει να εξασφαλίζεται «ασχέτως διακρίσεως» για κάθε λόγο και – μεταξύ άλλων – και ανεξαρτήτως ηλικίας¹⁷. Επίσης, στο άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. δ' της ΕΣΔΑ, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ότι κανένας δεν επιτρέπεται να στερηθεί την ελευθερία του εκτός αν πρόκειται για νόμιμη κράτηση ανηλίκου *«αποφασισθείσης διά την επιτήρησιν της ανατροφής του, ή την νόμιμον κράτησίν του ίνα παραπεμφθή ενώπιον της αρμόδιας αρχής,»*, καθώς επίσης στο άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης, αναφέρεται ότι *«... η είσοδος όμως εις την αίθουσαν των συνεδριάσεων δύναται να απαγορευθή ... όταν τούτο ενδείκνυται υπό των συμφερόντων των ανηλίκων...»*.

Εξ αυτού του λόγου και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) έχει κρίνει παραδεκτές και έχει εξετάσει προσφυγές από και για λογαριασμό παιδιών, ανεξάρτητα από την ηλικία τους¹⁸. Μάλιστα, όπως έχει διαπλαστεί νομολογιακά, το ΕΔΔΑ φέρεται να ενστερνίζεται τον ορισμό του παιδιού στο άρθρο 1 της Δ.Σ.Δ.Π., ήτοι ότι ως «παιδί» ορίζεται κάθε ανθρώπινο ον που είναι μικρότερο σε ηλικία των δεκαοκτώ ετών.

Κακοποίησης (Σύμβαση Lanzarote), βλ. Σειρά Συνθηκών ΣτΕCETSAριθ. 197 και 201, 15 Μαΐου 2005 και 25 Οκτωβρίου 2007, αντίστοιχα.

¹⁷ ΕΔΔΑ, Schwizgebel κατά Ελβετίας, αριθ. 25762/07, 10 Ιουνίου 2010.

¹⁸ Π.χ. ΕΔΔΑ, Marckx κατά Βελγίου, αριθ. 6833/74, 13 Ιουνίου 1979, όπου ο προσφεύγων ήταν ηλικίας έξι ετών κατά την έκδοση της απόφασης του ΕΔΔΑ.

Παρόμοια είναι η στάση που επικρατεί και επί του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (ΕΚΧ) και επί της ερμηνείας που του αποδίδεται μέσω της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ)¹⁹.

Από την οπτική του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης εκάστου κράτους μέλους, η ηλικία του δράστη, κατά τρόπο που να τον κατατάσσει στην κατηγορία των ανηλίκων ή ενηλίκων, έχει βαρύνουσα σημασία, καθώς μέσω αυτής προκαθορίζεται η ποινική του ευθύνη, η αντίδραση της Πολιτείας, το καθ' ύλη αρμόδιο Δικαστήριο, αλλά και το νομοθετικό πλαίσιο, εντός του οποίου θα κινηθεί ο Δικαστής Ανηλίκων. Παρόμοια ζητήματα στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών ανακύπτουν και στις περιπτώσεις όπου ο ανήλικος επέχει τη θέση του θύματος αξιόποινης πράξης και έτι περαιτέρω όταν καλείται ως μάρτυρας και δύναται να καταστεί διάδικος ήδη από το στάδιο της προδικασίας.

Ως «*Δίκαιο Ανηλίκων*», εν ευρεία έννοια, νοείται το σύνολο των κανόνων κάθε κλάδου δικαίου, το οποίο ρυθμίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ανηλίκων, της οικογένειας και του κράτους, την υποχρέωση κοινωνικής αρωγής και προστασίας, σε όλο το φάσμα της κοινωνίας, ενώ εν στενή έννοια, αντικατοπτρίζει το σύνολο των κανόνων ουσιαστικού και δικονομικού ποινικού δικαίου, το οποίο σχετίζεται με τα ποινικής φύσεως ζητήματα όσων ατόμων νοούνται ως ανήλικοι σύμφωνα με τα όρια ηλικίας που τίθενται εκ του θετικού δικαίου που ισχύει στο κατά περίπτωση εξεταζόμενο κράτος²⁰. Πάντως, όπως ήδη προαναφέρθηκε στην ενωσιακή έννομη τάξη φαίνεται το σχετικό ηλικιακό όριο να προσαρμόζεται κατά περίπτωση, ενώ ο γενικός κανόνας που έχει διαπλαστεί από το ΕΔΔΑ προσδιορίζει την ανηλικότητα σε άτομα ηλικίας κάτω των δεκαοκτώ ετών.

Το «*Ποινικό Δίκαιο Ανηλίκων*», ειδικότερα, περιλαμβάνει διατάξεις αναφερόμενες σε ανήλικους δράστες που φέρεται να έχουν τελέσει αξιόποινες πράξεις, αλλά και κανόνες που αφορούν τα ανήλικα θύματα τέτοιων πράξεων, οι οποίες στοχεύουν ιδίως στην ποινικοποίηση αυτοτελών εγκλημάτων που τελούνται σε

¹⁹ ΕΕΚΔ, Defence for Children International (DCI) κατά Κάτω Χωρών, αριθ. 47/2008, 20 Οκτωβρίου 2009, σκέψη 25.Ν. Χωραφάς, Ποινικόν Δίκαιον Α', Κ. Σταμάτη (Επιμ.), 1978.

²⁰ Π.χ. βλ. άρθρο 121 παρ. 1 ΠΚ

βάρος ανήλικου προσώπου, σε επίπεδο ουσιαστικού δικαίου, καθώς και στην προληπτική προστασία του ανήλικου από την περαιτέρω θυματοποίηση που δύναται να υποστεί εάν ακολουθούνταν η δικονομική οδός που εφαρμόζεται και επί ενηλίκων προσώπων, σε επίπεδο δικονομικού δικαίου²¹.

Στο στάδιο της επιβολής κυρώσεων και σωφρονισμού των ανήλικων παραβατών, δεν μπορεί να γίνει λόγος για «τιμωρία» τους από την Πολιτεία. Το ποινικό δίκαιο, κατά κανόνα, αποφεύγει την επιβολή ποινής ως αναγκαίας συνέπειας της τέλεσης από τον ανήλικο αξιόποινης πράξης. Προς τούτο, θεσπίζονται από τα κράτη μέλη της Ε.Ε. ειδικότεροι κανόνες ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου που τους αφορούν, ήτοι ένα αυτοτελές σύστημα κυρώσεων που περιλαμβάνει κυρίως αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, αλλά και ποινικό σωφρονισμό, διά του περιορισμού τους σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, με γνώμονα την ορθή διαπαιδαγώγησή τους και την υποστήριξή τους, η οποία έχει ως στόχο την κοινωνική τους επανένταξη και την αποτροπή τους από την τέλεση άλλων εγκληματικών πράξεων²².

Μία ιδιαιτερότητα που παρουσιάζει το ποινικό δίκαιο ανήλικων δραστών έναντι του κοινού ποινικού δικαίου (ήτοι επί ενηλίκων) έγκειται στον τρόπο παρέμβασης του

²¹ Τη βάση για τη νομοθετική παρέμβαση του Ενωσιακού Νομοθέτη επί των δικονομικών δικαιωμάτων ανηλίκων δραστών και θυμάτων, τη δίνει το α. 82 παρ. 2 της ΣΛΕΕ βάσει του οποίου: «Κατά το βαθμό που είναι απαραίτητο για να διευκολυνθεί η αμοιβαία αναγνώριση των δικαστικών αποφάσεων και διαταγών καθώς και η αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις που έχουν διασυνοριακές διαστάσεις, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, αποφασίζοντας σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία μέσω οδηγιών, μπορούν να θεσπίζουν ελάχιστους κανόνες. ... Οι ελάχιστοι αυτοί κανόνες αφορούν: ...β) τα δικαιώματα των προσώπων στην ποινική διαδικασία, γ) τα δικαιώματα των θυμάτων της εγκληματικότητας, ...».

²² Βλ. Στην ελληνική έννομη τάξη, Αιτιολ. Έκθεση Ν. 4619/2019 – άρθρο 121 ΠΚ, Δ. Δημηνάς, Η ανάγκη εκσυγχρονισμού της νομοθεσίας ανηλίκων, Αρμ 1984, σελ. 339, Ν. Παρασκευόπουλος, Η διαπαιδαγώγηση ως προβληματικός στόχος των στερητικών της ελευθερίας μέσων του Ποινικού δικαίου των ανηλίκων, ΝοΒ 1988, σελ. 732, Ν. Κουράκης, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, Β' Έκδοση, 2012, σελ. 1 και 505, όπου γίνεται αναλυτική αναφορά, τονίζεται ο ρόλος της διαπαιδαγώγησης του ανήλικου ως πρωτεύον στόχος της κοινωνίας. Οι σκοποί δε της κοινωνικής επανένταξης και της διαπαιδαγώγησης αναγορεύονται από το γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο, στην περιώνυμη απόφασή του της 31-5-2006 (NJW 59: 2006, 2093-2098), σε σκοπούς συνταγματικής περιοχής για τη σωφρονιστική νομοθεσία των ανηλίκων (προηγήθηκαν σε γερμανικό επίπεδο η απόφαση της 21-10-2003, όπου ως σκοπός κάθε ποινής κατά της ελευθερίας αναγορεύεται η διαμόρφωση προϋποθέσεων για υπεύθυνη διαβίωση εν ελευθερία) κάθε απομάκρυνση από τους σκοπούς αυτούς θεωρείται ως αντισυνταγματική, Α. Συκιώτου, Η ευνοϊκότερη μεταχείριση των ανηλίκων δραστών στο δίκαιο ανηλίκων: Πραγματικότητα ή ένας όμορφος μύθος; ΠοινΛογ 2009, σελ. 173.

συστήματος ποινικής καταστολής. Επί ανηλίκων δραστών, το πλέον κρίσιμο είναι ότι θα ληφθεί υπόψη όχι τόσο η βαρύτητα και το είδος της τελεσθείσας πράξης (δίκαιο της πράξης), αλλά θα ληφθούν παράλληλα υπόψη και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που συνοδεύουν τον δράστη (δίκαιο του δράστη), ως προς το είδος το περιεχόμενο και τη διάρκεια των κυρώσεων που θα επιβληθούν από το Δικαστήριο. Επομένως, για την επίτευξη ισορροπίας μεταξύ της βλάβης που υπέστη η κοινωνία και της ιδιαίτερης αντιμετώπισης του ανηλίκου ως δράστη, γίνεται δεκτό ότι οι ποινικοί κανόνες που θα ακολουθηθούν αποτελούν έναν συγκεκριισμό του «ποινικού δικαίου της πράξης» και του «ποινικού δικαίου του δράστη»²³.

²³ Βλ. Άρθρο 40 παρ. 4 ΔΣΑΔΠ «Μία σειρά διατάξεων σχετικών κυρίως με την επιμέλεια, την καθοδήγηση και την επιτήρηση, τους συμβούλους, τη δοκιμασία, την τοποθέτηση σε οικογένεια, τα προγράμματα γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης και τις άλλες εναλλακτικές δυνατότητες πλην της επιμέλειας, θα εξασφαλίζει στα παιδιά μια μεταχείριση που να εγγυάται την ευημερία τους και που να είναι ανάλογη και με την κατάσταση τους και με την παράβαση», Βλ. επίσης Κανόνα 5 από τους Κανόνες του Πεκίνου, αναλυτικά για τον διαχωρισμό αυτό - Α. Πιτσελά, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, 2013, σελ. 66.

II. Κεφάλαιο Δεύτερο: Κανονιστικό πλαίσιο για την αναγνώριση και προάσπιση των δικαιωμάτων των ανηλίκων στην ποινική διαδικασία σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο

1. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

Η ειδική μεταχείριση που απολαύουν οι ανήλικοι είτε ως δράστες είτε ως θύματα στηρίζεται σε θεμελιώδεις αρχές και δικονομικές εγγυήσεις, οι οποίες θεσπίζονται δια της νομοθετικής οδού σε έκαστο κράτος μέλος της Ε.Ε.²⁴ επί τη βάσει κανόνων υπερνομοθετικής ισχύος, Οδηγιών, εγχειριδίων και εν γένει κατευθυντήριων γραμμών που χαράσσονται από την Ε.Ε., όπως και μέσω της νομολογίας που παράγουν τα δικαιοδοτικά της όργανα, αλλά και το ΕΔΔΑ.

Η ποινική δικονομία της Ένωσης διέπεται από τις κοινώς παραδεδεγμένες γενικές αρχές, οι οποίες εντοπίζονται και στο ελληνικό Σύνταγμα, όπως και στις επιμέρους διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, όπως: η αρχή του σεβασμού και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου (άρθρο 40 παρ. 1 ΔΣΔΠ και άρθρο 2 παρ. 1 Σ), η αρχή της δίκαιης διεξαγωγής της δίκης (άρθρο 47 ΧΘΔ, βλ. και άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, άρθρο 14 ΔΣΑΠΔ, άρθρο 40 παρ. 2β περ. iii ΔΣΔΠ), η αρχή *“in dubio pro reo”* ως ειδικότερη έκφανση της δίκαιης δίκης (άρθρο 6 παρ. 1 και 2 ΕΣΔΑ), το τεκμήριο της αθωότητας (άρθρο 48 παρ. 1 ΧΘΔ, βλ. και άρθρο 14 παρ. 2 ΔΣΑΠΔ, άρθρο 40 παρ. 2β περ. i ΔΣΔΠ), η αρχή της ταχείας διεξαγωγής της δίκης ή της επιτάχυνσης (άρθρο 6 παρ. 1α ΕΣΔΑ, άρθρο 14 παρ. 3γ ΔΣΑΠΔ και άρθρο 40 παρ. 2β περ. ii και iii ΔΣΔΠ), η αρχή της απαγόρευσης της υποχρεωτικής μαρτυρικής κατάθεσης του ανηλίκου και της ομολογίας της ενοχής του (άρθρο 14 παρ. 3 στοιχ. ε και ζ του ΔΣΑΠΔ και άρθρο 6 παρ. 3 στοιχ. δ ΕΣΔΑ).

Παράλληλα με τις ως άνω αρχές, κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικό να εφαρμόζονται και η αρχή της ευημερίας του ανηλίκου, η οποία επιτυγχάνεται με την συνεκτίμηση της

²⁴ Α. Πιτσελά, Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, 2013, σελ. 67 - «η διαδικασία ενώπιον των δικαστηρίων ανηλίκων ακολουθεί κατά γενικό κανόνα τις θεμελιώδεις αρχές και κανόνες της κοινής ποινικής δικονομίας δε βιώνεται από τους ανηλίκους ως παιδαγωγική μέθοδος», Α. Καρράς, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Γ' Έκδοση, 2007, σελ. 20.

προσωπικότητας του ανήλικου δράστη και της κατάστασης του, όπως και η αρχή της κατά το δυνατόν ελάχιστης παρέμβασης²⁵.

Επιπλέον, στο πλαίσιο της αρχής της διαπαιδαγώγησης, εξασφαλίζεται η ευμενέστερη και επιεικέστερη μεταχείριση του ανήλικου, διαγράφοντας έτσι τα όρια του Ποινικού Δικαίου ανηλίκων από το Ποινικό Δίκαιο ενηλίκων. Δηλαδή, η απάντηση της Πολιτείας στην παραβατική συμπεριφορά του ανήλικου δεν έρχεται δια του εκφοβισμού του ή μέσω της ανταπόδοσης και της τιμωρίας του, αλλά δια της εκπαίδευσης και της εκμάθησης σε αυτόν της σπουδαιότητας των προστατευόμενων εννόμων αγαθών και όσων αυτά αντιπροσωπεύουν.

Η εξέλιξη των συστημάτων απονομής δικαιοσύνης σε ανήλικους βασίζεται όχι αποκλειστικά στην προσπάθεια των νομοπαρασκευαστικών επιτροπών των εσωτερικών εννόμων τάξεων των κρατών μελών της Ε.Ε., αλλά και σε διεθνή κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής, συμβατικού και μη συμβατικού χαρακτήρα. Ως διεθνή κείμενα με δεσμευτική ισχύ χαρακτηρίζονται εκείνα που, στο πλαίσιο της ενοποίησης της πολιτικής που ακολουθεί η Ε.Ε., πρέπει να κατοχυρωθούν στο εκάστοτε εσωτερικό δίκαιο των κρατών μελών με τη συμβολή του εγχώριου νομοθέτη. Αντίθετα, στην έννοια των μη συμβατικού χαρακτήρα διεθνών κειμένων (soft law) αντεγκληματικής πολιτικής εντάσσονται τα κείμενα αυτά που δεν περιέχουν δεσμευτικές ρυθμίσεις για τα κράτη μέλη, αλλά, δεδομένης της δεοντολογικής αξίας που έχουν για τα κράτη μέλη που τα έχουν συνυπογράψει, δύνανται να ενσωματωθούν στην εσωτερική έννομη τάξη τους, κατά τη διακριτική τους ευχέρεια.

Η προστασία της παιδικής ηλικίας και της εν γένει ανηλικότητας αναγνωρίζεται ως αυτοτελές έννομο αγαθό, όπως έχει αναφερθεί. Εξάλλου, αποτελεί αντικείμενο ειδικής προστασίας ήδη από τη θέση σε ισχύ της Διεθνούς Σύμβασης του Ο.Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρο 3 Δ.Σ.Δ.Π.) και του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (άρθρο 24 ΔΣΑΠΔ).

²⁵ Η Επιτροπή των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης συνιστά στα κράτη μέλη ακόμη και να αναθεωρήσουν, αν είναι ανάγκη τη νομοθεσία και την πρακτική τους, αποβλέποντας στην ενθάρρυνση της ανάπτυξης της αποχής από την τυπική διαδικασία ή της διαμεσολάβησης στο επίπεδο του Εισαγγελέα, για να προλάβουν την εισαγωγή των ανηλίκων στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης και την υποβολή τους στις συνακόλουθες δυσμενείς συνέπειες.

Ακολουθως, γίνεται μνεία στα σημαντικότερα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα, τα οποία αποτελούν πηγές έμπνευσης του Ποινικού Δικονομικού Δικαίου των Ανηλίκων στην ενωσιακή δικαιοταξία και αφορούν τη μεταχείριση των ανηλίκων δραστών και θυμάτων αξιόποινων πράξεων.

2. Ο.Η.Ε. και Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Δ.Σ.Δ.Π.)

Ήδη από το έτος 1985 (και πριν από τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα το Παιδιού) καθορίζονται από τον Ο.Η.Ε. οι «Ελάχιστοι ή Στοιχειώδεις Κανόνες για την Απονομή της Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους», γνωστοί ως «Κανόνες του Πεκίνο» (*“The Beijing Rules”*), οι οποίοι χαράσσουν το πλαίσιο του Ποινικού και Ποινικού Δικονομικού Δικαίου ανηλίκων, επιχειρώντας να εναρμονίσουν το προνοιακό με το δικαιοκτικό πρότυπο. Μεταξύ άλλων, οι κανόνες αυτοί ορίζουν ότι το ηλικιακό όριο ποινικής ευθύνης στα επιμέρους νομικά συστήματα δεν θα πρέπει να είναι πολύ χαμηλό, ενώ θα πρέπει να συνυπολογίζονται και η συναισθηματική, ψυχική και διανοητική ωριμότητα των ανηλίκων δραστών, καθώς και ότι η ποινική αντιμετώπιση τους θα πρέπει να είναι ανάλογη με τις συνθήκες του δράστη και του εγκλήματος. Για πρώτη φορά μάλιστα εισάγεται, ως ιδιαίτερα προοδευτική ρύθμιση, η δυνατότητα αποχής από την ποινική δίωξη σε περιπτώσεις ανηλίκων δραστών. Βέβαια, οι εν λόγω κανόνες δεν έχουν δεσμευτική ισχύ για τα συμβαλλόμενα κράτη, ωστόσο, το ελεγκτικό όργανο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η «Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού» του Ο.Η.Ε., συνέστησε την εφαρμογή των κανόνων σε όλους τους ανηλίκους που έρχονται σε επαφή με το σύστημα απονομής δικαιοσύνης.

Το έτος 1989 υπογράφεται η Διεθνής Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Δ.Σ.Δ.Π. – *“The United Nations Convention on the Rights of the Child”*), η ισχύς της οποίας ξεκίνησε στις 2 Σεπτεμβρίου του έτους 1990 και σύμφωνα με την οποία το συμφέρον του ανηλίκου τίθεται ως θεμελιώδης κατευθυντήρια αρχή (άρθρα 3, 19 και 39 Δ.Σ.Δ.Π.)²⁶. Στην έννοια δε του ανηλίκου εντάσσονται και οι ανήλικοι

²⁶ Α. Πιτσελά Αγγελική, Κείμενα Αντεγκληματικής πολιτικής (Διεθνή και Ευρωπαϊκά) Δίκαιο Ανηλίκων, 4^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006, σελ. 89.

αλλοδαποί, ακόμα και αν διαμένουν παράνομα στην επικράτεια μίας χώρας, αλλά υπάγονται στη δικαιοδοσία της (άρθρο 2 της Δ.Σ.Δ.Π.)²⁷. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η μεταχείριση των ανηλίκων θα πρέπει να συνάδει με το αίσθημα της αξιοπρέπειας και της προσωπικής τους αξίας, λαμβανομένου υπόψη και του νεαρού της ηλικίας τους (άρθρο 40 παρ. 1 Δ.Σ.Δ.Π.), ενώ παράλληλα κατοχυρώνεται και το τεκμήριο αθωότητας των ανηλίκων δραστών (άρθρο 40 παρ. 2 Δ.Σ.Δ.Π.).

Παράλληλα, στο άρθρο 37 Δ.Σ.Δ.Π. ορίζεται το δικαίωμα επικοινωνίας του ανηλίκου δράστη με τα μέλη της οικογένειάς του, κατά το διάστημα κράτησής του, όπως και ο διαχωρισμός των ανηλίκων από τους ενήλικες κρατούμενους και το δικαίωμα των ανηλίκων δραστών να απολαύουν ταχεία πρόσβαση σε νομική ή άλλη κατάλληλη συμπαράσταση, το δικαίωμα να αμφισβητούν τη νομιμότητα της στέρησης της ελευθερίας τους ενώπιον του Δικαστηρίου ή άλλης αρμόδιας, ανεξάρτητης και αμερόληπτης αρχής, καθώς και το δικαίωμα απαίτησης λήψης ταχείας απόφασης.

Εν συνεχεία, το έτος 1990 τέθηκαν σε ισχύ οι Κανόνες του Ο.Η.Ε. για την προστασία των ανηλίκων που τελούν σε στέρηση της ελευθερίας τους (γνωστοί ως «Κανόνες της Αβάνας»). Οι κανόνες αυτοί αφορούν ειδικότερα τη μεταχείριση των ανηλίκων που τελούν σε καθεστώς αστυνομικής κράτησης και προσωρινής κράτησης, και περιλαμβάνουν διατάξεις σχετικά με τις συνθήκες στους χώρους κράτησης ανηλίκων, τις πειθαρχικές διαδικασίες, τις μεθόδους διαλογής και τη χρήση βίας ή μέσων καταστολής, τους μηχανισμούς υποβολής καταγγελιών, τους μηχανισμούς επιθεώρησης και παρακολούθησης και την επανένταξη των ανηλίκων στο κοινωνικό περιβάλλον²⁸.

Το έτος 1997 ο Ο.Η.Ε. κυρώνει τον «Πρότυπο Νόμο για το Δίκαιο Ανηλίκων» (“Model Law on Juvenile Justice”), ως μία μορφή πρότυπου Ποινικού Κώδικα για ανηλίκους, αλλά σε επίπεδο soft law. Μεταξύ διατάξεων αφορώσες του ανήλικους δράστες, στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο όπου χαράσσονται οι κατευθυντήριες

²⁷ Ν. Κουράκης, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 2012, σελ. 478

²⁸ Γενική Συνέλευση Ο.Η.Ε. (1990), Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την προστασία των ανηλίκων που έχουν καταδικαστεί σε στέρηση της ελευθερίας τους, Έγγραφο HE GA Res. 45/113, 14 Δεκεμβρίου 1990.

γραμμές δράσης σε περιπτώσεις ανηλίκων που έρχονται αντιμέτωποι με το δικαιοδοτικό σύστημα, γίνεται αναφορά στην παιδαγωγική πρόνοια που πρέπει να παράσχεται σε ανήλικα θύματα, όπως και εν γένει σε νεαρά άτομα τα οποία βρίσκονται σε κίνδυνο.

Εν συνεχεία, το έτος 2005 το Συμβούλιο του Ο.Η.Ε. εγκρίνει τις *«Κατευθυντήριες Γραμμές Δικαιοσύνης σε Υποθέσεις που εμπλέκονται Παιδιά Θύματα και Μάρτυρες του Εγκλήματος»*, προτρέποντας σε θέσπιση μέτρων πρόληψης της ταλαιπωρίας των ανηλίκων θυμάτων και μαρτύρων κατά τη διάρκεια της προδικασίας, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι γίνονται σεβαστά τα συμφέροντα και η αξιοπρέπειά τους²⁹. Μεταξύ άλλων περιλαμβάνονται το δικαίωμα των ανηλίκων σε αποτελεσματική πληροφόρηση, σε ακρόαση, σε αποτελεσματική αρωγή από ειδικούς, στην ιδιωτικότητα, στην ασφάλεια, στην προστασία από ταλαιπωρία κατά την διάρκεια της ποινικής διαδικασίας και στην πρόληψη περαιτέρω ψυχικού τραυματισμού.

Μάλιστα, ήδη από το έτος 2002 είχε τεθεί σε ισχύ το «Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία», το οποίο είχε υιοθετηθεί από τη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. το έτος 2000 (UN Document A/RES/54/263).

3. Συμβούλιο της Ευρώπης

Το ΣτΕ (Council of Europe) αποτελεί έναν *sui generis* Διεθνή Οργανισμό³⁰, ο οποίος δρα παράλληλα με την ΕΕ. Πρόκειται για τον παλαιότερο οργανισμό (έτος ίδρυσης 1949) με πρωταρχικό στόχο την ευρωπαϊκή ενοποίηση, με ιδιαίτερη έμφαση στα νομικά πρότυπα και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη δημοκρατική

²⁹ Τον Ιουλίου του 2009 δημοσιεύθηκε το υπ' αριθμ. 12 γενικό σχόλιο της Επιτροπής του Ο.Η.Ε. για τα δικαιώματα των παιδιών με θέμα το «δικαίωμα ακροάσεως των ανηλίκων», όπου μεταξύ άλλων αναφέρθηκε ότι το ανήλικο θύμα, αλλά και ο ανήλικος μάρτυρας, μίας εγκληματικής πράξης πρέπει να έχουν την ευκαιρία να εκφραστούν ελεύθερα και αποτελεσματικά.

³⁰ Ο Ουίνστον Τσόρτσιλ χαρακτήρισε το Στε ως ένα μόρφωμα «Ηνωμένων Πολιτειών» σε ευρωπαϊκό επίπεδο, Council of Europe: Archiving and Documentary Resources,

<https://www.coe.int/en/web/documents-records-archives-information>

ανάπτυξη και τη ρύθμιση των νομοθεσιών, καθώς και την πολιτισμική συνεργασία στην Ευρώπη. Στο Συμβούλιο της Ευρώπης ανήκουν τα περισσότερα κράτη της Ευρώπης³¹.

Σε αντίθεση με την ΕΕ., το ΣτΕ αποσκοπεί από τη στιγμή της ίδρυσής του στην προστασία και προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η κύρια Σύμβαση που έχει κυρωθεί από όλα τα κράτη μέλη του ΣτΕ είναι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), η οποία περιέχει συγκεκριμένες αναφορές στους ανηλίκους³². Βαρύνουσας σημασίας, αναφορικά με την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης του ΣτΕ (ΕΚΧ), προβλέποντας συγχρόνως μέτρα πρόνοιας για τους ανηλίκους και κατοχυρώνοντας την προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων³³, όπως επίσης και η «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την άσκηση των δικαιωμάτων των παιδιών» του έτους 1996 (κύρωση στην Ελλάδα με το Ν. 2502/1997).

Το έτος 2006 το ΣτΕ παρουσίασε το πρόγραμμά του με τίτλο «Οικοδόμηση μιας Ευρώπης για τα παιδιά, με τα παιδιά», ένα πολυδύναμο σχέδιο δράσης που περιλάμβανε – μεταξύ άλλων – σχέδιο δράσης για την εξάλειψη κάθε μορφής βίας σε βάρος των ανηλίκων, καθώς και κατοχύρωση των δικαιωμάτων των παιδιών που βρίσκονται σε ευάλωτη θέση. Κύριος στόχος του προγράμματος ήταν ιδίως η προώθηση της εφαρμογής της Σύμβασης του Ο.Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Δ.Σ.Δ.Π.), αναδεικνύοντας τις βασικές αρχές της: απαγόρευση των διακρίσεων, δικαίωμα στη ζωή και την ανάπτυξη, δικαίωμα να δίνεται πρωταρχική σημασία στο υπέρτατο συμφέρον του ανηλίκου από τους φορείς λήψης αποφάσεων και δικαίωμα ακρόασης των ανηλίκων.

Το έτος 2007 υπεγράφη από τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Lanzarote (Ισπανία) η «*Σύμβαση για την προστασία των Παιδιών κατά της γενετήσιας*

³¹ Από τα συνολικά 46 κράτη μέλη του ΣτΕ τα 27 είναι κράτη μέλη και της ΕΕ.

³² Π.χ. άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, όπου κατοχυρώνεται ο περιορισμός του δικαιώματος σε δίκαιη και δημόσια εκδίκαση μιας υπόθεσης όταν τούτο ενδείκνυται βάσει των συμφερόντων των ανηλίκων και άρθρο 3 ΕΣΔΑ, το οποίο απαγορεύει τα βασανιστήρια, την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση και τιμωρία.

³³ Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, Σειρά Συνθηκών Συμβουλίου της Ευρώπης CETS Αριθ. 35, 18 Οκτωβρίου 1961.
Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (αναθεωρημένος), Σειρά Συνθηκών Συμβουλίου της Ευρώπης CETS Αριθ. 163, 3 Μαΐου 1996.

εκμετάλλευσης και σεξουαλικής κακοποίησης» (“Convention on Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse”)³⁴. Η εν λόγω Σύμβαση τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιουλίου του 2010. Σύμφωνα με αυτή, τα συμβαλλόμενα κράτη μέλη ανέλαβαν συγκεκριμένες υποχρεώσεις για τον τρόπο διεξαγωγής των συνεντεύξεων με ανηλίκους (άρθρο 35 Σύμβασης). Στο πλαίσιο αυτό ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε για πρώτη φορά η πρόβλεψη δυνατότητας του Δικαστηρίου να επιτρέψει την εξέταση του ανηλίκου μάρτυρα χωρίς αυτός να είναι παρών στην δικαστική έκθεση, κυρίως μέσω της χρήσης τεχνικών μέσων.

Υπό την αιγίδα του προγράμματος του ΣτΕ για τους ανηλίκους που τέθηκε σε εφαρμογή το έτος 2006, όπως προαναφέρθηκε, θεσπίστηκαν αρκετές πράξεις όμοιου περιεχομένου, οι οποίες λειτουργούν συμπληρωματικά με τα ευρωπαϊκά νομοθετήματα, όπως το Κείμενο των κατευθυντηρίων γραμμών της Επιτροπής του Συμβουλίου της Ευρώπης (ΣτΕ) του 2010 σχετικά με τη *«φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη»*³⁵. Ειδικότερα, στις παραγράφους 64 έως 74 καταγράφονται διάφορες προτάσεις σχετικές με τον τρόπο και η διαδικασία λήψη αποδεικτικών στοιχείων από ανήλικους μάρτυρες (όπως η βιντεοσκόπηση της κατάθεσης, ο περιορισμός του αριθμού των καταθέσεων, η αποφυγή καθοδηγητικών ερωτήσεων κλπ., ενώ παράλληλα αναγνωρίζεται το δικαίωμα του κατηγορουμένου να αμφισβητήσει στην ουσία της τη βιντεοσκοπημένη κατάθεση του ανηλίκου). Στις προγενέστερες συστάσεις του ΣτΕ που αξίζει να αναφερθούν, συγκαταλέγεται και η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης του 1987 για τους Ανηλίκους [Σύσταση No. R (87) 20], όπως και η Σύσταση του Στε του 2003 για τους «Νέους τρόπους μεταχείρισης της νεανικής παραβατικότητας και για το ρόλο της Δικαιοσύνης Ανηλίκων».

Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Σύσταση σχετικά με την *«ανάπτυξη ολοκληρωμένων εθνικών στρατηγικών με γνώμονα την προστασία των*

³⁴ COUNCIL OF EUROPE CONVENTION ON THE PROTECTION OF CHILDREN AGAINST SEXUAL EXPLOITATION AND SEXUAL ABUSE:
<https://rm.coe.int/lanzarote-convention-a-global-tool-to-protect-children-from-sexual-vio/16809fed1d>

³⁵ Βλ. Πρόγραμμα του Συμβουλίου της Ευρώπης «Οικοδόμηση μιας Ευρώπης για τα παιδιά, με τα παιδιά»- www.coe.int/children
https://coraminternational.org/wp-content/uploads/Guidelines_GR.pdf.

παιδιών από τη βία»³⁶, καθώς και η Σύμβαση του 2011 του ΣτΕ για την «πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας», γνωστή ως «*Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης*»³⁷. Στην τελευταία, ήδη εκ προοιμίου αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι «τα παιδιά είναι θύματα ενδοοικογενειακής βίας, ακόμη και όταν είναι μάρτυρες βίας στην οικογένεια» και για το λόγο αυτό εμπεριέχει μία σειρά διατάξεων που αφορούν την αντιμετώπιση των ανηλίκων και τη δικονομική τους θέση, σε επίπεδο ποινικού δικαίου, όταν οι ίδιοι ή μέλη της οικογένειας του είναι θύματα τέτοιων αξιόποινων πράξεων³⁸.

4. Ευρωπαϊκή Ένωση

Σύμφωνα με τα επίσημα δεδομένα που διατηρούν και επεξεργάζονται τα όργανα της ΕΕ περίπου το 19 % του πληθυσμού της ΕΕ (ήτοι περίπου 95 εκατομμύρια) είναι ηλικίας κάτω των δεκαοκτώ ετών. Τα συστήματα απονομής δικαιοσύνης των κρατών μελών μπορεί να αφορούν τους ανηλίκους με διάφορους τρόπους, για παράδειγμα όταν αυτοί διαπράττουν αδικήματα, όταν καταθέτουν ως μάρτυρες ή είναι θύματα εγκλημάτων³⁹.

Επιγραμματικά αναφέρεται ότι έχουν εκδοθεί ανά περιόδους από τα όργανα της Ε.Ε., καθώς από διεθνείς οργανισμούς στους οποίους συμμετέχει η Ε.Ε., πληθώρα νομικών κειμένων και δη Οδηγιών, τα οποία αφορούν τη μεταχείριση τόσο των ανήλικων θυμάτων όσο και των ανήλικων δραστών.

Τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Οδηγία 2011/93/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την «*Καταπολέμηση της*

³⁶ Συμβούλιο της Ευρώπης, Επιτροπή Υπουργών (2009), Σύσταση CM/Rec(2009)10 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη σχετικά με την ανάπτυξη ολοκληρωμένων εθνικών στρατηγικών με γνώμονα την προστασία των παιδιών από τη βία, 18 Νοεμβρίου 2009.

³⁷ <https://rm.coe.int/1680462536>

³⁸ Βλ. ιδίως: άρθρο 26 – Προστασία και υποστήριξη για παιδιά μάρτυρες, Άρθρο 46 – Επιβαρυντικές περιστάσεις (όταν το αδίκημα διαπράχθηκε σε βάρος ή παρουσία παιδιού), άρθρο 56 – Μέτρα προστασίας (σε ένα παιδί θύμα και ένα παιδί μάρτυρα πράξεων βίας κατά γυναικών και ενδοοικογενειακής βίας, θα παρέχονται, όπου χρειάζεται, ειδικά μέτρα προστασίας, λαμβάνοντας υπόψη το συμφέρον του παιδιού).

³⁹ https://e-justice.europa.eu/35998/EL/rights_of_minors_in_court_proceedings

σεξουαλικής κακοποίησης και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας», η οποία αποσκοπεί στην υιοθέτηση μέτρων πρόληψης για την προστασία των ανηλίκων θυμάτων και στη διεξαγωγή ερευνών και ποινική δίωξη των δραστών, αντικαθιστώντας την Απόφαση-Πλαίσιο 2004/68/ΔΕΥ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου⁴⁰. Εξίσου κρίσιμη είναι και η Οδηγία 2016/800/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τους ανηλίκους που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών⁴¹.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ακόμα και το «Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου του 2014 σχετικά με την 25^η επέτειο της Δ.Σ.Δ.Π.[2014/2919(RSP)], όπου – μεταξύ άλλων – καλεί τα κράτη μέλη της Ε.Ε. να εφαρμόσουν τόσο την Οδηγία 2011/93/ΕΕ, ώστε να αυξηθεί η συνεργασία με τη Ευροπόλ σε ποινικές υποθέσεις εξάρθρωσης δικτύων δραστών σεξουαλικών εγκλημάτων σε βάρος ανηλίκων, δίδοντας ταυτόχρονα προτεραιότητα στα δικαιώματα και στην ασφάλεια των θιγόμενων παιδιών, όσο και την Οδηγία 2011/36/ΕΕ, για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, δεδομένου ότι η πλειονότητα των θυμάτων εμπορίας είναι νεαρά κορίτσια και αγόρια, όπως χαρακτηριστικά διαπιστώνεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, τα οποία είναι ανήλικα θύματα εργασιακής και σεξουαλικής εκμετάλλευσης και άλλων μορφών κακοποίησης.

Ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή των διατάξεων υπερνομοθετικής ισχύος που άπτονται των δικαιωμάτων των ανηλίκων σε ποινικές και άλλες υποθέσεις, τον πλέον σημαντικό ρόλο διαδραματίζει το Δικαστήριο της Ε.Ε. (ΔΕΕ), εκδίδοντας αποφάσεις επί προσφυγών που ασκούνται ενώπιόν του, βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, στο πλαίσιο αιτήσεων των κρατών μελών για έκδοση προδικαστικών αποφάσεων⁴².

⁴⁰ <https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/summary/fighting-child-sexual-abuse.html>

⁴¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&qid=1592558995778&from=EL>

⁴² Δηλαδή της διαδικασίας όπου ένα εθνικό δικαστήριο κράτους – μέλους ή μια διοικητική αρχή αιτείται από το Δικαστήριο την παροχή ερμηνείας (ή θίγει κάποιο ζήτημα κύρους) σε σχέση με το πρωτογενές ή δευτερογενές ενωσιακό δίκαιο, όπως αυτό σχετίζεται με μία εθνική υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου ή της αιτούσης διοικητικής αρχής.

Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η προσφυγή ακύρωσης: ΔΕΕ, C-540/03, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης [τμήμα μείζονος συνθέσεως], 27 Ιουνίου 2006.

Ταυτόχρονα, πρέπει να διευκρινιστεί ότι το ΔΕΕ έχει ρητά αναγνωρίσει ότι οι ανήλικοι αποτελούν φορέα δικαιωμάτων με αυτοτελή τρόπο. Αυτό, βεβαίως, αναφέρεται στο δικαίωμα ανεξάρτητης διαμονής, στα κοινωνικά δικαιώματα, στα εκπαιδευτικά δικαιώματα, αλλά και σε δικαιώματα ως προς την κατοχή της ευρωπαϊκής ιθαγένειας⁴³.

Μέχρι το πρόσφατο παρελθόν, το ΔΕΕ είχε εκδικάσει πολύ μικρό αριθμό υποθέσεων που αφορούσαν δικαιώματα των ανηλίκων. Ωστόσο, χάρη στη θέσπιση πιο συγκεκριμένων νομοθετικών μέτρων για τα δικαιώματα των παιδιών και την ανάδειξη της σημασίας τους, αναμένεται ότι στο μέλλον υποθέσεις που άπτονται τέτοιων ζητημάτων θα εμφανίζονται πιο τακτικά στο πινάκιο του ΔΕΕ⁴⁴.

Επισημαίνεται, ότι για τον σχηματισμό δικανικής κρίσης το ΔΕΕ, στην υπόθεση *Dynamic Medien GmbH κατά Avides Media AG*, στηρίχτηκε με άμεσο τρόπο αποκλειστικά στη Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Παιδιού, προκειμένου να ερμηνεύσει διατάξεις του ενωσιακού δικαίου ως προς την προστασία των παιδιών⁴⁵. Αντίθετα, στις λοιπές υποθέσεις το ΔΕΕ βασίστηκε στις γενικές αρχές των δικαιωμάτων των παιδιών, όπως, άλλωστε, αυτές περιλαμβάνονται στις διατάξεις της ανωτέρω Σύμβασης⁴⁶. Ωστόσο, το ΔΕΕ διατηρεί επιφυλάξεις ως προς την δεσμευτικότητα της ισχύος της Δ.Σ.Δ.Π. του Ο.Η.Ε.

⁴³ ΔΕΕ, C-413/99, *Baumbast και R κατά Secretary of State for the Home Department*, Απόφαση της 17ης Σεπτεμβρίου 2002; ΔΕΕ, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu και Man Lavette Chen κατά Secretary of State for the Home Department*, Απόφαση της 19ης Οκτωβρίου 2004; ΔΕΕ, C-148/02, *Carlos Garcia Avello κατά État belge*, Απόφαση της 2ας Οκτωβρίου 2003; ΔΕΕ, C-310/08, *London Borough of Harrow κατά Nimco Hassan Ibrahim και Secretary of State for the Home Department*, Απόφασης της 23ης Φεβρουαρίου 2010; ΔΕΕ, C-480/08, *Maria Teixeira κατά London Borough of Lambeth και Secretary of State for the Home Department*, Απόφαση της 23ης Φεβρουαρίου 2010 κτλ.

⁴⁴ Εγχειρίδιο του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για τα δικαιώματα του παιδιού: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_rights_child_ELL

⁴⁵ ΔΕΕ, C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH κατά Avides Media AG* της 14ης Φεβρουαρίου 2008

⁴⁶ Βλ. ΔΕΕ, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga κατά Simone Pelz*, Απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2010

ΜΕΡΟΣ Β

Δικαιώματα και αντιμετώπιση των ανηλίκων στην ποινική δίκη βάσει της ενωσιακής νομοθεσίας

I. Κεφάλαιο Πρώτο: Οι ανήλικοι δράστες υπό το πρίσμα του ενωσιακού δικαίου και της Νομολογίας του ΕΔΔΑ

1.1 Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. – εγγυήσεις δικαστικής προστασίας.

Το ζήτημα της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ενωσιακό επίπεδο υπήρξε πάντοτε φλέγον, και μάλιστα μετά και τις αποφάσεις Solange⁴⁷ πλήθαιναν τα αιτήματα για την κατάρτιση ενός ενιαίου «καταλόγου» θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η πανηγυρική διακήρυξη του ΧΘΔ από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή πραγματοποιήθηκε το 2000 στη Νίκαια. Κατόπιν της τροποποίησής του, ο ΧΘΔ (Charter of the Fundamental Rights and Freedoms) διακηρύχθηκε για ακόμα μία φορά, το έτος 2007, χωρίς όμως να αναπτύσσει δεσμευτικό χαρακτήρα ως προς τη νομική του φύση, έως τη μεταρρυθμιστική Συνθήκη της Λισαβόνας το 2007, όπου ο ΧΘΔ ενσωματώθηκε σε αυτή με τη μορφή πρωτοκόλλου⁴⁸. Με τον τρόπο αυτό ο ΧΘΔ αποτελεί έκτοτε πρωτογενής πηγή του ενωσιακού δικαίου, δεδομένου ότι ο Χάρτης

⁴⁷ Το 1974, τα συνταγματικά (εθνικά) Δικαστήρια της Γερμανίας και της Ιταλίας εξέδωσαν αποφάσεις, βάσει των οποίων επιβεβαίωναν την αρμοδιότητά τους να αναθεωρούν το ευρωπαϊκό δίκαιο προκειμένου να διασφαλίζεται η συνοχή του με τα συνταγματικά δικαιώματα της εσωτερικής έννομης τάξης (Solange).

Ωστόσο, το ΔΕΚ είχε ήδη αναγνωρίσει ότι τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα ενυπάρχουν στις γενικές αρχές του (τότε) Κοινοτικού δικαίου και ως εκ του τούτου τυγχάνουν προστασίας από το ΔΕΕ (Υπόθ. Stauder αριθ. 29/1969).

Τελικά, το 1987, το συνταγματικό δικαστήριο της Γερμανίας υιοθέτησε μία πιο μετριοπαθή προσέγγιση, αναγνωρίζοντας ότι το ΔΕΚ διασφάλιζε παρεμφερές επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων με εκείνο του εθνικού συντάγματος και συνεπώς ότι δεν απαιτούνταν να πιστοποιηθεί η συμβατότητα κάθε νομοθετικής πράξης της Κοινότητας με το εθνικό σύνταγμα (Solange II).

⁴⁸ Βλ. άρθρο 1 ΣΕΕ που ορίζει πλέον ότι «η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που περιέχονται στο Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης [...], ο οποίος θα έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες».

αποτελεί αναπόσπαστο και ιδρυτικό τμήμα της ενωσιακής διαδικασίας και ενοποίησης, το οποίο αναπτύσσεται και εξελίσσεται παράλληλα με αυτήν.

Ήδη από το προοίμιο του ΧΘΔ υπογραμμίζεται πανηγυρικά ότι στόχος του είναι η οικοδόμηση ενός κοινού ειρηνικού μέλλοντος βασισμένου σε κοινές αξίες, όπως αυτές προκύπτουν από την πολυμορφία και τις παραδόσεις του ευρωπαϊκού χώρου. Στον πυρήνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων διατυπώνονται ως «*αδιαίρετες και οικουμενικές αξίες*»: η ανθρωπίνη αξιοπρέπεια, η ελευθερία, η ισότητα και η αλληλεγγύη, ενώ διαφαίνεται η προσπάθεια για τη δημιουργία ενός κοινού χώρου «ελευθερίας, ασφαλείας και δικαιοσύνης». Σε γενικό λοιπόν πλαίσιο, ο ΧΘΔ παραμένει έντονα συνδεδεμένος με την ιδέα κατοχύρωσης ενός ενιαίου ευρωπαϊκού δικαίου κεκτημένου και ιδιαίτερα με την ιδέα θέσπισης ενός κοινού ευρωπαϊκού Συντάγματος.

Στο πλαίσιο του δικαίου της Ε.Ε. αρκετές διατάξεις του ΧΘΔ θεσπίζουν βασικά δικαιώματα των ενηλίκων, αλλά και των ανηλίκων, οι οποίοι εξετάζονται ως ύποπτοι, διώκονται ποινικά ως κατηγορούμενοι, ή καταδικάζονται για την τέλεση αξιόποινων πράξεων και παρέχουν τις εγγυήσεις διεξαγωγής μίας δίκαιης δίκης. Στο σημείο αυτό αναφέρεται ότι, βάσει του άρθρου 3 παρ. 3 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΕΕ), ένας από τους στόχους που θέτει η Ε.Ε. είναι η προώθηση της προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού.

Στο ΧΘΔ και στο άρθρο 24 παρ. 2 ορίζεται, καταρχάς, ότι «σε όλες τις πράξεις που τα παιδιά, είτε επιχειρούνται από δημόσιες αρχές είτε από ιδιωτικούς οργανισμούς, πρωταρχική σημασία πρέπει να δίνεται στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού». Το ΔΕΕ, αν και έχει αναπτύξει νομολογία με νομική βάση το εν λόγω άρθρο⁴⁹, ωστόσο αυτή δεν αφορά ευθέως σε ποινικές υποθέσεις. Παρόλα αυτά, με τη συγκεκριμένη διάταξη επισημαίνεται πανηγυρικά η βαρύνουσα και πρωταρχική σημασία που έχει για το ευρωπαϊκό δίκαιο η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ανηλίκων.

⁴⁹ Το ΔΕΕ έχει εξετάσει την ερμηνεία του άρθρου 24 ΧΘΔΕΕ ιδίως σε υποθέσεις που αφορούν τη διεθνήαπαγωγή παιδιών.

Ενδ. CJEU Case C-393/18 PPU / Opinion - UD v. XB (2018), CJEU Case C-221/17 / Opinion - M.G. Tjebbes and Others v Minister van Buitenlandse Zaken (2018).

Το άρθρο 47 του ΧΘΔ προβλέπει ειδικότερα το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον ανεξάρτητου και αμερόληπτου Δικαστηρίου σε περιπτώσεις παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ατομικών ελευθεριών, θεσπίζοντας απαιτήσεις που έχουν ιδιαίτερη σημασία για τους ανηλίκους, όπως η εξασφάλιση εύλογης προθεσμίας για τη δίκαιη και δημόσια εκδίκηση της υπόθεσης και η κατοχύρωση δικαιώματος υπεράσπισης, εκπροσώπησης και παροχής συμβουλών από δικηγόρο, όπως και δικαστικής αρωγής.

Στο άρθρο 48 παρ. 1 του ΧΘΔ, το οποίο είναι αντίστοιχο του άρθρου 6 παρ. 2 και 3 της ΕΣΔΑ και του άρθρου 14 παρ. 2 του ΔΣΑΠΔ, κατοχυρώνεται το «τεκμήριο της αθωότητας» (*“in dubio pro reo”*), σύμφωνα με το οποίο «κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του σύμφωνα με το νόμο»⁵⁰. Μάλιστα, σύμφωνα και με την ειδικότερη ρύθμιση του άρθρου 40 παρ. 2 περ. β. στοιχ. ι Δ.Σ.Δ.Π. του Ο.Η.Ε. προβλέπεται ότι «κάθε παιδί ύποπτο ή κατηγορούμενο για παράβαση του ποινικού νόμου να έχει τουλάχιστον δικαίωμα [...] να θεωρείται αθώο μέχρι να αποδειχθεί νόμιμα η ενοχή του». Βάσει λοιπόν του συγκεκριμένου τεκμηρίου, και σε αντίθεση με τα κελεύσματα του αγγλοσαξωνικού δικαίου, θα πρέπει να υιοθετούνται από το δικάζον Δικαστήριο ως αληθείς οι ισχυρισμοί του κατηγορουμένου, εφόσον η κατηγορούσα αρχή δεν δύναται να τους ανατρέψει με αξιόπιστα αποδεικτικά μέσα. Επίσης, απαγορεύεται σε κάθε αρμόδια αρχή να προβεί σε δηλώσεις, ή εν γένει συμπεριφορές, σε χρόνο προγενέστερο της αμετάκλητης δικαστικής κρίσης περί ενοχής του κατηγορουμένου⁵¹.

Ομοίως, ειδικές εγγυήσεις δίκαιης δίκης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών αποτελούν οι ιδιαίτερα συναφείς με τους ανηλίκους αρχές της νομιμότητας και της αναλογικότητας, μεταξύ των εκάστοτε τελεσθέντων εγκλημάτων και των επιβαλλόμενων ποινών, οι οποίες θεσπίζονται μέσω του άρθρου 49 ΧΘΔ. Ανάλογη είναι η διάταξη του άρθρου 40 παρ. 2 περ. α Δ.Σ.Δ.Π. του Ο.Η.Ε. βάσει της οποίας

⁵⁰ Βλ. και ΑΠ 461/2013, Τ.Ν.Π. “areiospagos.gr”, όπου κρίθηκε ότι απόρροια του τεκμηρίου της αθωότητας είναι η «αρχή της επιείκειας», η οποία επιβάλλει στο Δικαστήριο εν αμφιβολία να αποφανθεί υπέρ του κατηγορουμένου.

⁵¹ Απόφ. ΕΔΔΑ Krombach κατά Γαλλίας του 2001 (αριθμ. προσφυγής 29731/1996).

«κανένα παιδί να μην καθίσταται ύποπτο, να μην κατηγορείται και να μην καταδικάζεται για παράβαση ποινικού νόμου λόγω πράξεων ή παραλείψεων, που δεν απαγορεύονται από το εθνικό ή διεθνές δίκαιο κατά το χρόνο που διαπράχθηκαν.

Από την άλλη πλευρά, υπό το ισχύον νομικό πλαίσιο του ΧΘΔ, όπως αποτυπώνεται και στη νομολογία του ΔΕΕ (σε αντίθεση με τη νομολογία του ΕΔΔΑ) δεν περιλαμβάνονται δεσμευτικές πράξεις σχετικά με την κράτηση ανηλίκων στις ποινικές διαδικασίες. Το άρθρο 4 ΧΘΔ θέτει ρητή απαγόρευση στα βασανιστήρια και την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση/ποινή, ενώ στο άρθρο 6 ΧΘΔ προτάσσεται το δικαίωμα κάθε προσώπου στην ελευθερία και την ασφάλεια. Πρόκειται για δύο κρίσιμες διατάξεις στο ποινικό δίκαιο ανηλίκων (αντίστοιχες του άρθρου 37 Δ.Σ.Δ.Π. του Ο.Η.Ε.).

1.2. Οδηγία 2016/800/ΕΕ

Αρκετές πρόσφατες νομοθετικές πράξεις, σε επίπεδο δευτερογενούς δικαίου της Ε.Ε., έχουν επικεντρωθεί στη διασφάλιση των δικονομικών δικαιωμάτων του υπόπτου, κατηγορουμένου, ή εκζητούμενου (βάσει ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης) στις ποινικές διαδικασίες. Ένα από τα σημαντικότερα κείμενα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αναφορικά με το ποινικό δίκαιο ανηλίκων δραστών, είναι η Οδηγία 2016/800 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών»⁵².

Η σημασία της έγκειται ιδίως στο γεγονός ότι αποτελεί την πρώτη νομική πράξη που αφορά αποκλειστικά μία και μόνο κατηγορία και συγκεκριμένα τους υπόπτους ή κατηγορούμενους ανηλίκους, καθώς και ότι εστιάζει στην ευάλωτη θέση των ανηλίκων, ζητώντας την ατομική αξιολόγηση των ειδικών αναγκών τους⁵³. Στο άρθρο 7 της Οδηγίας ορίζεται ότι για την ατομική αξιολόγηση του παιδιού λαμβάνεται ιδιαίτερα υπόψη η προσωπικότητα και η ωριμότητά του, το οικονομικό, κοινωνικό και

⁵² Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 4689/2020.

⁵³ Βλ. και Αιτ. Σκ 35 Οδηγίας 2016/800/ΕΕ

οικογενειακό του υπόβαθρο και οι ειδικές αδυναμίες που ενδέχεται να παρουσιάζει το παιδί. Ως κατευθυντήρια γραμμή προτάσσεται επίσης η μέριμνα των κρατών μελών για τις ειδικές ανάγκες των παιδιών ως προς την προστασία, την εκπαίδευση, την κατάρτιση και την ένταξή τους στην κοινωνία. Έτσι, η Οδηγία όχι μόνο υπογραμμίζει τη σημασία του εντοπισμού των ειδικών αναγκών των νέων και των ευάλωτων σημείων τους σε διάφορους τομείς, αλλά προβλέπει επίσης μία ενδεδειγμένη και ολοκληρωμένη αξιολόγηση του κοινωνικού περιβάλλοντος και της προσωπικότητας του παιδιού. Πρόκειται για την πρώτη εμφάνιση μιας τέτοιας αξιολόγησης σε ένα νομικά δεσμευτικό έγγραφο.

Βέβαια, η Οδηγία δεν προσδιορίζει τα εργαλεία που πρέπει να χρησιμοποιούνται για την ατομική αξιολόγηση και δεν απαιτεί άμεσα την εφαρμογή συγκεκριμένων, τεκμηριωμένων μέτρων ατομικής αξιολόγησης. Το άρθρο 7 αναφέρει απλώς ότι η αξιολόγηση διενεργείται από ειδικευμένο προσωπικό, ακολουθώντας, στο μέτρο του δυνατού, μία διεπιστημονική προσέγγιση, αφήνοντας, όμως, πολλά περιθώρια για διαφορετικές ερμηνείες των στόχων αυτών, των διαδικασιών και των εργαλείων αξιολόγησης.

Άλλωστε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, στις περιπτώσεις ανηλίκων που τους έχει αποδοθεί η ιδιότητα του «υπόπτου» ή «κατηγορουμένου», τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν ότι δίνεται πάντοτε πρωταρχική σημασία στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, σύμφωνα με το άρθρο 24 παρ. 2 ΧΘΔ.

Ευθύς εξαρχής τονίζεται στην παρούσα Οδηγία ότι αυτή αφορά τα παιδιά, στην έννοια των οποίων ανήκουν τα άτομα ηλικίας κάτω των δεκαοκτώ (18) ετών⁵⁴, και τα

⁵⁴ Βλ. και άρθρο 3 παρ. 1 περ. 1 («ορισμοί») Οδηγίας 2016/800/ΕΕ, όπου ρητά αναφέρεται ότι ως «παιδί» νοείται κάθε πρόσωπο κάτω των 18 ετών, με τη επισημάνση ότι στις περιπτώσεις που γεννάται αμφιβολία περί του εάν το εν λόγω πρόσωπο έχει συμπληρώσει την ηλικία των 18 ετών, τότε το πρόσωπο αυτό τεκμαίρεται ότι είναι παιδί. Σύμφωνα με την Αιτ. Σκ. 13 της παρούσας Οδηγίας ορίζεται ότι ο προσδιορισμός της ηλικίας του φερόμενου ως παιδιού-ανηλίκου θα πρέπει να γίνεται από τα κράτη μέλη με γνώμονα τις δηλώσεις του ίδιου του προσώπου, τους ελέγχους της προσωπικής του κατάστασης, την έρευνα εγγράφων, καθώς επίσης και να λαμβάνονται υπόψη και άλλα αποδεικτικά στοιχεία. Αν τα τελευταία δεν είναι διαθέσιμα ή πειστικά θα πρέπει να λαμβάνει χώρα ιατρική εξέταση του προσώπου, η οποία βέβαια θα λειτουργεί αποκλειστικά και μόνο ως *ultimarefugium* και θα διενεργείται λαμβάνοντας υπόψη τον πλήρη σεβασμό των δικαιωμάτων του παιδιού, τη σωματική του ακεραιότητα και την ανθρωπίνη αξιοπρέπεια.

οποία ως ύποπτοι, κατηγορούμενοι ή εκζητούμενοι στο πλαίσιο ποινικής δίκης είναι ικανά να κατανοούν και να παρακολουθούν την εν λόγω (ποινική) διαδικασία, όπως επίσης και να ασκούν το δικαίωμά τους σε δίκαιη δίκη, προκειμένου να προλαμβάνεται η υποτροπή τους και να προωθείται η κοινωνική τους ένταξη. Μάλιστα, η Οδηγία αυτή εφαρμόζεται και εφόσον τα ανωτέρω πρόσωπα ήταν ανήλικοι κατά το χρόνο έναρξης της ποινικής διαδικασίας εναντίον τους, αλλά συμπλήρωσαν την ηλικία των δεκαοκτώ ετών πριν η τελευταία περατωθεί, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιάζουσες περιστάσεις της εκάστοτε υπόθεσης και το κατά πόσο το υπό εξέταση πρόσωπο είναι «ώριμο» και «ευάλωτο»⁵⁵.

Στην περίπτωση δε που το έγκλημα διαπράττεται ενόσω το πρόσωπο νοείται ως «παιδί» (ανήλικος), ήτοι ο δράστης κατά το χρόνο τέλεσης ήταν μικρότερος των δεκαοκτώ ετών, αλλά ο τελευταίος καθίσταται ύποπτος ή κατηγορούμενος σε ηλικία ίση ή μεγαλύτερη των δεκαοκτώ (18) ετών, προτείνεται στα κράτη μέλη να εφαρμόζουν τις δικονομικές εγγυήσεις της υπό κρίση Οδηγίας έως ότου το εν λόγω πρόσωπο συμπληρώσει την ηλικία των είκοσι ενός (21) ετών, τουλάχιστον αναφορικά με τις αξιόποινες πράξεις που έχουν διαπραχθεί από το ίδιο και τα οποία ερευνώνται και διώκονται από κοινού και με δεδομένο ότι συνδέονται άρρηκτα με ποινική διαδικασία που κινήθηκε εναντίον του προσώπου κατά το χρόνο που ήταν μικρότερο των δεκαοκτώ (18) ετών⁵⁶.

Ως προς αντικείμενο και το πεδίο εφαρμογής της ως άνω Οδηγίας στο άρθρο 1 και 2 της παρούσας ρητά ορίζεται ότι η εφαρμογή της εκτείνεται μόνο σε ποινικές υποθέσεις που εκδικάζονται ενώπιον του Δικαστηρίου⁵⁷, αλλά και σε κάθε υπόθεση που ο ανήλικος υπόκειται σε στέρηση της ελευθερίας του, ανεξαρτήτως του σταδίου

Βλ. και ΕΔΔΑ, Darboe και Camara κατά Ιταλίας, 21.07.2022 (αριθ. προσφ. 5797/2017).

⁵⁵ Αι. Σκ. 11 Οδηγίας 2016/800/ΕΕ

⁵⁶ Αιτ. Σκ. 12 Οδηγία 2016/800/ΕΕ. Ωστόσο, δεν πρόκειται για δεσμευτικό μέτρο, αλλά, βάσει και του άρθρου 2 παρ. 3 εδ. β της παρούσας, εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του κράτους μέλους να μην εφαρμόσει τις διατάξεις της συγκεκριμένης Οδηγίας εάν το υπό εξέταση πρόσωπο έχει συμπληρώσει την ηλικία των 21 ετών.

⁵⁷ Πάντως, σύμφωνα με την Αιτ. Σκ. 14 της Οδηγίας «δεν θα πρέπει να εφαρμόζεται σε μερικά ήσσονος σημασίας αδικήματα», χωρίς να αναλύεται περαιτέρω ποια νοούνται ως τέτοια, ούτε φυσικά απαριθμούνται περιοριστικά.

της ποινικής διαδικασίας. Ειδικότερα, η Οδηγία 2016/800/ΕΕ τυγχάνει εφαρμογής στις εξής περιπτώσεις, όπου ο ανήλικος: α. καθίσταται ύποπτος ή κατηγορούμενος, ή β. θεωρείται καταζητούμενος, ήτοι έχει εκδοθεί σε βάρος του ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, κατ' εφαρμογή της Απόφασης – πλαίσιο 2002/585/ΔΕΥ.

Με το άρθρο 4 της παρούσας Οδηγίας και σε συνδυασμό με τις διατάξεις των άρθρων 3, 6 και 7 της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ, διασφαλίζεται το «δικαίωμα ενημέρωσης»⁵⁸ των ανηλίκων, σχετικά με τα δικαιώματα που τους παρέχονται όταν καθίσταται ύποπτοι, κατηγορούμενοι ή εκζητούμενοι⁵⁹, και πιο συγκεκριμένα: 1. δικαίωμα συνδρομής δικηγόρου σε σύντομο χρόνο από την ενημέρωσή τους (άρθρο 6)⁶⁰, 2. δικαίωμα προστασίας του ιδιωτικού τους βίου, κατοχυρώνοντας -μεταξύ άλλων - έμμεσα εξαίρεση από την αρχή της δημοσιότητας της δίκης (άρθρο 14), 3. δικαίωμα δικαστικής συνδρομής, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στην εθνική νομοθεσία εκάστου κράτους μέλους αναφορικά με τη χορήγηση του ευεργετήματος πενίας (άρθρο 18), 4. δικαίωμα να ενημερωθεί σχετικά ο ασκών τη γονική μέριμνα (άρθρο 5), όπως να δικαίωμα να συνοδεύει ο τελευταίος τον ανήλικο υπό τους ορισμούς του άρθρου 15 παρ. 1 και 4., 5. δικαίωμα σε ιατρική εξέταση, το πόρισμα της οποίας αποδεικνύεται εγγράφως, και εν γένει ιατροφαρμακευτική περίθαλψη εντός ευλόγου χρόνου, οι οποίες διενεργούνται αυτεπαγγέλτως από τις αρμόδιες αρχές ή μετά από αίτηση του ανηλίκου ή του συνηγόρου του ή του ασκούντος τη γονική του μέριμνα (άρθρο 8), 6. δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση της κατάστασης του ανηλίκου (δυνάμει του άρθρου 7, όπως ήδη προεκτέθηκε), 7. δικαίωμα αυτοπρόσωπης εμφάνισης στο δικαστήριο και

⁵⁸ Βάσει άρθρου 4 παρ. 2 Οδ. 2016/800/ΕΕ η ενημέρωση γίνεται σε απλή και κατανοητή για τον ανήλικο γλώσσα, γραπτά ή/και προφορικά.

Βλ. και άρθρο 40 παρ. 2 περ. β στοιχ. ιι Δ.Σ.Δ.Π. του Ο.Η.Ε.

⁵⁹ Εφαρμογή Οδ. 2016/800/ΕΕ σε ανηλίκους που είναι εκζητούμενοι κατά τη σύλληψή τους, δυνάμει της διαδικασίας ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, στο κράτος μέλος εκτέλεσης (άρθρο 17).

⁶⁰ Σε συνδ. με την Οδηγία 2013/48/ΕΕ. Η μη συνδρομή δικηγόρου δικαιολογείται μόνο υπό τις περιστάσεις του άρθρου 6 παρ. 8 της Οδηγίας 2016/800/ΕΕ.

ουσιαστική συμμετοχή τους στη δίκη (άρθρο 16)⁶¹, 8. δικαίωμα σε αποτελεσματικά μέσα ένδικης προστασίας μέσω της εσωτερικής έννομης τάξης (άρθρο 19).

Επιπρόσθετα, στο άρθρο 10 προβλέπεται η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας και των επιμέρους αρχών της (αναγκαιότητα, καταλληλότητα και προσφορότητα του επιβαλλόμενου μέτρου ως προς τον επιδιωκόμενο σκοπό) σε περιπτώσεις που ο ανήλικος οδηγείται σε στέρηση της ελευθερίας του, είτε στο πλαίσιο επιβολής μέτρων δικονομικού καταναγκασμού, είτε κατά το στάδιο που κρίνεται ένοχος και του επιβάλλεται ποινή. Τονίζεται, δε, ότι η στέρηση της ελευθερίας, θα πρέπει να έχει όσο το δυνατόν μικρότερη διάρκεια. Μάλιστα, ιδίως η κράτηση αποτελεί έσχατο μέτρο και για το λόγο αυτό η κρίση επ' αυτής θα πρέπει να στηρίζεται σε ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία, η οποία δύναται να υπαχθεί σε επαναξιολόγηση. Στο άρθρο 12 της παρούσας Οδηγίας γίνεται μνεία στις ιδιαίτερες συνθήκες κράτησης που πρέπει να εφαρμόζονται επί ανηλίκων που εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά⁶².

Από την άλλη πλευρά, παρέχεται η δυνατότητα στα κράτη μέλη να προσφύγουν σε εναλλακτικά μέτρα έναντι της κράτησης, αφήνοντας έτσι ανοιχτό το ενδεχόμενο να υπάρξει και αποχή από την ποινική δίωξη εναντίον ανηλίκων δραστών, βάσει του άρθρου 11.

Περαιτέρω, στο άρθρο 9, προβλέπεται ότι οι προανακριτικές ή ανακριτικές αρχές των κρατών μελών και οι αρμόδιοι υπάλληλοι τους δύναται να καταγράψουν την εξέταση των ανηλίκων με οπτικοακουστικά μέσα (αρχεία καταγραφής ήχου ή βίντεο) υπό την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, το οποίο κρίνεται *in concreto*, και λαμβάνοντας υπόψη εάν παρίσταται δικηγόρος υπεράσπισης, όπως και εάν ο ανήλικος τελεί σε στέρηση της ελευθερίας του. Υπογραμμίζεται ότι το βασικότερο όλων είναι η

⁶¹ Βάσει του άρθρου 16 παρ. 2 Οδ. 2016/800/ΕΕ, εάν οι ανήλικοι δεν παρέστησαν στη δίκη τους, τα κράτη μέλη οφείλουν να θεσπίσουν μέτρα προκειμένου να ικανοποιηθεί το δικαίωμα των ανηλίκων να διεξαχθεί νέα δίκη στην οποία θα παραστούν, ή να εξοπλιστούν με άλλο αντίστοιχο μέσο ένδικης προστασίας. Βλ και Οδηγία 2016/343/ΕΕ.

⁶² Όπως πρόβλεψη για διαχωρισμό – κατά κανόνα- των ανηλίκων κρατουμένων από τους ενήλικες.

προάσπιση του «υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού». Η εξέταση του ανηλίκου μπορεί να διεξαχθεί και με άλλα κατάλληλα μέσα, όπως η τήρηση πρακτικών.

1.3. Οδηγία 2016/343/ΕΕ

Η αρχή του «τεκμηρίου της αθωότητας», ως ειδικότερη έκφανση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη κατοχυρώνεται στα άρθρα 47 και 48 του ΧΘΔ, στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, στο άρθρο 14 του ΔΣΑΠΔ και στο άρθρο 11 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁶³. Ως σημαντική πτυχή του ανωτέρω τεκμηρίου θεωρείται το «δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης»⁶⁴. Η παρούσα Οδηγία⁶⁵ εφαρμόζεται σε κάθε πρόσωπο, ανεξαρτήτως ηλικίας (άρα και επί ανηλίκων δραστών), το οποίο καθίσταται ύποπτος ή κατηγορούμενος στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας (άρθρο 2).

Σύμφωνα με τα άρθρα 5 και 6 της Οδηγίας αυτής, τα κράτη μέλη οφείλουν να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα προστασίας των υπόπτων και κατηγορουμένων, ώστε να μην εμφανίζονται ως «ένοχοι» ενώπιον των δικαστικών αρχών ή δημόσια. Αν και στο πλαίσιο του ποινικού δικαίου δεν εφαρμόζεται ο κανόνας της κατανομής του βάρους απόδειξης, όπως ισχύει στο χώρο της δικαιοδοσίας των Πολιτικών Δικαστηρίων, ωστόσο, στην προκειμένη περίπτωση, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται και στο άρθρο 6 της ως άνω Οδηγίας, το βάρος απόδειξης της ενοχής των υπόπτων ή κατηγορουμένων το φέρει η Εισαγγελική Αρχή, με την επιφύλαξη οποιασδήποτε υποχρέωσης του Δικαστή ή του αρμόδιου Δικαστηρίου να αναζητούν τόσο ενοχοποιητικά όσο και απαλλακτικά στοιχεία και του δικαιώματος της υπεράσπισης να προσκομίζονται αποδεικτικά στοιχεία, σύμφωνα με την ισχύουσα εθνική νομοθεσία του εκάστοτε

⁶³ Μολονότι τα κράτη μέλη είναι συμβαλλόμενο μέρος της ΕΣΔΑ και του ΔΣΑΠΔ, η εμπειρία έχει δείξει ότι το γεγονός αυτό από μόνο του δεν εξασφαλίζει πάντοτε επαρκή βαθμό εμπιστοσύνης στα συστήματα απονομής ποινικής δικαιοσύνης των άλλων κρατών μελών (Αιτ. Σκ. 5 Οδ. 2016/343/ΕΕ).

⁶⁴ Βλ. Αιτ. Σκ. 24 επ. και άρθρο 7 Οδ. 2016/343/ΕΕ

⁶⁵ Οδηγία 2016/343/ΕΕ «για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας».

Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 4596/2019.

κράτους μέλους. Οποιαδήποτε αμφιβολία περί της ενοχής του προσώπου θα πρέπει να δρα επ' ωφελεία του και κατά συνέπεια να οδηγεί σε απαλλακτική – αθωωτική κρίση.

Στο δεύτερο μέρος της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ κατοχυρώνονται το δικαίωμα παράστασης των υπόπτων και κατηγορουμένων με δικηγόρο (άρθρο 8) και το δικαίωμα σε νέα εκδίκαση της υπόθεσης ή σε άλλο ένδικο μέσο προστασίας, το οποίο να επιτρέπει επαναπροσδιορισμό της ουσίας της υπόθεσης (άρθρο 9), εφόσον το πρόσωπο δεν παρίστατο την πρώτη φορά και δικάστηκε ερήμην χωρίς να έχουν τηρηθεί οι προϋποθέσεις του άρθρου 8 παρ. 2. Επιπλέον, σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται υπέρ των υπόπτων και κατηγορουμένων, τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν ότι τα θιγόμενα πρόσωπα διαθέτουν επαρκή και αποτελεσματικά μέσα ένδικης προστασίας (άρθρο 10).

1.4. Οδηγία 2013/48/ΕΕ

Η Οδηγία 2013/48/ΕΕ⁶⁶ αφορά στο δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, καθώς και στο δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας και στο δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας.

Σημειώνεται, ότι οι διατάξεις της παρούσας Οδηγίας εφαρμόζονται στην περίπτωση υπόπτων ή κατηγορουμένων προσώπων από τη στιγμή που οι τελευταίοι ενημερώνονται από τις αρμόδιες Αρχές του κράτους μέλους ότι καθίστανται ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, ανεξαρτήτως εάν στερούνται της ελευθερίας τους ή όχι (άρθρο 2 παρ. 1).

Μάλιστα, ήδη εκ προοιμίου γίνεται αναφορά άμεσα στις περιπτώσεις ανηλίκων δραστών. Όπως παρατηρείται στην Αιτ. Σκ. 52 της Οδηγίας, οι διατάξεις της συνάδουν με την προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως κατοχυρώνονται στον ΧΘΔ, στα οποία συμπεριλαμβάνονται και τα δικαιώματα του παιδιού. Περαιτέρω, στην Αιτ. Σκ 55 ρητά ορίζεται ότι, μέσω της ανωτέρω Οδηγίας, προάγονται τα δικαιώματα των

⁶⁶ Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 4478/2017.

παιδιών⁶⁷, λαμβάνοντας υπόψη τις κατευθυντήριες γραμμές του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια «φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη», ιδίως τις διατάξεις περί πληροφόρησης και συμβουλευτικής υποστήριξης των παιδιών. Ειδικότερα, εξασφαλίζεται ότι οι ύποπτοι και κατηγορούμενοι (συμπεριλαμβανομένων των ανηλίκων) ενημερώνονται επαρκώς προκειμένου να κατανοούν τις συνέπειες της παραίτησης από δικαίωμα προβλεπόμενο στην παρούσα Οδηγία και ότι τυχόν τέτοια παραίτηση θα πρέπει να πραγματοποιείται αυτοβούλως και χωρίς περιθώρια αμφιβολίας. Σε συνδυασμό και με το άρθρο 5 παρ. 2, όταν ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος είναι ανήλικος, ο ασκών τη γονική του μέριμνα θα πρέπει να ενημερώνεται το συντομότερο δυνατό σχετικά με τη στέρηση της ελευθερίας του τέκνου και τους λόγους που οδήγησαν σε αυτήν. Εάν δε η ενημέρωση του ασκούντος τη γονική μέριμνα αντιβαίνει στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, θα πρέπει αντ' αυτού να ενημερώνεται άλλος ενδεδειγμένος ενήλικας, όπως ένας συγγενής⁶⁸.

Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 3, δύναται να περιοριστεί το ανωτέρω δικαίωμα των ανηλίκων σε ορισμένες *numerous clauses* περιπτώσεις που πρέπει να εξειδικεύονται και να αιτιολογούνται πλήρως από το κράτος μέλος, και πιο συγκεκριμένα όταν: α. υπάρχει επείγουσα ανάγκη να αποτραπούν σοβαρές συνέπειες για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα του προσώπου, ή β. υπάρχει επείγουσα ανάγκη να αποτραπεί μία κατάσταση κατά την οποία μπορεί να παρουσιαστεί σημαντικός κίνδυνος για την ποινική διαδικασία.

Βέβαια, κάθε φορά που τα κράτη μέλη προβαίνουν σε περιορισμό του δικαιώματος ενημέρωσης του υπόπτου ή κατηγορουμένου ανηλίκου που στερείται την ελευθερία του, θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι ενημερώνεται (για τη στέρηση της

⁶⁷ Άρθρο 5 παρ. 2, όπου ορίζεται ότι «για τους σκοπούς της παρούσας παραγράφου, ως παιδί θεωρείται πρόσωπο ηλικίας κάτω των 18 ετών».

⁶⁸ Αιτ. Σκ. 55 προβλέπεται ειδικότερα ότι «δεν θα πρέπει να θίγονται εν προκειμένω οι διατάξεις του εθνικού δικαίου που απαιτούν να ενημερώνονται για τη στέρηση της ελευθερίας παιδιού τυχόν ειδικές αρχές, ιδρύματα ή άτομα, που είναι ιδίως αρμόδια για την προστασία και ευημερία των παιδιών. Τα κράτη μέλη θα πρέπει να μην περιορίζουν ή να αναβάλλουν την άσκηση του δικαιώματος επικοινωνίας με τρίτους όσον αφορά σε ύποπτους ή κατηγορούμενους παιδιά που στερούνται την ελευθερία τους, εκτός από πολύ εξαιρετικές περιστάσεις. Σε περίπτωση που εφαρμοστεί αναβολή, το παιδί δεν θα πρέπει πάντως να κρατείται σε απομόνωση και θα πρέπει να του επιτρέπεται να επικοινωνεί λόγου χάρι με ίδρυμα ή άτομο αρμόδιο για την προστασία και την ευημερία των παιδιών».

ελευθερίας του παιδιού) χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση η αρμόδια στο εκάστοτε κράτος μέλος Αρχή για την προστασία και ευημερία των ανηλίκων, βάσει του άρθρου 5 παρ. 4.

Επιπλέον, δυνάμει του άρθρου 3 παρ. 3 παρέχεται το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας. Στο εν λόγω δικαίωμα συγκαταλέγεται: α. το δικαίωμα της κατ' ιδίαν συνάντησης και επικοινωνίας με τον δικηγόρο που εκπροσωπεί τον φερόμενο ως δράστη, και μάλιστα σε στάδιο πριν ακόμα από την εξέτασή τους από την αστυνομία ή άλλη Αρχή επιβολής του νόμου ή δικαστική αρχή, β. το δικαίωμα συμμετοχής του δικηγόρου κατά την εξέταση των υπόπτων ή κατηγορουμένων, γ. το δικαίωμα παράστασης του δικηγόρου στις ερευνητικές πράξεις (όπως ανακριτικές πράξεις στο ελληνικό δίκαιο) και στις λοιπές πράξεις συλλογής αποδεικτικού υλικού. Παρεκκλίσεις από το δικαίωμα αυτό δικαιολογούνται μόνο υπό τις προϋποθέσεις που τίθενται στην 6 του άρθρου 3 και πάντα σε εξαιρετικές περιστάσεις που λαμβάνουν χώρα σε προδικαστικό στάδιο⁶⁹.

Σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο πρέπει να ικανοποιείται χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση (άρθρο 3 παρ. 2 στοιχ. γ), υπό την εξαίρεση που εισάγεται στην παρ. 5 του άρθρου 3⁷⁰.

1.5. Οδηγία 2012/13/ΕΕ

Οι διατάξεις της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ⁷¹, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, είναι γενικότερες του άρθρου 4 της Οδηγίας 2016/800/ΕΕ, η οποία αναφέρεται αποκλειστικά

⁶⁹ Άρθρο 3 παρ. 6: «Σε εξαιρετικές περιστάσεις και μόνο κατά το στάδιο της προδικασίας, τα κράτη μέλη μπορούν να παρεκκλίνουν προσωρινά από την εφαρμογή των προβλεπόμενων στην παραγράφου 3 δικαιωμάτων, στον βαθμό που ειδικές περιστάσεις της υπόθεσης το δικαιολογούν, για έναν από τους ακόλουθους επιτακτικούς λόγους:

α) όταν υπάρχει επείγουσα ανάγκη να αποτραπούν σοβαρές συνέπειες για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα προσώπου·

β) όταν είναι επιτακτική η ανάληψη άμεσης δράσης από τις αρχές έρευνας προς αποτροπή σημαντικού κινδύνου για την ποινική διαδικασία.

⁷⁰ Άρθρο 3 παρ. 5: «Σε εξαιρετικές περιστάσεις και μόνο κατά το στάδιο της προδικασίας, επιτρέπεται τα κράτη μέλη να παρεκκλίνουν προσωρινά από την εφαρμογή της παραγράφου 2 στοιχείο γ), όταν, για λόγους γεωγραφικής απομόνωσης του υπόπτου ή κατηγορουμένου, είναι αδύνατη η διασφάλιση του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση μετά τη στέρηση της ελευθερίας».

στις περιπτώσεις ανηλίκων δραστών (εν ευρεία έννοια). Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται σε κάθε πρόσωπο από τη στιγμή που συλλαμβάνεται και ενημερώνεται από τις αρμόδιες αρχές κράτους μέλους, ότι θεωρείται ύποπτο ή κατηγορείται για την τέλεση αξιόποινης πράξης, ή είναι εκζητούμενο, ήτοι έχει εκδοθεί σε βάρος του ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης (άρθρο 2).

Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1 αυτής, ο ύποπτος, κατηγορούμενος ή εκζητούμενος θα πρέπει να απολαμβάνει κατ' ελάχιστον τα ακόλουθα δικονομικά δικαιώματα, όπως αυτά ισχύουν βάσει το εκάστοτε εθνικού δικαίου: α. δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, β. δικαίωμα παροχής νομικών συμβουλών δωρεάν και σχετικές προϋποθέσεις τέτοιας παροχής νομικών συμβουλών, γ. το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την ποινική κατηγορία⁷², δ. το δικαίωμα διερμηνείας και μετάφρασης και ε. δικαίωμα σιωπής. Σχετικά με την ενημέρωση και τη δυνατότητα άσκησης των ανωτέρω δικαιωμάτων, το ανωτέρω πρόσωπο πληροφορείται σε απλή και κατανοητή για αυτό γλώσσα, προφορικά ή εγγράφως, λαμβανομένων υπόψη των ειδικών αναγκών των υπόπτων ή κατηγορουμένων που είναι ευάλωτα πρόσωπα (άρθρο 3 παρ. 2).

Επιπρόσθετα, στο άρθρο 7 της παρούσας Οδηγίας κατοχυρώνεται το δικαίωμα του συλληφθέντος ή κρατουμένου στη δωρεάν πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας, το οποίο δύναται να ικανοποιηθεί αυτοπροσώπως ή δια του συνηγόρου του, προκειμένου να διασφαλιστεί ο δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας και να προετοιμαστεί κατάλληλα η υπεράσπισή του, υπό την επιφύλαξη της παρ. 4 του ίδιου

⁷¹ Οδηγία 2012/13/ΕΕ «σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών».

Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 4236/2014.

⁷² Δυνάμει του άρθρου 6 της Οδ. 2012/13/ΕΕ εξειδικεύεται το δικαίωμα ενημέρωσης του υπόπτου ή κατηγορουμένου σχετικά με την ποινική κατηγορία. Έτσι ορίζεται ότι η ενημέρωση περί της αξιόποινης πράξης που φέρεται να τέλεσε θα πρέπει να είναι άμεση και δεόντως λεπτομερής. Μεταξύ άλλων προβλέπεται ότι «τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε το αργότερο με τη διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο να παρέχονται λεπτομερή στοιχεία για την ποινική κατηγορία, συμπεριλαμβανομένης της φύσης και του νομικού χαρακτηρισμού της αξιόποινης πράξης και του είδους της συμμετοχής του κατηγορουμένου».

άρθρου⁷³. Η πρόσβαση στο αποδεικτικό υλικό που κατέχουν οι αρμόδιες Αρχές του κράτους μέλους, υπέρ ή κατά του συλληφθέντος ή κρατουμένου, παραχωρείται εγκαίρως και σε κάθε περίπτωση το αργότερο έως την υποβολή των στοιχείων της κατηγορίας στην κρίση του Δικαστηρίου.

1.6. Οδηγία 2010/64/ΕΕ

Με γνώμονα το άρθρο 47 του ΧΘΔ, όπου κατοχυρώνεται το δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης, το άρθρο 48 παρ. 2 του ΧΘΔ, το οποίο διασφαλίζει το σεβασμό των δικαιωμάτων της υπεράσπισης, και το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της Ε.Ε. εξέδωσαν την Οδηγία 2010/64/ΕΕ⁷⁴, βάσει της οποίας καθορίζονται οι κανόνες σχετικά με το δικαίωμα σε δωρεάν και επαρκή⁷⁵ διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και τη διαδικασία εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, ήτοι αφ' ης στιγμής ένα πρόσωπο καθίσταται ύποπτος, κατηγορούμενος ή εκζητούμενος για την τέλεση αξιόποινης πράξης (άρθρο 1 και 2)⁷⁶. Τα έξοδα διερμηνείας και μετάφρασης στη μητρική γλώσσα των υπόπτων, κατηγορούμενων ή εκζητούμενων, ή σε όποια άλλη γλώσσα ομιλούν ή/και καταλαβαίνουν⁷⁷, βαρύνουν πάντα το κράτος μέλος (άρθρο 4).

Όπως υπογραμμίζεται στην Αιτ. Σκ. 21⁷⁸ της υπό κρίση Οδηγίας τα κράτη μέλη θα πρέπει να μεριμνούν για την ύπαρξη διαδικασίας ή μηχανισμού με σκοπό την

⁷³Άρθρο 7 παρ. 4 Οδ. 2012/13/ΕΕ: «Κατά παρέκκλιση από τις παραγράφους 2 και 3, εφόσον δενθίγεται το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, δεν επιτρέπεται η πρόσβαση σε τμήμα του υλικού αν αυτή ενδέχεται να θέσει σε σοβαρό κίνδυνο τη ζωή ή τα θεμελιώδη δικαιώματα άλλου προσώπου ή τέτοια άρνηση είναι απολύτως απαραίτητη για την προστασία σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, όπως στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η πρόσβαση θα μπορούσε να διακυβεύσει τη διεξαγωγή έρευνας, ή να βλάψει σοβαρά την εθνική ασφάλεια του κράτους μέλους στο οποίο διεξάγεται η ποινική διαδικασία. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, σύμφωνα με τις διαδικασίες του εθνικού δικαίου, η απόφαση για την άρνηση πρόσβασης σε τμήμα του υλικού σύμφωνα με την παρούσα παράγραφο, να λαμβάνεται από δικαστική αρχή ή τουλάχιστον να υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο».

⁷⁴ Αιτ. Σκ. 5 Οδ. 2010/64/ΕΕ.

⁷⁵ Αιτ. Σκ. 18 Οδ. 2010/64/ΕΕ.

⁷⁶ Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 4236/2014.

⁷⁷ Αιτ. Σκ. 22 Οδ. 2010/64/ΕΕ.

⁷⁸ Βλ. και Αιτ. Σκ. 31 Οδ. 2010/64/ΕΕ.

εξακρίβωση του κατά πόσον οι ύποπτοι, κατηγορούμενοι, ή εκζητούμενοι ομιλούν και κατανοούν τη γλώσσα της ποινικής διαδικασίας ή εάν χρειάζονται τη συνδρομή διερμηνέα. Μια τέτοια διαδικασία ή ένας τέτοιος μηχανισμός επιβάλλει στην αρμόδια Αρχή να εξακριβώνει με οποιονδήποτε ενδεδειγμένο τρόπο (συμπεριλαμβανομένης της συνομιλίας με τα ανωτέρω πρόσωπα) κατά πόσον αυτά ομιλούν και κατανοούν τη γλώσσα της ποινικής διαδικασίας ή χρειάζονται τη συνδρομή διερμηνέα.

Αναφορικά με την περίπτωση των ανηλίκων φερόμενων ως δραστών, είναι ιδιαίτερα κρίσιμο, η διερμηνεία και μετάφραση να είναι διαθέσιμη για όλους τους ανηλίκους δράστες, οι οποίοι δεν κατανοούν ή δεν ομιλούν τη γλώσσα του κράτους μέλους όπου λαμβάνει χώρα η ποινική διαδικασία, όχι μόνο κατά τη διάρκεια συναντήσεών τους με τις Αρχές, αλλά και κατά τη διάρκεια των συναντήσεών τους με τους νομικούς συμβούλους τους και τους επιτρόπους τους. Η οικοδόμηση εμπιστοσύνης και η αποτελεσματική ενημέρωση των ανηλίκων είναι ζωτικής σημασίας, για να είναι σε θέση οι συνήγοροι υπεράσπισής τους να παρέχουν ποιοτική συνδρομή κατά την απονομή δικαιοσύνης. Τούτο καθίσταται ιδιαίτερος δύσκολο αν ελλείπει παντελώς ο ενδεδειγμένος διερμηνέας, ή εάν ο τελευταίος δεν έχει επαρκή προσόντα, ή αν η συμπεριφορά του κρίνεται ασεβής, καθότι ελλοχεύει ο κίνδυνος να υπονομευτεί η ποιότητα της νομικής συνδρομής και ο σεβασμός στα «δικαιώματα του παιδιού». Επομένως, οι διερμηνείς πρέπει να λαμβάνουν ειδική κατάρτιση και να έχουν εμπειρία στην εργασία με παιδιά⁷⁹.

Βάσει του άρθρου 2, το ως άνω δικαίωμα σε συνδρομή διερμηνέα σε υπόπτους, κατηγορούμενους, ή εκζητούμενους, θα πρέπει να παρέχεται χωρίς καθυστέρηση κατά τη διεξαγωγή της ποινικής διαδικασίας ενώπιον ανακριτικών και δικαστικών αρχών, συμπεριλαμβανομένων των αστυνομικών ανακρίσεων, όλων των ακροαματικών διαδικασιών ενώπιον Δικαστηρίου και τυχόν αναγκαίων ενδιάμεσων ακροάσεων,

⁷⁹ «Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη για τα παιδιά – μετανάστες» - Εκπαιδευτικό υλικό για την πρόσβαση των μεταναστών στη δικαιοσύνη, Διεθνής Επιτροπή Νομικών (International Commission of Jurists — ICJ), FAIR PLUS project, Σεπτέμβριος 2021, σελ. 50.

καθώς και των διαστημάτων επικοινωνίας των ανωτέρω προσώπων με τους συνηγόρους τους⁸⁰, εφόσον αυτό επιβάλλεται από τους κανόνες της «δίκαιης δίκης».

Σύμφωνα, δε, με το άρθρο 3 και την Αιτ. Σκ. 30 της παρούσας Οδηγίας, αντίστοιχο είναι το δικαίωμα των υπόπτων, κατηγορουμένων, ή εκζητούμενων, να τους παρέχεται εντός εύλογου χρονικού διαστήματος γραπτή μετάφραση⁸¹ όλων των ουσιωδών εγγράφων της ποινικής δικογραφίας. Ως ουσιώδες έγγραφο νοείται ιδίως οποιαδήποτε απόφαση συνεπάγεται τη στέρηση της ελευθερίας ενός προσώπου, οποιοδήποτε έγγραφο απαγγελίας κατηγορίας και οποιαδήποτε δικαστική απόφαση. Οι αρμόδιες αρχές αποφασίζουν *in concreto* εάν κάποιο άλλο έγγραφο είναι ουσιώδες. Σε κάθε περίπτωση, οι ύποπτοι, κατηγορούμενοι, εκζητούμενοι ή οι συνήγοροί τους δύνανται να υποβάλουν αιτιολογημένο αίτημα προς τον σκοπό αυτό.

1.7. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Όσον αφορά το δικαίο που αναπτύσσει το ΣτΕ, τα βασικά δικαιώματα που βρίσκουν εφαρμογή στον κλάδο του ποινικού δικαίου ανηλίκων δραστών προβλέπονται στα άρθρα 3 και 5 της ΕΣΔΑ, όπως και στο άρθρο 6⁸², το οποίο έχει αποτελέσει τη βάση εκτενούς νομολογίας του ΕΔΔΑ επί του ζητήματος του παρόντος κεφαλαίου.

Πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ περιλαμβάνονται ορισμένες ρητές εγγυήσεις της χρηστής απονομής δικαιοσύνης («*δίκαιη δίκη*» εν ευρεία έννοια). Σε αυτό το πλαίσιο αναγνωρίζεται αφενός το δικαίωμα δίκαιης, δημόσιας⁸³ και εντός εύλογου χρόνου εκδίκαση της υπόθεσης από αμερόληπτο, ανεξάρτητο και νόμιμα

⁸⁰ Αιτ. Σκ. 19-20 Οδ. 2010/64/ΕΕ.

⁸¹ Κατ' εξαίρεση, η έγγραφη μετάφραση μπορεί να αντικατασταθεί από προφορική μετάφραση ή προφορική σύνοψη ουσιωδών εγγράφων, υπό τον όρο ότι αυτή η προφορική μετάφραση ή προφορική σύνοψη δεν επηρεάζει τη διεξαγωγή δίκαιης δίκης, σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 7.

⁸² Όπως έχουν τροποποιηθεί και ισχύουν μετά τη θέση σε ισχύ των πρόσθετων Πρωτοκόλλων.

⁸³ Με εξαίρεση τις περιπτώσεις που αφορούν υποθέσεις ανηλίκων και η δίκη κεκλεισμένων των θυρών επιτάσσεται για λόγους προστασίας των συμφερόντων των τελευταίων.

συγκροτούμενο Δικαστήριο⁸⁴, και αφετέρου το αντίστοιχο δικαίωμα επί της έκδοσης δικαστικής απόφασης. Μάλιστα, το ΕΔΔΑ καθιέρωσε ορισμένες εγγυήσεις, οι οποίες είναι άρρηκτα συνυφασμένες με την έννοια της «δίκαιης δίκης», όπως η αρχή της ισότητας των μέσων και της εκατέρωθεν ακρόασης, το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης, το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, το δικαίωμα της ουσιαστικής συμμετοχής και παράστασης κατά την ακροαματική διαδικασία και το δικαίωμα στην έκδοση αιτιολογημένων αποφάσεων.

Στο σημείο αυτό αναφέρεται ότι το ΕΔΔΑ⁸⁵ έχει θεσπίσει ειδικές απαιτήσεις για τη διασφάλιση της ουσιαστικής συμμετοχής των ανηλίκων σε ποινικές διαδικασίες, όπως η παρουσία τους κατά τη διάρκεια των ακροάσεων, η διεξαγωγή ακροαματικών διαδικασιών κεκλεισμένων των θυρών, η περιορισμένη δημοσιότητα, η διασφάλιση ότι ο ανήλικος κατανοεί όσα διακυβεύονται και ο περιορισμός των διατυπώσεων στο πλαίσιο των συνεδριάσεων του Δικαστηρίου. Κατά γενικό κανόνα, οι διαδικασίες θα πρέπει να λαμβάνουν δεόντως υπόψη την ηλικία του παιδιού, τον βαθμό ωριμότητας και τη συναισθηματική του ανάπτυξη⁸⁶. Κατά την εκτίμηση της δυνατότητας του παιδιού να συμμετέχει ουσιαστικά στις σχετικές διαδικασίες σε εθνικό επίπεδο, το ΕΔΔΑ εξετάζει τις συγκεκριμένες περιστάσεις της εκάστοτε υπόθεσης που άγεται προς κρίση ενώπιόν του.

Ως ειδικότερη έκφανση της δίκαιης δίκης, καθιερώνεται το τεκμήριο της αθωότητας, το οποίο ορίζεται ρητά στη διάταξη του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ και

⁸⁴ Βλ. ενδ. ΕΔΔΑ, Adamkiewicz κατά Πολωνίας, 02.03.2010 (αριθ. προσφ. 54729/2000), ΕΔΔΑ, Nortier κατά Κάτω Χωρών, 24.08.1993 (αριθ. προσφ. 13924/1988).

⁸⁵ Ενδ. ΕΔΔΑ, S.C. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 15.06.2004 (αριθ. προσφ. 60958/2000): «Η ουσιαστική συμμετοχή, στο πλαίσιο αυτό, προϋποθέτει ευρύτερη κατανόηση εκ μέρους του κατηγορούμενου της φύσης της δικαστικής διαδικασίας και των όσων διακυβεύονται για τον ίδιο, ιδίως δε της σημασίας τυχόν ποινής που δύναται να του επιβληθεί. Αυτό σημαίνει ότι ο ενδιαφερόμενος, εν ανάγκη με τη βοήθεια π.χ. διερμηνέα, δικηγόρου, κοινωνικού λειτουργού ή ακόμη και φίλου, θα πρέπει να είναι σε θέση να κατανοεί σε γενικές γραμμές όσα διαδραματίζονται στο δικαστήριο. Ο εναγόμενος θα πρέπει να είναι σε θέση να παρακολουθεί όσα υποστηρίζουν οι μάρτυρες κατηγορίας και, εφόσον αντιπροσωπεύεται, να εκθέτει στους δικηγόρους του τη δική του εκδοχή των γεγονότων, να τους υποδεικνύει κάθε κατάσταση με την οποία δεν συμφωνεί και να τους ενημερώνει για κάθε γεγονός το οποίο θα πρέπει να αξιοποιηθεί στο πλαίσιο της υπεράσπισής του».

⁸⁶ ΕΔΔΑ, T. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 16.12.1999 (αριθ. προσφ. 24724/1994).

βάσει του οποίου κάθε πρόσωπο θεωρείται αθώο μέχρι να αποδειχθεί νόμιμα η ενοχή του.

Συγχρόνως, στην παρ. 3 του ίδιου άρθρου κατοχυρώνονται τα κάτωθι δικαιώματα του εκάστοτε κατηγορούμενου (ή υπόπτου για τέλεση αξιόποινης πράξης): α. το δικαίωμα πληροφόρησης των κατηγοριών εντός σύντομου χρόνου και σε γλώσσα που αντιλαμβάνεται το πρόσωπο, β. το δικαίωμα διάθεσης του χρόνου και των αναγκαίων μέσων ώστε να προετοιμαστεί κατάλληλα και αποτελεσματικά η υπερασπιστική γραμμή, γ. το δικαίωμα ανάθεσης της υπεράσπισης σε συνήγορο που επιλέγει το πρόσωπο, δ. το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων και το δικαίωμα να υποβληθεί σχετικό αίτημα και ε. το δικαίωμα δωρεάν συνδρομής διερμηνέα όταν κρίνεται αναγκαίο.

Ειδικότερα για τους ανήλικους παραβάτες, διαμορφώνεται στο πλαίσιο του δικαίου του ΣτΕ και δη στα άρθρα 3 (απαγόρευση βασανιστηρίων) και 5 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια) το περίγραμμα ώστε να λάβει χώρα νόμιμα κράτηση ανηλίκου προσώπου. Η κράτηση λοιπόν, ήτοι η στέρηση της ελευθερίας, ειδικά σε ανηλίκους, θα πρέπει να επιβάλλεται ως έσχατη λύση⁸⁷ και μόνο υπό τις ακόλουθες περιοριστικά αναφερόμενες στο άρθρο 5 παρ. 1 της ΕΣΔΑ περιπτώσεις. Η κράτηση των ανηλίκων που έρχονται σε επαφή με την ποινική δικαιοσύνη δύναται, ειδικότερα, να αιτιολογηθεί: α. κατόπιν καταδικαστικής απόφασης του αρμοδίου Δικαστηρίου, β. ως μέτρο δικονομικού καταναγκασμού, ήτοι προσωρινή κράτηση, ή γ. προκειμένου να επιτηρείται η ανατροφή του.

Η δε κράτηση ανηλίκων στον ίδιο χώρο όπου κρατούνται και ενήλικες, και όχι σε ειδικά διαμορφωμένο για αυτούς χώρο⁸⁸, δύναται να οδηγήσει σε παραβίαση του

⁸⁷ «Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία των Ανηλίκων που στερούνται της προσωπικής τους Ελευθερίας», 14.12.1990, Νο. 45/113 ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε. Στο συγκεκριμένο νομικό κείμενο τονίζεται ότι πρωταρχικής σημασίας μέλημα των εθνικών αρχών είναι η ειδική μεταχείριση των ανηλίκων, η ενίσχυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά το χρόνο στέρησης της ελευθερίας τους και η προώθηση πρακτικών κοινωνικής ένταξής τους.

⁸⁸ Βλ. και ΣτΕ, Επιτροπή Υπουργών (2008), Σύσταση CM/Rec(2008)11 σχετικά με τους ευρωπαϊκούς κανόνες που αφορούν ανήλικους παραβάτες οι οποίοι υπόκεινται σε κυρώσεις ή μέτρα, 05.11.2008, Κανόνας 59.1 και άρθρο 37 στοιχ. γ Δ.Σ.Δ.Π. του Ο.Η.Ε.

άρθρου 3 ή του άρθρου 5 της ΕΣΔΑ, όπως έκρινε το ΕΔΔΑ⁸⁹. Επιπλέον, η έλλειψη επαρκούς ιατρικής περίθαλψης⁹⁰, ο διαθέσιμος χώρος των κελιών, ο φωτισμός και οι ψυχαγωγικές δραστηριότητες⁹¹ ενδέχεται να εγείρουν ζητήματα στη βάση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ.

Για την τυχόν διαπίστωση τέτοιων παραβάσεων το ΕΔΔΑ στηρίζεται συχνά στα πρότυπα που καθιερώνονται από την «Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής μεταχείρισης ή Τιμωρίας» του ΣτΕ (*“European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment”*), έργο της οποίας είναι η επίβλεψη των συνθηκών που επικρατούν στα σωφρονιστικά καταστήματα κράτησης, πραγματοποιώντας επιτόπιες επισκέψεις στα κράτη μέλη του ΣτΕ. Στο απόσπασμα από την 9^η Γενική Έκθεση της ΕΠΒ που δημοσιεύτηκε το έτος 1999 με τίτλο «Ανήλικοι που στερούνται της ελευθερίας τους», αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι «οι ανήλικοι διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο σκόπιμης κακομεταχείρισης σε αστυνομικές εγκαταστάσεις παρά σε άλλους χώρους κράτησης». Πέραν δε των μηχανισμών προστασίας που προβλέπονται σε κείμενες διατάξεις, όπως το δικαίωμα ενημέρωσης του ασκούντος τη γονική μέριμνα κατά την κράτηση ανηλίκου, τονίζεται η ανάγκη να ληφθούν πρόσθετες προφυλάξεις, όπως η υποχρέωση των αστυνομικών οργάνων να διασφαλίζουν οι ίδιοι ότι ειδοποιείται το κατάλληλο άτομο επί κράτησης ανηλίκου και ανεξάρτητα από το εάν ο ανήλικος προβάλλει σχετικό αίτημα, καθώς και η πρόβλεψη ότι τα αστυνομικά όργανα δεν έχουν δικαίωμα να πάρουν κατάθεση από έναν ανήλικο, εκτός αν αυτό γίνεται μετά της παρουσίας κατάλληλου – κατά τα ανωτέρω – προσώπου – ή συνηγόρου υπεράσπισης. Επίσης, στην παρούσα έκθεση της ΕΠΒ του ΣτΕ γίνεται μία προσπάθεια προσέγγισης της κατάλληλης διαμόρφωσης των κέντρων κράτησης ανηλίκων, όπου – μεταξύ άλλων – τονίζεται η ανάγκη να επανδρωθούν από προσωπικό εκπαιδευμένο να χειρίζεται

⁸⁹ ΕΔΔΑ, Güneş κατά Τουρκίας, 20.01.2009 (αριθ. προσφ. 70337/2001), ΕΔΔΑ, Nart κατά Τουρκίας, 06.05.2008 (αριθ. προσφ. 20817/04).

⁹⁰ ΕΔΔΑ, Güneş κατά Τουρκίας, 20.01.2009(αριθ. προσφ. 70337/2001), ΕΔΔΑ, Blokhin κατά Ρωσίας, 14.11.2013(αριθ. προσφ. 47152/2006).

⁹¹ ΕΔΔΑ, Kuptsov και Kuptsova κατά Ρωσίας, 03.03.2011(αριθ. προσφ. 6110/2003).

νέους και να ανταποκρίνονται σε συνθήκες που όχι μόνο διαφυλάσσουν την υγιή διαβίωση των ανηλίκων κρατουμένων, αλλά και που είναι σύμφωνες με τις εξατομικευμένες ανάγκες των τελευταίων (π.χ. τα κέντρα κράτησης να έχουν επαρκές μέγεθος, καλό φωτισμό και εξαερισμό, οι χώροι ύπνου να έχουν σωστή επίπλωση, καλή διακόσμηση και να παρέχουν τα κατάλληλα οπτικά ερεθίσματα, αλλά και επιτυγχάνεται μία διεπιστημονική προσέγγιση από ένα ασφαλές εκπαιδευτικό και κοινωνικοθεραπευτικό περιβάλλον). Άλλωστε, βάσει της νομολογίας του ΕΔΔΑ, γίνεται παγίως δεκτό ότι οι κρατούμενοι τελούν υπό τη μέριμνα και τον έλεγχο του εκάστοτε κράτους μέλους και άρα οι εθνικές Αρχές είναι υπεύθυνες για την προστασία τους από τον θάνατο, την κακοποίηση και την κακομεταχείριση από τους υπόλοιπους κρατουμένους ή τις ίδιες τις Αρχές⁹².

Περαιτέρω, δυνάμει του άρθρου 5 παρ. 4 της ΕΣΔΑ, οι εθνικές Αρχές του κράτους μέλους που επιβάλλουν στέρηση της ελευθερίας σε ανήλικο πρόσωπο θα πρέπει να επιδεικνύουν τη δέουσα επιμέλεια και να διασφαλίζουν ότι οι ανήλικοι κρατούμενοι έχουν δικαίωμα προσφυγής ενώπιον του Δικαστηρίου προκειμένου να προσβάλλουν τη νομιμότητα της κράτησης εντός εύλογου χρονικού διαστήματος, καθώς και ότι έχουν δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο κατά τη διάρκεια της διαδικασίας για την έκδοση απόφασης περί της νομιμότητας της κράτησής τους, σύμφωνα με τη θέση του ΕΔΔΑ⁹³. Επιπλέον, τα εθνικά Δικαστήρια πρέπει να εκδώσουν απόφαση επί της ως άνω προσφυγής εντός βραχείας προθεσμίας.

Ως προς την προσωρινή κράτηση, χάριν ενίσχυσης της θέσης των ανηλίκων στο πλαίσιο της εθνικής ποινικής διαδικασίας το ΕΔΔΑ έχει θεσπίσει αρκετές πρόσθετες αρχές, πέραν όσων ισχύουν γενικά επί της προσωρινής κράτησης και εφαρμόζονται και στους ενήλικες κρατούμενους. Η προσωρινή κράτηση επιβάλλεται μόνο εφόσον υφίσταται εύλογη υπόνοια ότι το εν λόγω πρόσωπο διέπραξε ποινικό αδίκημα και δεν πρέπει να υπερβαίνει μία εύλογη χρονική περίοδο, ενώ θα πρέπει να επανεξετάζεται σε εύλογα χρονικά διαστήματα. Όσο μεγαλύτερη είναι η περίοδος κράτησης, τόσο

⁹² ΕΔΔΑ, Anguelova κατά Βουλγαρίας, 13.06.2002(αριθ. προσφ. 38361/1997), ΕΔΔΑ, Η.Υ. και Η.Υ.κατά Τουρκίας, 06.10.2005(αριθ. προσφ. 40262/1998).

⁹³ Βλ. ενδ. ΕΔΔΑ, Bouamar κατά Βελγίου, 29.02.1988 (αριθ. προσφ. 9106/1980).

ισχυρότεροι πρέπει να είναι οι λόγοι που επικαλούνται οι Αρχές για την αιτιολόγησή της. Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, τα πρόσωπα στα οποία έχουν απαγγελθεί κατηγορίες για κάποιο αδίκημα πρέπει πάντα να αποφυλακίζονται ενώ εκκρεμεί η δίκη τους, εκτός αν το κράτος μπορεί να αποδείξει ότι υφίστανται «σχετικοί και επαρκείς» λόγοι που δικαιολογούν τη συνέχιση της κράτησής τους⁹⁴. Βάσει του ΕΔΔΑ απόρριψη του αιτήματος απόλυσης με εγγύηση του κρατουμένου δικαιολογείται σε περιπτώσεις που υφίστανται οι ακόλουθοι ενδείκτες: κίνδυνος διαφυγής, κίνδυνος παρεμπόδισης της απονομής της δικαιοσύνης, κίνδυνος διάπραξης άλλων αδικημάτων ή κίνδυνος διατάραξης της δημόσιας τάξης. Η συνέχιση δε της προσωρινής κράτησης θα πρέπει να είναι απολύτως αναγκαία και το κράτος μέλος πρέπει να εξετάζει όλα τα περιστατικά που συνηγορούν υπέρ ή κατά της επιβολής ή συνέχισής της⁹⁵. Ειδικά σε περιπτώσεις ανηλίκων, το ΕΔΔΑ ορίζει ότι θα πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην ηλικία του ανηλίκου κατά τη στάθμιση των σχετικών επιχειρημάτων, υπέρ και κατά της προσωρινής κράτησης, η οποία θα πρέπει να εφαρμόζεται ως έσχατο μέτρο της μικρότερης δυνατής χρονικής διάρκειας⁹⁶, εφόσον δεν δύναται να εξευρεθεί διαφορετικό μέτρο⁹⁷.

Ως προς την κράτηση που διατάσσεται βάσει του άρθρου 5 παρ. 1 στοιχ. δ της ΕΣΔΑ, θα πρέπει να διαπιστώνεται ότι ο ανήλικος χρήζει ιδιαίτερης επιτήρησης της ανατροφής του, λόγω διαταραγμένης προσωπικότητας και βίαιης συμπεριφοράς⁹⁸. Όπως τονίζει το ΕΔΔΑ η επιτήρηση της ανατροφής δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με την αυστηρή διδασκαλία σε σχολικό περιβάλλον, καθότι αφορά πολλές εκφάνσεις του λειτουργικού δικαιώματος της γονικής μέριμνας από τις εθνικές Αρχές προκειμένου να προστατευθεί και να ωφεληθεί ο ανήλικος⁹⁹.

⁹⁴ ΕΔΔΑ, Smirnova κατά Ρωσίας, 24.07.2003(αριθ. προσφ. 46133/1999 και 48183/1999).

⁹⁵ ΕΔΔΑ, Ladent κατά Πολωνίας, 18.03.2008(αριθ. προσφ. 11036/2003).

⁹⁶ ΕΔΔΑ, Kornejkova κατά Ουκρανίας, 19.01.2012 (αριθ. προσφ. 39884/2005), ΕΔΔΑ, J.M. κατά Δανίας, 13.11.2012 (αριθ. προσφ. 34421/2009).

⁹⁷ ΕΔΔΑ, Dinç και Çakır κατά Τουρκίας, 09.07.2013 (αριθ. προσφ. 66066/2009), ΕΔΔΑ, Güneş κατά Τουρκίας, 20.01.2009 (αριθ. προσφ. 70337/2001).

⁹⁸ ΕΔΔΑ, Bouamar κατά Βελγίου, 29.02.1988 (αριθ. προσφ. 9106/1980).

⁹⁹ ΕΔΔΑ, D.G. κατά Ιρλανδίας, 16.05.2002 (αριθ. προσφ. 39474/1998).

1.8. Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την άσκηση των δικαιωμάτων των παιδιών

Μία εκ των Συνθηκών που έχουν θεσπιστεί από το Στε και η οποία πραγματεύεται ειδικότερα την προστασία της ανηλικότητας και την άσκηση των δικαιωμάτων των ανηλίκων είναι η «*Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την άσκηση των δικαιωμάτων των παιδιών*»¹⁰⁰ της 25^{ης} Ιανουαρίου 1996¹⁰¹. Βασικά στοιχεία της, τα οποία άπτονται της μεταχείρισης του ανηλίκου (ενν. φερόμενου ως) δράστη από τις κρατικές και δικαστικές αρχές¹⁰² αποτελούν οι κατευθυντήριες γραμμές που χαράσσει αναφορικά με: α. το δικονομικό δικαίωμα κατάλληλης πληροφόρησης¹⁰³ και διατύπωσης ελεύθερης γνώμης των ανηλίκων, οι οποίοι κατά το εσωτερικό δίκαιο κρίνεται ότι διαθέτουν επαρκή κρίση και άγονται ενώπιον της δικαιοσύνης (άρθρο 3), β. το δικονομικό δικαίωμα να αιτηθεί ο ανήλικος το διορισμό νομίμου αντιπροσώπου για να τον εκπροσωπήσει ενώπιον των δικαστικών αρχών, όταν οι ασκούντες τη γονική του μέριμνα αδυνατούν να το κάνουν εκ του νόμου λόγω «σύγκρουσης συμφερόντων» (άρθρο 4), γ. το δικονομικό δικαίωμα του ανηλίκου να ζητήσει τη συνδρομή νομικού συμπαραστάτη και το διορισμό συνηγόρου προκειμένου να τον εκπροσωπήσει (άρθρο 5), δ. την υποχρέωση των δικαστικών αρχών να λαμβάνουν αποφάσεις με κύριο γνώμονα το συμφέρον του ανηλίκου, συνυπολογίζοντας τη γνώμη του τελευταίου κατά το σχηματισμό της κρίσης του, η οποία θα πρέπει να διατυπώνεται εντός εύλογου χρόνου (άρθρα 6 και 7), ε. τη δυνατότητα να δρουν αυτεπαγγέλτως οι δικαστικές αρχές προκειμένου να διοριστεί ειδικός αντιπρόσωπος και νομικός συμπαραστάτης στον ανήλικο, οι οποίοι θα ενεργούν προς το συμφέρον του ανηλίκου (άρθρα 8 έως 10).

¹⁰⁰ Πεδίο εφαρμογής της παρούσας Σύμβασης είναι «τα παιδιά που δεν έχουν φθάσει την ηλικία των 18 ετών», σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1.

¹⁰¹ Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 2502/1997.

¹⁰² Βάσει του άρθρου 2 στοιχ. α της παρούσας Σύμβασης ορίζεται ότι ως «δικαστική αρχή» νοείται ένα δικαστήριο ή μια διοικητική αρχή που έχει αντίστοιχες αρμοδιότητες.

¹⁰³ Βάσει του άρθρου 2 στοιχ. δ της παρούσας Σύμβασης ορίζεται ότι «κατάλληλες πληροφορίες» σημαίνει οι πληροφορίες που είναι κατάλληλες, λαμβανομένων υπόψη της ηλικίας και της κρίσης του παιδιού, για να του παρασχεθούν έτσι ώστε να του επιτρέψουν να ασκήσει πλήρως τα δικαιώματά του, εκτός αν η κοινοποίηση τέτοιων πληροφοριών βλάπτει την ευτυχία του.

1.9. Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

Εξίσου σημαντικό νομοθέτημα για το Ποινικό Δίκαιο Ανηλίκων δραστών αποτελεί το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), το Προαιρετικό Πρωτόκολλο επ' αυτού, καθώς επίσης και το Δεύτερο Προαιρετικό Πρωτόκολλο, αναφορικά με την κατάργηση της θανατικής ποινής¹⁰⁴.

Οι βασικές διατάξεις του ΔΣΑΠΔ που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε περιπτώσεις τέλεσης ποινικού αδικήματος από ανήλικο είναι οι ακόλουθες: α. το άρθρο 6 παρ. 5, σχετικά με το δικαίωμα στη ζωή και την απαγόρευση επιβολής της ποινής του θανάτου σε πρόσωπα κάτω των δεκαοκτώ ετών, β. το άρθρο 10 παρ. 1 και 2, σχετικά με το διαχωρισμό των υποδίκων από τους κατάδικους, όπως και το διαχωρισμό των ανηλίκων από τους ενήλικες παραβάτες, γ. το άρθρο 10 παρ. 3, σχετικά με την πρόβλεψη ότι το σωφρονιστικό σύστημα προβλέπει μεταχείριση των κρατουμένων, ουσιαστικός σκοπός της οποίας είναι η βελτίωση και η κοινωνική επανένταξη τους, ενώ ακόμα προβλέπεται ρητά ότι οι ανήλικοι δράστες διαχωρίζονται από τους ενήλικους και τυγχάνουν αντιμετώπισης ανάλογης προς την ηλικία και τη νομική τους θέση, δ. το άρθρο 14 παρ. 1, βάσει του οποίου η εκδίκαση της υπόθεσης σε περίπτωση ανηλίκου κατηγορουμένου διεξάγεται, κατ' εξαίρεση, κεκλεισμένων των θυρών, χάριν προστασίας των συμφερόντων του τελευταίου¹⁰⁵.

1.10. Νομολογία ΕΔΔΑ ως προς ανήλικους δράστες - κρατουμένους

Το ΕΔΔΑ ανά τακτά χρονικά διαστήματα έχει δημοσιεύσει διάφορες αποφάσεις που αφορούν ανήλικους δράστες και τυχόν παραβίαση των δικαιωμάτων τους, όπως αυτά κατοχυρώνονται μέσω των διατάξεων της ΕΣΔΑ. Μερικές από αυτές, οι οποίες απασχόλησαν κατά τα τελευταία έτη τη νομολογία του ΕΔΔΑ και χρήζουν ιδιαίτερης μνείας είναι οι ακόλουθες:

¹⁰⁴ Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 2462/1997.

¹⁰⁵ Βλ. και Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Ο.Η.Ε., Γενικό Σχόλιο υπ' αριθ. 32, σχετικά με το άρθρο 14 του ΔΣΑΠΔ, «Δικαίωμα ισότητας ενώπιον των δικαστηρίων και δικαίωμα σε δίκαιη δίκη», έγγραφο CCPR/C/GC/32 (23.08.2007).

➤ **Salduz κατά Τουρκίας, 27.11.2008 (αριθ. προσφ. 36391/2002)**

Στις 29 Μαΐου 2001, ο δεκαεπτάχρονος προσφεύγων Yusuf Salduz συνελήφθη από αστυνομικά όργανα της αντιτρομοκρατικής υπηρεσίας της Διεύθυνσης Ασφαλείας της Σμύρνης στην Τουρκία, καθότι θεωρούνταν ύποπτος συμμετοχής σε μια παράνομη διαδήλωση στήριξης του PKK (Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν - παράνομη οργάνωση) και με την κατηγορία ότι είχε κρεμάσει ένα παράνομο πανό σε γέφυρα στον Μπουρνόβα στις 26 Απριλίου 2001.

Στις 30 Μαΐου 2001 κατά τη μεταφορά του στο πανεπιστημιακό νοσοκομείο Ατατούρκ, όπου εξετάστηκε από γιατρό, δεν παρουσίαζε ίχνη κακομεταχείρισης.

Λίγη ώρα αργότερα, ανακρίθηκε από την αντιτρομοκρατική υπηρεσία, χωρίς όμως να παρίσταται συνήγορός του. Σύμφωνα με ένα έντυπο που εξηγούσε τα δικαιώματα των συλληφθέντων και το οποίο υπέγραψε, είχε ενημερωθεί για τις κατηγορίες που τον βάρυναν και για το δικαίωμά του να μην απαντά στις ερωτήσεις. Στην κατάθεσή του, ενώπιον των αστυνομικών αρχών, ο προσφεύγων παραδέχθηκε ότι δραστηριοποιείτο στη νεολαία του HADEP (Halkin Demokrasi Partisi – Κόμμα Λαϊκής Δημοκρατίας) και ότι συμμετείχε στη διαδήλωση που οργάνωσε το HADEP στις 29 Μαΐου 2001 υπέρ του φυλακισμένου ηγέτη του PKK, καθώς και ότι στις 26 Απριλίου 2001 είχε γράψει «Ζήτω ο αρχηγός μας Άπο» σε ένα πανό που είχε κρεμαστεί σε γέφυρα. Η αστυνομία έλαβε δείγματα γραφής του και τα έστειλε στην Εγκληματολογική Υπηρεσία προς εξέταση. Σύμφωνα με το πόρισμα της Εγκληματολογικής Υπηρεσίας, αν και ορισμένα χαρακτηριστικά της γραφής του προσφεύγοντος παρουσίαζαν ομοιότητες με τα γράμματα του πανό, δεν ήταν δυνατόν να εξακριβωθεί αν τα τελευταία ήταν όντως δικά του.

Την 1^η Ιουνίου 2001 υπεβλήθη εκ νέου σε ιατρική εξέταση από την οποία προέκυψε ότι το σώμα του δεν έφερε ίχνη κακομεταχείρισης.

Την ίδια μέρα ο προσφεύγων προσήχθη στον Εισαγγελέα και ακολούθως στον Ανακριτή. Ενώπιον του Εισαγγελέα ανακάλεσε την προηγούμενη κατάθεσή του στην αστυνομία, ισχυριζόμενος πλέον ότι δεν ήταν μέλος κανενός πολιτικού κόμματος, αλλά

ότι απλά είχε συμμετάσχει σε κάποιες δραστηριότητες του HADEP. Αρνήθηκε, μάλιστα, ότι είχε φτιάξει κάποιο παράνομο πανό ή ότι είχε συμμετάσχει στη διαδήλωση της 29^{ης} Μαΐου 2001. Επιπλέον, δήλωσε ότι όταν η αστυνομία τον συνέλαβε, ήταν στη συνοικία Doğanlar για να επισκεφθεί ένα φίλο του. Κατά την απολογία του στον Ανακριτή πρόβαλε ως ισχυρισμό, συμπληρωματικά με τα ανωτέρω, ότι η κατάθεση ενώπιον των τουρκικών αστυνομικών αρχών ελήφθη υπό το κράτος πίεσης. Υποστήριξε, δε, ότι κατά την κράτησή του από την αστυνομία τον χτυπούσαν και τον πρόσβαλλαν. Με το πέρας της ανάκρισης, ο Ανακριτής διέταξε την προσωρινή κράτησή του, λαμβάνοντας υπόψη τη φύση του αδικήματος για το οποίο κατηγορείτο και τα υπάρχοντα αποδεικτικά στοιχεία. Σε αυτό το στάδιο δόθηκε στον προσφεύγοντα η δυνατότητα νομικής υποστήριξης.

Μετά την άσκηση ποινικής δίωξης σε βάρος του, στις 16 Ιουλίου 2001, έλαβε χώρα μία προπαρασκευαστική συνεδρίαση του Δικαστηρίου Κρατικής Ασφαλείας, όπου αποφασίστηκε να συνεχιστεί η προσωρινή του κράτηση του και να προσκληθεί να ετοιμάσει την υπεράσπισή του.

Στην πρώτη συνεδρίαση του Δικαστηρίου Κρατικής Ασφαλείας, στις 28 Αυγούστου 2001, ο προσφεύγων, μετά του συνηγόρου του, αρνήθηκε εκ νέου τις εναντίον του κατηγορίες και ανακάλεσε την κατάθεσή του στην αστυνομία, υποστηρίζοντας ότι αυτή ελήφθη υπό το κράτος πίεσης, όπως ανέπτυξε λεπτομερώς. Με την απόφασή του το τουρκικό Δικαστήριο καταδίκασε τον προσφεύγοντα σε φυλάκιση τεσσάρων ετών και έξι μηνών, ποινή που μειώθηκε σε δυόμιση έτη, καθώς ο τελευταίος ήταν ανήλικος κατά το χρόνο που έλαβαν χώρα τα υπό κρίση πραγματικά περιστατικά. Για την καταδίκη του προσφεύγοντος, το Δικαστήριο Κρατικής Ασφαλείας βασίστηκε – μεταξύ άλλων - στις καταθέσεις του στην αστυνομία και στον Εισαγγελέα, καθώς και στην απολογία του στον Ανακριτή, όπως και στο πόρισμα της γραφολογικής πραγματογνωμοσύνης.

Κατόπιν, ο προσφεύγων άσκησε αναίρεση κατά της ανωτέρω απόφασης του Δικαστηρίου Κρατικής Ασφαλείας της Σμύρνης, επικαλούμενος παραβίαση των άρθρων 5 και 6 της ΕΣΔΑ και ισχυριζόμενος ειδικότερα ότι η διαδικασία ενώπιον του

πρωτοβάθμιου τουρκικού Δικαστηρίου ήταν άδικη, καθώς και ότι το Δικαστήριο δεν εκτίμησε ορθά τα αποδεικτικά στοιχεία που υποβλήθηκαν ενώπιόν του. Ο γενικός Εισαγγελέας του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου υπέβαλε γραπτή εισήγηση στο Ένατο Τμήμα αυτού, προτείνοντας να απορριφθεί η ασκηθείσα αναίρεση. Ωστόσο, η εισαγγελική εισήγηση δεν κοινοποιήθηκε στον προσφεύγοντα ούτε στον πληρεξούσιο δικηγόρο του. Στις 10 Ιουνίου 2002 το Ένατο Τμήμα του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου απέρριψε την υποβληθείσα αναίρεση.

Ο Yusuf Salduz προσέφυγε ενώπιον του ΕΔΔΑ για παραβίαση των άρθρων 5 και 6 της ΕΣΔΑ.

- Ως προς το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο (άρθρο 6 παρ. 1 και παρ. 3 στοιχ. γ ΕΣΔΑ):

Ο προσφεύγων δήλωσε ότι δεν του επετράπη η πρόσβαση σε δικηγόρο κατά το διάστημα προσωρινής κράτησής του από τις τουρκικές αστυνομικές αρχές, όπως επίσης και ότι υπέστη κακομεταχείριση κατά την εν λόγω κράτηση και ότι υπέγραψε την κατάθεσή του στην αστυνομία υπό το κράτος πίεσης. Θεώρησε λοιπόν ότι, δεδομένης της βαρύτητας των σε βάρος του κατηγοριών, η έλλειψη πρόσβασης σε δικηγόρο συνιστούσε παραβίαση του δικαιώματός του σε μια δίκαιη δίκη.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το δικαίωμα της παρ. 3 στοιχ. γ του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ είναι ένα στοιχείο που περιλαμβάνεται στην κατά την παρ. 1 έννοια της «δίκαιης δίκης» στις ποινικές υποθέσεις. Δηλαδή, το δικαίωμα κάθε κατηγορουμένου να έχει δικηγόρο, εν ανάγκη αυτεπαγγέλτως διορισμένο, ο οποίος θα αναλάβει όντως την υπεράσπισή του, συγκαταλέγεται μεταξύ των θεμελιωδών χαρακτηριστικών μιας δίκαιης δίκης. Από την άλλη πλευρά η εθνική νομοθεσία μπορεί να προσδώσει στη στάση ενός κατηγορούμενου κατά την αρχική φάση της εξέτασης από την αστυνομία συνέπειες αποφασιστικής φύσεως για τις προοπτικές της υπεράσπισης στη συνέχεια της ποινικής διαδικασίας. Υπό τέτοιες περιστάσεις, προκειμένου το δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ να εξακολουθήσει να είναι επαρκώς έμπρακτο και αποτελεσματικό, θα πρέπει, κατά κανόνα, να παρέχεται πρόσβαση σε δικηγόρο από την πρώτη κιόλας εξέταση του υπόπτου από την αστυνομία, ενώ

περιορισμός του δικαιώματος δικαιολογείται μόνο όταν συντρέχουν σοβαροί λόγοι. Οι αρχές που περιγράφονται ανωτέρω συνάδουν επίσης με τους γενικά αναγνωρισμένους διεθνείς κανόνες για τα δικαιώματα του ανθρώπου, οι οποίοι είναι θεμελιώδους σημασίας για την έννοια της δίκαιης δίκης και των οποίων ο λόγος ύπαρξης εδράζεται ειδικότερα στην ανάγκη προστασίας του κατηγορουμένου από κάθε καταχρηστική άσκηση πίεσης από την πλευρά των Αρχών.

Περαιτέρω, το ΕΔΔΑ τονίζει ότι η ιδιαίτερα επισφαλής θέση του κατηγορουμένου κατά το στάδιο της αστυνομικής προανάκρισης δεν μπορεί να αντισταθμιστεί επαρκώς, παρά μόνο με την αρωγή δικηγόρου, του οποίου καθήκον είναι - μεταξύ άλλων - να διασφαλίζει το σεβασμό του δικαιώματος του υπόπτου ή κατηγορουμένου προκειμένου να μην ενοχοποιεί τον εαυτό του. Το ΕΔΔΑ κάνει επίσης αναφορά στις σχετικές συστάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (ΕΠΒ), στις οποίες η ΕΠΒ τονίζει επανειλημμένως ότι το δικαίωμα ενός κρατούμενου σε πρόσβαση σε νομικές συμβουλές αποτελεί θεμελιώδη εγγύηση κατά της κακομεταχείρισης, ενώ κάθε εξαίρεση από την απόλαυση αυτού του δικαιώματος πρέπει να είναι σαφώς οριοθετημένη και αυστηρά περιορισμένης χρονικής ισχύος.

Στην υπό κρίση υπόθεση του *Salduz*, το δικαίωμα του τελευταίου να έχει πρόσβαση σε δικηγόρο περιορίστηκε κατά το διάστημα της κράτησής του από την αστυνομία, με αποτέλεσμα να μην είχε πρόσβαση σε δικηγόρο ούτε κατά τις καταθέσεις του στην αστυνομία ούτε ενώπιον του Εισαγγελέα και του Ανακριτή. Για τη μη πρόσβαση του προσφεύγοντος σε δικηγόρο, η τουρκική κυβέρνηση περιορίστηκε να αναφέρει ότι αυτό προβλεπόταν από τις κείμενες νομοθετικές διατάξεις, χωρίς περαιτέρω αιτιολογία. Προέκυψε λοιπόν, ότι οι σχετικές απαιτήσεις του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, όπως περιγράφηκαν ανωτέρω, δεν τηρήθηκαν. Το ΕΔΔΑ παρατήρησε επιπλέον ότι ο προσφεύγων είχε πρόσβαση σε δικηγόρο μετά τη θέση του υπό προσωρινή κράτηση. Όμως, όπως προκύπτει από το φάκελο της υπόθεσής του, η εξέταση είχε σε μεγάλο βαθμό ολοκληρωθεί πριν την εμφάνιση του προσφεύγοντος στον ανακριτή την 1^η Ιουνίου 2001. Επιπροσθέτως, το Δικαστήριο Κρατικής Ασφαλείας της Σμύρνης

χρησιμοποίησε την κατάθεση του προσφεύγοντος στην αστυνομία ως το βασικό αποδεικτικό στοιχείο για την καταδίκη του.

Επομένως, όπως καταλήγει στην απόφασή του το ΕΔΔΑ, είναι σαφές στην παρούσα υπόθεση ότι η θέση του προσφεύγοντος επηρεάστηκε αρνητικά από τους περιορισμούς στην πρόσβασή του σε δικηγόρο, καθώς η κατάθεσή του στην αστυνομία χρησιμοποιήθηκε προς καταδίκη του. Ούτε η βοήθεια που του παρασχέθηκε στη συνέχεια από δικηγόρο, ούτε η εκατέρωθεν ακρόαση των διαδικιών κατά τη συνέχεια της διαδικασίας, ήταν σε θέση να θεραπεύσουν την ανεπανόρθωτη βλάβη που προκλήθηκε στα δικαιώματα του προσφεύγοντος κατά την κράτησή του από την αστυνομία.

Τέλος, το Δικαστήριο σημειώνει ότι ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της παρούσας υπόθεσης ήταν η ηλικία του προσφεύγοντος, ο οποίος κατά τον κρίσιμο χρόνο ήταν ανήλικος, οπότε τονίζει τη θεμελιώδη σημασία της δυνατότητας πρόσβασης σε δικηγόρο ιδίως στην περίπτωση κατά την οποία ο κρατούμενος από την αστυνομία είναι ανήλικος.

Ενόψει των ανωτέρω, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι υπήρξε εν προκειμένω παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 3 στοιχ. γ της ΕΣΔΑ (το οποίο περιορίστηκε αδικαιολόγητα) σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, λόγω μη παροχής νομικής συνδρομής στον προσφεύγοντα κατά την κράτησή του από την αστυνομία.

- Ως προς μη κοινοποίηση, στον προσφεύγοντα ή στον πληρεξούσιο του, της γραπτής εισήγησης του γενικού Εισαγγελέα του τουρκικού Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου (άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ):

Το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι το δικαίωμα του προσφεύγοντος σε διεξαγωγή της δίκης με εκατέρωθεν ακρόαση των διαδικιών παραβιάστηκε και επομένως υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ.

➤ **Panovits κατά Κύπρου, 11.12.2008 [final 13.03.2009] (αριθ. προσφ. 4268/2004)**

Ο ανήλικος Panovits, ηλικίας δεκαεπτά ετών, κρατήθηκε προσωρινά στο αστυνομικό τμήμα Λεμεσού, καθότι θεωρούνταν ύποπτος της τέλεσης των αδικημάτων

της ανθρωποκτονίας και της ληστείας. Αρχικά προσήχθη ενώπιον των αστυνομικών αρχών συνοδευόμενος από τον ασκούντα τη γονική του μέριμνα και συγκεκριμένα από τον πατέρα του. Κατόπιν οδηγήθηκε σε άλλο γραφείο προανακριτικών υπαλλήλων, χωρίς την παρουσία του πατέρα του ή δικηγόρου. Κατά τη διάρκεια της εξέτασης του προσφεύγοντος από τα αστυνομικά όργανα, ο πατέρας του ενημερώθηκε για το δικαίωμα του προσφεύγοντος να επικοινωνήσει με δικηγόρο. Αρκετά λεπτά αργότερα, ο πατέρας πληροφορήθηκε ότι ο γιος του είχε στο μεταξύ ομολογήσει τις αποδιδόμενες σε αυτόν κατηγορίες.

Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι, δεδομένης της ηλικίας του προσφεύγοντος, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αυτός γνώριζε το δικαίωμά του σε νομική εκπροσώπηση πριν προβεί σε οποιαδήποτε κατάθεση ή δήλωση. Επίσης, για τον ίδιο λόγο, θεωρείται αδύνατο να ήταν σε θέση ο ανήλικος να εκτιμήσει εύλογα τις όποιες τυχόν συνέπειες της ανακριτικής διαδικασίας χωρίς τη σύμπραξη δικηγόρου στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών σχετικά με τη διάπραξη ανθρωποκτονίας και ληστείας. Παρόλο που οι κυπριακές Αρχές εξέφρασαν επανειλημμένα την πρόθεσή τους να επιτρέψουν στον προσφεύγοντα το διορισμό συνηγόρου, εφόσον ο ίδιος προέβαλε σχετικό αίτημα, παρέλειψαν να τον ενημερώσουν για το δικαίωμά του να του παρασχεθεί δωρεάν νομική βοήθεια (ήτοι συνδρομή συνηγόρου), εφόσον υπήρχε ανάγκη. Συγχρόνως, δεν υπήρχαν στοιχεία βάσει των οποίων να προκύπτει ότι ο προσφεύγων ή ο πατέρας του αρνήθηκαν κατά τρόπο ρητό και σαφή το δικαίωμα του προσφεύγοντος σε νομική εκπροσώπηση. Επίσης το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι μολονότι η ομολογία του ανηλίκου στο πλαίσιο της αρχικής αστυνομικής ανάκρισης δεν ήταν το μοναδικό αποδεικτικό στοιχείο επί του οποίου βασίστηκε η καταδίκη του, εντούτοις ήταν αποφασιστικής σημασίας αναφορικά με την υπερασπιστική του θέση ενώπιον του Δικαστηρίου.

Συμπερασματικά, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι για να διασφαλιστεί η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης, οι εθνικές διωκτικές αρχές υποχρεούνται αφενός να παρέχουν στον ύποπτο ή κατηγορούμενο τις απαραίτητες πληροφορίες προκειμένου να μπορέσει να έχει πρόσβαση σε νομική εκπροσώπηση και αφετέρου να εξασφαλίσουν ότι ο ύποπτος ή κατηγορούμενος κατανοεί ότι μπορεί να

έχει δωρεάν πρόσβαση σε δικηγόρο, εάν αυτό κρίνεται αναγκαίο. Ως εκ τούτου, κρίθηκε ότι στην προκειμένη περίπτωση υφίσταται παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 3 στοιχ. γ της ΕΣΔΑ, σε συνδ. με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, η οποία εδράζεται στην έλλειψη επαρκούς πληροφόρησης σχετικά με το δικαίωμα του υπόπτου ή κατηγορουμένου να συμβουλευέται δικηγόρο πριν από την ανάκριση του από την αστυνομία, ιδίως λόγω της ηλικίας του και του γεγονότος ότι δεν τον βοήθησε ο νόμιμος αντιπρόσωπός του κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας.

➤ **Τ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 16.12.1999 (αριθ. προσφ. 24724/1994) και V. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 16.12.1999 (αριθ. προσφ. 24888/1994)**

Η εν λόγω υπόθεση αφορά τη διάπραξη του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας από δύο ανηλίκους ηλικίας δέκα ετών σε βάρος ανηλίκου ηλικίας δύο ετών. Οι κατηγορούμενοι δικάστηκαν στο πλαίσιο δημόσιας συνεδρίασης και, παράλληλα, το θέμα έτυχε ευρείας κάλυψης απότα μέσα μαζικής ενημέρωσης, καθότι ήταν ιδιαίτερα αυξημένο το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Μάλιστα, ορισμένοι αποπειράθηκαν να επιτεθούν στα οχήματα που τους μετέφεραν στο Δικαστήριο. Δικονομικά, η ποινική διαδικασία τροποποιήθηκε εν μέρει, υπό την έννοια ότι διεξήχθησαν βραχύτερες συνεδριάσεις, ενώ οι γονείς του προσφεύγοντος τοποθετήθηκαν κοντά του και υπήρχε διαθέσιμος χώρος παιχνιδιού κατά τη διάρκεια των διακοπών των συνεδριάσεων.

Παρόλα αυτά, ο προσφεύγων και ο συγκατηγορούμενός του δικάζονταν επί τρεις εβδομάδες σαν να ήταν ενήλικες και διατηρήθηκαν οι περισσότερες αυστηρές διατυπώσεις που προβλέπονται στο πλαίσιο της ποινικής δίκης.

Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, η αντιμετώπιση που επιφυλάσσεται στον ανήλικο κατηγορούμενο για την τέλεση αξιόποινης πράξης πρέπει να λαμβάνει πλήρως υπόψη την ηλικία του, το βαθμό ωριμότητας, όπως και την πνευματική και συναισθηματική του ανάπτυξη, προκειμένου να διασφαλίζεται η απαιτούμενη μέριμνα για τη βελτίωση της ικανότητας κατανόησης και συμμετοχής του στη δίκη. Επίσης, το ΕΔΔΑ διατύπωσε την άποψη ότι οι διατυπώσεις και το πρωτόκολλο του Δικαστηρίου του Στέμματος

(CrownCourt) πρέπει να είχαν φανεί ακατανόητα και να είχαν προκαλέσει συναισθήματα φόβου σε ένα παιδί έντεκα ετών, με αποτέλεσμα να μην διεξαχθεί «δίκαιη δίκη», επειδή ακριβώς η ηλικία και η έλλειψη ωριμότητας του προσφεύγοντος τον εμπόδισαν να συμμετάσχει αποτελεσματικά στην υπεράσπισή του. Για παράδειγμα, το ανυψωμένο εδώλιο, το οποίο είχε σχεδιαστεί για να επιτρέπει στον κατηγορούμενο να βλέπει τί διαμείβεται, είχε ως αποτέλεσμα να αυξήσει το αίσθημα δυσφορίας του ανηλίκου κατηγορουμένου κατά τη διάρκεια της δίκης, εφόσον ο ίδιος αισθανόταν εκτεθειμένος στα μάτια του Τύπου και του κοινού.

Στην προσφυγή του V. κατά του H.B., το ΕΔΔΑ επεσήμανε τα ψυχιατρικά αποδεικτικά στοιχεία, βάσει των οποίων διαπιστωνόταν ότι ο προσφεύγων έπασχε από μετατραυματικό σοκ, και ότι του ήταν εξαιρετικά δύσκολο και οδυνηρό να σκεφτεί ή να μιλήσει για τα πραγματικά περιστατικά, γεγονός που καθιστούσε αδύνατη τη διαλεύκανση πολλών πτυχών της υπόθεσης. Μετά τη δίκη, τον Ιανουάριο του 1995, ο προσφεύγων ανέφερε στον ψυχίατρο που τον παρακολουθούσε και ο οποίος είχε προβεί στην ανωτέρω διάγνωση ότι είχε τρομοκρατηθεί από τον τρόπο που τον κοιτούσαν στο Δικαστήριο και ότι συχνά ανησυχούσε για το τί σκέπτονταν για αυτόν οι άνθρωποι, καθώς και ότι δεν μπόρεσε να δώσει προσοχή στην ακροαματική διαδικασία, περνώντας το χρόνο του μετρώντας (από μέσα του) ή κάνοντας σχήματα με τα παπούτσια του. Ο Ψυχίατρος, Δρ. Bentovim, έκρινε ότι, λόγω της ανωριμότητας του V., ως απόρροια και της ηλικίας του, ήταν «πολύ αμφίβολο» εάν είχε αντίληψη της κατάστασης που βρισκόταν και εάν ήταν σε θέση να δώσει έγκυρες πληροφορίες στους δικηγόρους του. Η έτερη Ψυχίατρος που παρακολουθούσε τον V., Δρ. Bailey, στην έκθεσή της το Νοέμβριο του 1997 περιέγραφε επίσης τις προσπάθειες του προσφεύγοντος να αποσπάσει την προσοχή του κατά τη διάρκεια της δίκης, την αδυναμία του να συγκεντρωθεί στην ποινική διαδικασία και τη δυσφορία που του προκαλούσε ο δημόσιος χαρακτήρας της τελευταίας.

Λαμβάνοντας όλα τα ανωτέρω υπόψη, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι ο προσφεύγων δεν μπόρεσε να συμμετάσχει ουσιαστικά στη διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου του Στέμματος, λόγω του δημόσιου χαρακτήρα των συνεδριάσεων, σε συνδυασμό και με

την ευρεία κάλυψη της υπόθεσης από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Επιπρόσθετα, ο προσφεύγων είχε περιορισμένη ικανότητα να δίδει εντολές στους δικηγόρους του και να επικοινωνεί μαζί τους. Συμπερασματικά λοιπόν, υπήρξε παραβίαση των δικαιωμάτων του βάσει του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ.

➤ **Gülçü κατά Τουρκίας, 06.06.2016 (αριθ. προσφ. 17526/2010)**

Τον Ιούλιο του 2008 ο προσφεύγων, ανήλικος τότε, ηλικίας δεκαπέντε ετών, συνελήφθη από τις τουρκικές αστυνομικές αρχές και τέθηκε σε προσωρινή κράτηση, όταν αναγνωρίστηκε σε ένα βίντεο να ρίχνει πέτρες στους αστυνομικούς κατά τη διάρκεια διαδήλωσης διαμαρτυρίας για τις συνθήκες κράτησης του Αμπντουλάχ Οτσαλάν, ηγέτη του PKK, στο Diyarbakir.

Στο πλαίσιο εξέτασής του από τις αστυνομικές αρχές παραδέχτηκε ότι είχε φωνάξει το σύνθημα «Ζήτω ο Πρόεδρος Οτσαλάν» και είχε ρίξει πέτρες στην αστυνομία, όταν αυτή επενέβη, αλλά δήλωσε ότι δεν είχε καμία σχέση με το PKK και είχε απλά παγιδευτεί μέσα στο πλήθος κατά τη διάρκεια της διαδήλωσης. Το Νοέμβριο του 2008 καταδικάστηκε από το Κακουργιοδικείο του Diyarbakir, ως μέλος του PKK, για διάδοση προπαγάνδας σχετικά με την υποστήριξη τρομοκρατικής οργάνωσης και για αντίσταση στην αστυνομία.

Ο προσφεύγων, αφού πέρασε τρεις μήνες και είκοσι ημέρες υπό προσωρινή κράτηση, καταδικάστηκε τελικά σε συνολική ποινή κάθειρξης επτά ετών και έξι μηνών για όλες τις κατηγορίες. Έκτισε μέρος της ποινής (ένα έτος και οκτώ μήνες) προτού αφεθεί ελεύθερος τον Ιούλιο του 2010, όταν αποφασίστηκε να επαναξιολογηθεί η υπόθεσή του ενόψει ορισμένων τροποποιήσεων του νόμου σχετικά με ανήλικους δράστες.

Η υπόθεσή του επαναξιολογήθηκε από το Δικαστήριο Ανηλίκων του Diyarbakir, το οποίο, με απόφασή του το Δεκέμβριο του 2012, τον απάλλαξε από την κατηγορία της συμμετοχής σε τρομοκρατική οργάνωση, αλλά τον καταδίκασε για διάδοση προπαγάνδας για την υποστήριξη τρομοκρατικής οργάνωσης, συμμετοχή σε διαδήλωση και για αντίσταση και παρεμπόδιση δυνάμεων ασφαλείας. Η επιβληθείσα

ποινή ανεστάλη υπό τον όρο ότι δεν θα διέπραττε νέα αξιόποινη πράξη εντός των επόμενων τριών ετών.

Μεταξύ άλλων, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε την εξαιρετική αυστηρότητα των ποινών ως προς τον προσφεύγοντα για τη συμμετοχή του στο ΡΚΚ και για διάδοση προπαγάνδας (συνολικά 4 έτη, 8 μήνες και 20 ημέρες φυλάκιση), όντας μόλις δεκαπέντε ετών κατά το χρόνο τέλεσης των αξιόποινων πράξεων. Τα τουρκικά Δικαστήρια παρέλειψαν να λάβουν υπόψη τους το νεαρό της ηλικίας του, τόσο κατά την προσωρινή του κράτηση όσο και κατά την επιβολή της ποινής. Επίσης, δεν υποστηρίχθηκε από την τουρκική κυβέρνηση, η αναζήτηση εναλλακτικών μεθόδων κράτησης, ή ότι η φυλάκιση του ανηλίκου είχε χρησιμοποιηθεί ως η έσχατη λύση, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το εθνικό δίκαιο και ορισμένες διεθνείς συμβάσεις (ιδίως, το άρθρο 37 της Δ.Σ.Δ.Π. του Ο.Η.Ε.).

Αναφορικά με τη ποινή που του επιβλήθηκε (2 χρόνια, 9 μήνες και 10 μέρες φυλάκιση) για το περιστατικό όπου πετούσε πέτρες κατά των αστυνομικών αρχών, το ΕΔΔΑ δέχθηκε ότι δεδομένης της ηλικίας του, η σκληρότητα της επιβληθείσας ποινής δεν μπορούσε να θεωρηθεί ανάλογη προς τους επιδιωκόμενους νόμιμους σκοπούς, και συγκεκριμένα ως προς τη πρόληψη της διαταραχής και της εγκληματικότητας και την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών τρίτων.

Ενόψει των ανωτέρω, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι ποινικές καταδίκες του προσφεύγοντα για συμμετοχή και ένταξή του στο ΡΚΚ, για διάδοση προπαγάνδας ως προς τους στόχους του ΡΚΚ και για αντίστασή του ως προς τις αστυνομικές αρχές, καθώς και η ποινή φυλάκιση που του επιβλήθηκε και η προσωρινή του κράτηση του για δύο χρόνια, δεν ήταν «αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία» και κατ' επέκταση διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ.

➤ **Agit Demir κατά Τουρκίας, 27.02.2018 (αριθ. προσφ.36475/2010)**

Ο προσφεύγων, ο οποίος ήταν δεκατριών ετών κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα, τέθηκε υπό κράτηση στις 19 Ιανουαρίου 2010 για συμμετοχή σε διαδήλωση που διοργανώθηκε ως διαμαρτυρία εναντίον των συνθηκών κράτησης του Abdullah Ocalan,

επικεφαλής της παράνομης ένοπλης οργάνωσης PKK και για λιθοβολισμό σε δυνάμεις ασφαλείας κατά τη διάρκεια της διαδήλωσης. Απελευθερώθηκε στις 13 Απριλίου 2010.

Κατόπιν, ασκήθηκε ποινική δίωξη σε βάρος του, βάσει της οποίας καταδικάστηκε για διάδοση προπαγάνδας τρομοκρατικής οργάνωσης και για συμμετοχή σε βίαιη διαδήλωση και του επιβλήθηκε ποινή φυλάκισης ενός έτους και δεκαπέντε ημερών με αναστολή.

Το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε – μεταξύ άλλων - ότι η κράτηση ενός ανηλίκου δεκατριών δεν μπορούσε να θεωρηθεί νόμιμη κατά την έννοια του άρθρου 5 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, ιδίως ενόψει του γεγονότος ότι τα εναλλακτικά μέτρα, μολονότι προβλέπονταν, δεν ελήφθησαν υπόψη, καθώς και ότι η προσωρινή κράτηση επί ανηλίκου επιβάλλεται μόνο ως έσχατο μέσο.

➤ **I.G.D. κατά Βουλγαρίας, 07.06.2022 (αριθ. προσφ. 70139/2014)**

Ο προσφεύγων ήταν ένας ανήλικος, ο οποίος από την ηλικία των τεσσάρων ετών υπέστη συστηματικά κακοποίηση από τον πατέρα και τη γιαγιά του με τους οποίους διέμενε λόγω διαζυγίου των γονέων του. Από το 2011, όταν ήταν 11 ετών, έως το 2015 οι βουλγαρικές Αρχές αποφάσισαν να τον τοποθετήσουν σε εξειδικευμένα ιδρύματα με το σκεπτικό ότι είχε διαπράξει πολλά αδικήματα, συμπεριλαμβανομένου του εμπρησμού και της ασέλγειας σε βάρος άλλων ανηλίκων. Το 2013 ο προσφεύγων υπέστη βία στα χέρια ενός κοινωνικού λειτουργού του οποίου είχε χαλάσει το ποδήλατο. Τον κλώτσησε στα γεννητικά όργανα, τον χτύπησε στο κεφάλι με μια θήκη για φορητό υπολογιστή και τον ξυλοκόπησε στην πλάτη και στους γλουτούς με ραβδί. Ως αποτέλεσμα, ο ανήλικος μεταφέρθηκε εκείνη τη χρονιά σε άλλο οικοτροφείο, το οποίο βρισκόταν περίπου 400 χιλιόμετρα μακριά από τον τόπο διαμονής της μητέρας του. Η προσπάθεια της μητέρας του να άρει τις αποφάσεις τοποθέτησης σε ιδρύματα απορρίφθηκαν.

Περί τα μέσα του έτους 2015, ο προσφεύγων έφυγε από το εξειδικευμένο ίδρυμα όπου βρισκόταν, καθώς είχε συμπληρώσει το νόμιμο όριο διάρκειας

εγκλεισμού και στη συνέχεια τέθηκε υπό καθεστώς «προστατευμένης διαμονής» σύμφωνα με το νόμο για την Προστασία των Παιδιών.

Επικαλούμενος το άρθρο 5 παρ. 4 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα να αποφασιστεί ταχέως η νομιμότητα της κράτησης από Δικαστήριο), ο προσφεύγων υποστήριξε ότι η βουλγαρική νομοθεσία δεν του είχε δώσει την ευκαιρία να ελέγχεται σε τακτά χρονικά διαστήματα η νομιμότητα της τοποθέτησής του σε οικοτροφείο. Παράλληλα, στηριζόμενος στα άρθρα 8 (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) και 13 (δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής) της ΕΣΔΑ, υποστήριξε ότι η τοποθέτησή του στα κοινωνικοπαιδαγωγικά οικοτροφεία, ισοδυναμούσε με παραβίαση του δικαιώματός του στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής του ζωής, καθότι απουσίαζε παντελώς οποιαδήποτε πραγματικής επαφή με τη μητέρα του. Υποστήριξε, επίσης, ότι οι αρχές είχαν παραλείψει να συνυπολογίσουν τις ατομικές του συνθήκες όταν εξέταζαν ένα τέτοιο μέτρο.

Το ΕΔΔΑ επισήμανε ότι είχε ήδη εξετάσει παρόμοια μέτρα του βουλγαρικού συστήματος που αφορούσαν ανήλικους και είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ισοδυναμούσαν με μέτρα στέρησης της ελευθερίας τους, τα οποία ακόμη και αν είναι εκπαιδευτικά στη φύση τους, θα έχουν αντίκτυπο στη σωματική, συναισθηματική, κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη του ανηλίκου. Όπως αποφάνθηκε το ΕΔΔΑ, η εθνική έννομη τάξη πρέπει να προσφέρει επαρκώς τακτική περιοδική επανεξέταση της νομιμότητας οποιουδήποτε τέτοιου μέτρου. Αυτή η περιοδική επανεξέταση θα πρέπει να επιτρέπει στα Δικαστήρια να καταλήξουν εγκαίρως σε κατάλληλες αποφάσεις προσαρμοσμένες στις περιστάσεις των ανηλίκων, προστατεύοντάς τους έτσι από οποιαδήποτε συνεχιζόμενη στέρηση της ελευθερίας όταν υφίστανται άλλες εναλλακτικές εκπαιδευτικές λύσεις. Επιπλέον, οι βουλγαρικές αρχές είχαν καθήκον να εξασφαλίσουν ότι η κράτηση του ανηλίκου διατάχθηκε μόνο ως έσχατη λύση, προς το συμφέρον του παιδιού, και ότι αποσκοπούσε στην αποτροπή σοβαρών κινδύνων για την ανάπτυξη του. Εφόσον διαπιστωνόταν ότι αυτό το κριτήριο δεν πληρούνταν πλέον, τότε η βάση για τη στέρηση της ελευθερίας θα έπαυε να υπάρχει. Εξαιτίας λοιπόν του ότι οι εθνικές αρχές δεν είχαν προβεί σε περιοδική επανεξέταση ανά τακτά χρονικά

διαστήματα της ανάγκης συνέχισης της τοποθέτησής του προσφεύγοντος σε κοινωνικοπαιδαγωγικό οικοτροφείο, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 4 της ΕΣΔΑ.

Περαιτέρω, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι δεν είχε ενθαρρυνθεί η σχέση του ανηλίκου με την μητέρα του η οποία ήταν προς το όφελος του ανηλίκου. Επιπρόσθετα, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι βουλγαρικές αρχές δεν είχαν κινηθεί με γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον του ανηλίκου διευκολύνοντας έτσι και τη σχέση του με τη μητέρα του, αλλά έδωσαν πρωταρχικό στόχο στην προστασία των δικαιωμάτων των άλλων από την παραβατική συμπεριφορά του προσφεύγοντα. Ως εκ τούτου το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι υφίσταται παραβίαση του άρθρου 8 σε συνδ. με το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ.

➤ **Sh.D. κ.α. κατά Ελλάδας, Αυστρίας, Κροατίας, Ουγγαρίας, Βόρειας Μακεδονίας, Σερβίας και Σλοβενίας, 13.06.2019 (αριθ. προσφ. 14165/2016)** ¹⁰⁶

Στις αρχές του 2016 οι πέντε προσφεύγοντες, αφγανικής ιθαγένειας, οι οποίοι συνελήφθησαν από τις ελληνικές αστυνομικές αρχές, εισήλθαν στην Ελλάδα παράνομα, ως ασυνόδευτοι ανήλικοι, ηλικίας μεταξύ δεκατεσσάρων και δεκαεπτά ετών, κατά τη διάρκεια των γεγονότων, ισχυριζόμενοι ότι έφυγαν από το Αφγανιστάν επειδή φοβούνταν για τη ζωή τους ως μέλη της θρησκευτικής μειονότητας του Ismaili. Οι ανωτέρω κρατήθηκαν σε διάφορα αστυνομικά τμήματα στην Ελλάδα, και κάποιοι εξ αυτών στη δομή της Ειδομένης.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι τα αστυνομικά τμήματα διέθεταν χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν να προκαλέσουν στους κρατούμενους ένα αίσθημα απομόνωσης (π.χ. δεν υπήρχε εξωτερική πρόσβαση για να κάνει κάποιος βόλτα ή να ασκηθεί, ούτε υπήρχε εσωτερική εστίαση και ραδιόφωνο ή τηλεόραση που να επιτρέπει την επαφή με τον έξω κόσμο) και ήταν ακατάλληλα για παρατεταμένη κράτηση. Ως εκ τούτου, η κράτηση ήταν ικανή να προκαλέσει αρνητικές επιπτώσεις στη σωματική κατάσταση και ψυχική ευεξία των κρατουμένων.

¹⁰⁶ Βλ. και ΕΔΔΑ, Η.Α. κ.α. κατά Ελλάδας, 28.02.2019 (αριθ. προσφ. 19951/2016)

Επίσης, σημειώνεται ότι τέσσερις από τους προσφεύγοντες είχαν περάσει περίπου ένα μήνα στον καταυλισμό της Ειδομένης με σκοπό να ταξιδέψουν στη Γερμανία ή την Ελβετία για να συναντηθούν με άλλα μέλη της οικογένειάς του. Δεν βρίσκονταν σε κράτηση, καθώς οι ίδιοι είχαν επιλέξει να πάνε εκεί, και μπορούσαν να φύγουν ανά πάσα στιγμή. Οι εν λόγω προσφεύγοντες δήλωσαν, μεταξύ άλλων, ότι ο καταυλισμός με χωρητικότητα 1.500 ατόμων, στέγαζε 13.000 άτομα και δεν είχε αποχέτευση.

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, τα συμβαλλόμενα κράτη της ΕΣΔΑ υποχρεούνται να προστατεύουν και να παρέχουν βοήθεια σε ασυνόδευτους αλλοδαπούς ανηλίκους, λαμβάνοντας υπόψη την εξαιρετικά ευάλωτη θέση κάθε παιδιού, το οποίο θα πρέπει να υπερσχύει των εκτιμήσεων που σχετίζονται με το καθεστώς των παράνομων μεταναστών. Οι εν λόγω προσφεύγοντες είχαν ζήσει έτσι ένα μήνα στο στρατόπεδο της Ειδομένης σε ένα περιβάλλον ακατάλληλο για τους εφήβους – αναφορικά με τις συνθήκες ασφαλείας, στέγασης, υγιεινής και πρόσβασης σε τρόφιμα και φροντίδα – και σε επισφαλείς συνθήκες ασυμβίβαστες με τη νεαρή τους ηλικία.

Ενόψει των ανωτέρω πραγματικών περιστατικών, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ (απαγόρευση απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης) από την Ελλάδα.

Επίσης, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι η τοποθέτηση τριών από τους ανήλικους προσφεύγοντες σε αστυνομικά τμήματα ισοδυναμούσε με στέρηση της ελευθερίας τους, χωρίς η ελληνική κυβέρνηση να αιτιολογήσει την απόφαση των εθνικών Αρχών να τοποθετήσουν εξ αρχής τους προσφεύγοντες σε αστυνομικά τμήματα, υπό εξευτελιστικές συνθήκες κράτησης, αντί για εναλλακτική προσωρινή στέγαση. Η κράτηση των προσφευγόντων επομένως, δεν ήταν νόμιμη και υπήρξε παραβίαση του Άρθρου 5 παρ. 1 της ΕΣΔΑ από την Ελλάδα.

➤ **Blokhin κατά Ρωσίας, 23.03.2016 (αριθ. προσφ. 47152/2006)**

Ο προσφεύγων υπέφερε από υπερκινητική διαταραχή ελλειμματικής προσοχής («ADHD»), μία διανοητική και νευρική διαταραχή, και από μία διαταραχή που δημιουργεί ακράτεια ούρων. Τον Δεκέμβριο του 2004 και τον Ιανουάριο του 2005, εξετάστηκε από δύο ειδικούς οι οποίοι του χορήγησαν φαρμακευτική αγωγή και συνέστησαν τακτικές συνεδρίες με νευρολόγο και ψυχίατρο.

Σε αρκετές περιπτώσεις διατάχθηκε προκαταρκτική εξέταση εναντίον του με την υπόνοια ότι είχε τελέσει ποινικά αδικήματα, συμπεριλαμβανομένων της ληστείας και του εκβιασμού. Ωστόσο, δεδομένου ότι ο ίδιος ήταν ποινικά ανεύθυνος λόγω της ηλικίας του δεν κινήθηκε ποτέ ποινική δίωξη εναντίον του.

Τον Ιανουάριο του 2005 ο προσφεύγων, ηλικίας τότε δώδεκα ετών, συνελήφθη και μεταφέρθηκε στο αστυνομικό τμήμα, όπου ανακρίθηκε και ενημερώθηκε ότι κατηγορούνταν για εκβιασμό ενός εννιάχρονου ανηλίκου. Σύμφωνα με τον προσφεύγοντα, αφού πιάστηκε και παρακινήθηκε από τις αστυνομικές αρχές να το πράξει, υπέγραψε δήλωση ομολογίας, την οποία στη συνέχεια ανακάλεσε μόλις εμφανίστηκε στο αστυνομικό τμήμα ο παππούς του.

Ο Επιθεωρητής Ανηλίκων και Εφήβων έκρινε ότι ο ανήλικος δεν είχε συμπληρώσει την ηλικία στην οποία θα υπείχε ποινική ευθύνη, οπότε – σε κάθε περίπτωση - δεν μπορούσε να ασκηθεί εναντίον του ποινική δίωξη. Ωστόσο, στις 21.02.2005, το περιφερειακό δικαστήριο διέταξε την τοποθέτησή του για τριάντα ημέρες σε κέντρο προσωρινής κράτησης ανηλίκων, κυρίως για να τον αποτρέψει από το να συμμετέχει σε οποιαδήποτε περαιτέρω παραβατική συμπεριφορά και για το σκοπό του σωφρονισμού, σημειώνοντας ότι η τελευταία παραβατικότητά του είχε επιβεβαιωθεί από τις δηλώσεις του εννιάχρονου αγοριού και της μητέρας του, καθώς και από τη δήλωση ομολογίας του ίδιου.

Ενώ εκκρεμούσε η προκαταρκτική έρευνα κατά του προσφεύγοντος, ο παππούς του κατήγγειλε στις ρωσικές διωκτικές αρχές ότι ο εγγονός του, που ήταν ανήλικος και υπέφερε από νευροψυχιατρική διαταραχή, είχε πέσει θύμα εκφοβισμού, ότι ανακρίθηκε εν απουσία του κηδεμόνα του και ότι η ομολογία του είχε ληφθεί υπό

πίεση. Οι ρωσικές αρχές δεν κίνησαν ποινική δίωξη σε βάρος του ανηλίκου, λόγω του ποινικά ανεύθυνου της ηλικίας του, ωστόσο, όπως τόνισαν, τον κάλεσαν απλά να δώσει «εξηγήσεις» και όχι να ανακριθεί από την αστυνομία, οπότε η παρουσία δικηγόρου ή ψυχιάτρου/ψυχολόγου δεν κατέστη επιτακτική.

Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντος, ενόσω ο ίδιος κρατούνταν προσωρινά, δεν είχε λάβει καμία ιατρική φροντίδα για την ενούρηση και το ADHD. Η πρόσβαση, δε, στην τουαλέτα ήταν περιορισμένη, με αποτέλεσμα να πρέπει να υπομείνει τον πόνο στην ουροδόχο κύστη και την ταπείνωση, δεδομένης της διαταραχής από την οποία έπασχε. Επιπλέον, ισχυρίστηκε ότι οι κρατούμενοι παρέμεναν σε ένα μεγάλο άδειο δωμάτιο όλη την ημέρα και σπάνια τους επιτρεπόταν να βγαίνουν έξω, καθώς και ότι τους επέβαλαν συλλογικές τιμωρίες.

Αφού αφέθηκε ελεύθερος από το κέντρο προσωρινής κράτησης, μετά την παρέλευση τριάντα ημερών, ο ανήλικος μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο, όπου παρέμεινε για περίπου τρεις εβδομάδες, καθότι κρίθηκε αναγκαίο να λάβει θεραπεία για νεύρωση και για ADHD.

Στην απόφασή του το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι η ρωσική κυβέρνηση δεν απέδειξε ότι κατά τη διάρκεια της παραμονής του ανηλίκου στο κέντρο προσωρινής κράτησης διασφαλίστηκε η αξιοπρεπής και η καλή υγεία του, ούτε ότι ο ίδιος είχε λάβει την απαιτούμενη ιατρική περίθαλψη βάσει της κατάστασής του. Συμπερασματικά το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ (απαγόρευση βασανιστηρίων και απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης), λόγω της έλλειψης της αναγκαίας ιατρικής περίθαλψης, έχοντας υπόψη το νεαρό της ηλικίας του προσφεύγοντα και την ιδιαίτερα ευάλωτη κατάστασή του.

1.11. Συμπεράσματα

Επί των ανωτέρω, παρατηρείται ότι τα εχέγγυα προστασίας των ανηλίκων προσώπων, τα οποία άγονται ενώπιον της ποινικής δικαιοσύνης, διαγράφονται πανηγυρικά ως «γενικές αρχές» τόσο στο πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ, βάσει του άρθρου 3 παρ. 3 ΣΕΕ και του άρθρου 24 παρ. 2 ΧΘΔ, αλλά και στο διεθνές δίκαιο (όπως στο

άρθρο 40 παρ. 2 Δ.Σ.Δ.Π. του Ο.Η.Ε.), σε συνδυασμό και με τη θέσπιση γενικότερων διατάξεων που τυγχάνουν εφαρμογής και στις περιπτώσεις ανηλίκων δραστών σε ενωσιακό και διεθνές επίπεδο (όπως τα άρθρα 47 και 48 παρ. 1 ΧΘΔ, το άρθρο 6 παρ. 2 και 3 ΕΣΔΑ και τα άρθρα 4 και 6 του ΧΘΔ). Το παράγωγο δίκαιο της Ε.Ε. και δη οι επιμέρους Οδηγίες αποτελούν τους βασικούς πυλώνες κατοχύρωσης των ποινικών δικονομικών δικαιωμάτων των ανηλίκων δραστών, προβλέποντας, κατά την άποψη της γράφουσας, ένα επαρκές πλαίσιο κατοχύρωσης και προστασίας των δικαιωμάτων τους.

Ωστόσο, παρά την πληθώρα Οδηγιών της Ε.Ε., οι οποίες είτε αφορούν άμεσα δικαιώματα των ανηλίκων δραστών, είτε αφορούν δικαιώματα που εφαρμόζονται αναλόγως και σε εκείνους, δεν υπάρχουν ιδιαίτερα αξιοσημείωτες αποφάσεις του ΔΕΕ αναφορικά με τους ανήλικους δράστες, συγκριτικά, μάλιστα, με αντίστοιχες αποφάσεις που έχουν απασχολήσει τη νομολογία του ΕΔΔΑ επί ζητήματος παραβίασης δικαιωμάτων τους που απορρέουν από την ΕΣΔΑ. Από την επισκόπηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ ανακύπτουν, κατά την κρίση της γράφουσας, καίρια ζητήματα αναφορικά με την κατ' ουσία την τήρηση των αναφερόμενων στην παρούσα υπερονομοθετικής ισχύος διατάξεων από τα εθνικά κράτη, καθώς και αναφορικά με την ενημέρωση αλλά και τις υποδομές που διαθέτουν τα κράτη, προκειμένου να παρέχουν στους ανήλικους δράστες την απαιτούμενη από την ΕΣΔΑ προστασία.

II. Κεφάλαιο Δεύτερο: Οι ανήλικοι ως θύματα – μάρτυρες αξιόποινων πράξεων υπό το πρίσμα του ενωσιακού δικαίου και της νομολογίας του ΔΕΕ και ΕΔΔΑ

2.1. Προστασία των ανηλίκων θυμάτων από αξιόποινες πράξεις σε βάρος τους μέσω της ενωσιακής νομοθεσίας

2.1.1. Ενδοοικογενειακή βία σε βάρος ή ενώπιον ανηλίκων

Το ζήτημα της ενδοοικογενειακής βίας σε βάρος γυναικών και ανηλίκων, όπως επίσης και το ζήτημα της παραμέλησης των τελευταίων, δεν αποτελούν κοινωνικά φαινόμενα που απασχολούν αποκλειστικά την εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών, αλλά εξετάζονται υπό το πρίσμα του ενωσιακού και διεθνούς δικαίου, καθώς και της νομολογίας του ΕΔΔΑ¹⁰⁷.

Σύμφωνα με το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, όπως έχει προαναφερθεί, «κανείς δεν επιτρέπεται να υποβληθεί σε βασανιστήρια ή σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία» και από το συνδυασμό των άρθρων 2 παρ. 1 εδ. α και 8 παρ. 1 της ΕΣΔΑ προκύπτει ο σεβασμός στο δικαίωμα στη ζωή γενικά και – μεταξύ άλλων – ο σεβασμός στην οικογενειακή ζωή. Ως εκ τούτου, τα κράτη μέλη οφείλουν αφενός να λαμβάνουν θετικά μέτρα χάριν προάσπισης του δικαιώματος κάθε ανθρώπου να διάγει έναν ήρεμο οικογενειακό βίο, αφετέρου να λάβουν μέτρα πρόληψης έναντι κάθε πράξης ενδοοικογενειακής βίας και να προστατεύσουν τα αδύναμα μέρη των οποίων τα έννομα αγαθά προσβάλλονται βάνουσα¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Βλ. και ΣτΕ, Επιτροπή Υπουργών (1985), Σύσταση Αριθ. R (85) 4, σχετικά με τη βία στην οικογένεια, 26.03.1985 και ΣτΕ, Επιτροπή Υπουργών (1990), Σύσταση Αριθ. R (90) 2, σχετικά με τη λήψη κοινωνικών μέτρων για τη βία στην οικογένεια, 15 Ιανουαρίου 1990· Συμβούλιο της Ευρώπης, Κοινοβουλευτική Συνέλευση (1998), Σύσταση Αριθ. 1371 (1998) σχετικά με την κακοποίηση και παραμέληση των παιδιών, 23 Απριλίου 1998.

¹⁰⁸ Ενδ. ΕΔΔΑ, Kontroná κατά Σλοβακίας, 31.05.2007 (αριθ. προσφ. 7510/2004), όπου το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το κράτος, εν προκειμένω οι αστυνομικές αρχές, υπέχει θετική υποχρέωση στη βάση του Άρθρου 2 της ΕΣΔΑ όταν οι αρχές του γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν την ύπαρξη πραγματικού και άμεσου κινδύνου για τη ζωή συγκεκριμένου ατόμου. Στην υπό κρίση υπόθεση, σε βάρος της προσφεύγουσας ασκούσαν κατ' εξακολούθηση σωματική βία από το σύζυγό της. Η ίδια υπέβαλε καταγγελία ενώπιον των αρμοδίων αρχών την οποία εν συνεχεία ανακάλεσε. Μετά από απειλή του συζύγου της ότι θα σκοτώσει την ίδια και τα ανήλικα τέκνα τους και ενώ το συμβάν καταγγέλθηκε από πρόσωπο του οικογενειακού τους περιβάλλοντος στις Αρχές, το κράτος αμέλησε να παράσχει επαρκή μέτρα προστασίας στην προσφεύγουσα και τα τέκνα της με αποτέλεσμα ο σύζυγός της να τελέσει τελικά

Οι κρατικές αρχές οφείλουν επίσης να παρέχουν τα εχέγγυα προστασίας έναντι κάθε μορφής παραμέλησης ανηλίκου όταν λαμβάνουν γνώση για τέτοια περιστατικά, οπουδήποτε και αν εκτυλίσσονται (εντός της οικογενειακής στέγης ή σε κάποιο ίδρυμα προστασίας ανηλίκων ενδεχομένως), τα οποία δέον να εξεταστούν προσεκτικά και λεπτομερώς¹⁰⁹, λαμβάνοντας υπόψη το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, σύμφωνα με τις επιταγές του ευρωπαϊκού δικαίου.

Παράλληλα, η προστασία των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας απασχόλησε το ΣτΕ και στην περίπτωση κατάρτισης της *«Σύμβασης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας»* του έτους 2011 (Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης)¹¹⁰, η οποία αν και δεν στοχεύει άμεσα στην προάσπιση των δικαιωμάτων των ανηλίκων, ωστόσο σε αρκετές διατάξεις της αναφέρεται σε αυτούς. Ήδη εκ προοιμίου επισημαίνεται ότι «τα παιδιά είναι θύματα ενδοοικογενειακής βίας, ακόμη και όταν είναι μάρτυρες βίας στην οικογένεια», ενώ, συγχρόνως, στο άρθρο 2 παρ. 2 της Σύμβασης τα συμβαλλόμενα κράτη ενθαρρύνονται να την εφαρμόζουν σε όλα τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας, στα οποία συγκαταλέγονται και οι ανήλικοι. Μάλιστα, εξαιτίας της πρόδηλα αδιαμόρφωτης ψυχосύνθεσής τους λόγω του νεαρού της ηλικίας τους, οι ανήλικοι επηρεάζονται εν τοις πράγμασι ανεπανόρθωτα πολλές φορές από τέτοια περιστατικά, με αποτέλεσμα αυτά να επιδρούν καθοριστικά καθ' όλη τη διάρκεια του βίου τους και της μετέπειτα εξέλιξής τους σε κοινωνικό και ατομικό επίπεδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι, βάσει του άρθρου 3 στοιχ. στ', η παρούσα Σύμβαση εφαρμόζεται σε όλους τους ανηλίκους θηλυκού γένους¹¹¹. Ως επιβαρυντική δε περίπτωση της τέλεσης των αδικημάτων που

ανθρωποκτονία σε βάρος των παιδιών. Αντίστοιχα έκρινε το ΕΔΔΑ και στην απόφαση Eremia κατά Δημοκρατίας της Μολδαβίας, 28.05.2013 (αριθ. προσφ. 3564/2011) επί τη βάσει του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ. Η προσφυγή υποβλήθηκε από μία μητέρα και τα δύο τέκνα της, καθότι οι εθνικές αρχές μολονότι γνώριζαν τη βάνανυση συμπεριφορά σε βάρος της πρώτης από το σύζυγό της και πατέρα των τέκνων, ωστόσο δεν έλαβαν επαρκή μέτρα για την προστασία τους από πράξεις ενδοοικογενειακής βίας.

¹⁰⁹ Ενδ. Nencheva κ.λπ. κατά Βουλγαρίας, 18.06.2013 (αριθ. προσφ. 48609/2006) και ΕΔΔΑ, Z κ.λπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 10.05.2001(αριθ. προσφ. 29392/1995).

¹¹⁰ Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 4531/2018.

¹¹¹ Για το σκοπό της παρούσας Σύμβασης: [...] στ. «γυναίκες» περιλαμβάνει και κορίτσια ηλικίας κάτω των 18 ετών.

περιλαμβάνονται στην παρούσα Σύμβαση νοείται η περίπτωση κατά την οποία τα αδικήματα αυτά τελέστηκαν σε βάρος ή παρουσία ανηλίκου (άρθρο 46 στοιχ. δ')¹¹².

Περαιτέρω, προτείνεται στα συμβαλλόμενα κράτη να παρέχουν στα θύματα το δικαίωμα να καταθέσουν, σύμφωνα με τους κανόνες που προβλέπονται από την εσωτερική νομοθεσία, στην αίθουσα του Δικαστηρίου χωρίς να παρίστανται - ή τουλάχιστον χωρίς την παρουσία του υποτιθέμενου δράστη - ιδιαίτερα με τη χρήση κατάλληλων τεχνολογιών επικοινωνίας, όπου διατίθενται (άρθρο 56 παρ. 1 στοιχ. θ' σε συνδ. με άρθρο 26). Ιδίως στο ανήλικο θύμα – μάρτυρα πράξεων βίας κατά γυναικών και ενδοοικογενειακής βίας θα πρέπει να παρέχονται από την εθνική έννομη τάξη ειδικά μέτρα προστασίας, λαμβάνοντας υπόψη το «συμφέρον του παιδιού» (άρθρο 56 παρ. 2).

2.1.2. Έγκλημα στον κυβερνοχώρο (cybercrime), εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και προσβολής γενετήσιας αξιοπρέπειας ανηλίκων (Οδηγία 2011/93/ΕΕ και λοιπές νομοθετικές διατάξεις)

Σε επίπεδο - εν στενή έννοια -ενωσιακού δικαίου, έχει θεσπιστεί η Οδηγία 2011/93/ΕΕ¹¹³ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, σχετικά με την «καταπολέμηση της σεξουαλικής κακοποίησης και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας»¹¹⁴, καθιερώνοντας διατάξεις για την ενίσχυση

¹¹² Μάλιστα, επί ανηλίκου θύματος συστήνεται στα κράτη να υπάρξει μία διαφορετική προσέγγιση και ως προς το ζήτημα της παραγραφής των αξιόποινων πράξεων που εμπεριέχει η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης και συγκεκριμένα θα πρέπει το εκάστοτε κράτος να λάβει τα απαραίτητα νομοθετικά και άλλα μέτρα για να διασφαλίσει ότι ο χρόνος παραγραφής για την έναρξη οποιωνδήποτε νομικών διαδικασιών αναφορικά με τα αδικήματα που καθιερώνονται σύμφωνα με τα άρθρα 36, 37, 38 και 39 της παρούσας Σύμβασης θα συνεχίζεται για μία χρονική περίοδο που είναι επαρκής και ανάλογη με τη βαρύτητα του κάθε αδικήματος, ώστε να επιτρέπεται η επαρκής κίνηση των διαδικασιών αφού το θύμα ενηλικιωθεί.

¹¹³ Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 4267/2014.

¹¹⁴ Η Οδηγία 2011/93/ΕΕ αντικατέστησε την Απόφαση - Πλαίσιο 2004/68/ΔΕΥ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την «καταπολέμηση της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας», η οποία προβλέπει την προσέγγιση νομοθεσίας των κρατών μελών της Ε.Ε. προκειμένου να ποινικοποιηθούν οι σοβαρότερες μορφές σεξουαλικής κακοποίησης και σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών, να διευρυνθεί η δικαιοδοσία των εθνικών Δικαστηρίων και να προβλεφθεί ένα ελάχιστο επίπεδο συνδρομής για τα θύματα. Άλλωστε, ο συντονισμός της ποινικής δίωξης τέτοιων αδικημάτων διευκολύνεται με την εφαρμογή της Απόφασης – Πλαίσιο 2009/948/ΔΕΥ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου αναφορικά με την «πρόληψη και τον διακανονισμό συγκρούσεων δικαιοδοσίας σε ποινικές υποθέσεις».

της πρόληψης των υπό εξέταση αδικημάτων και για την προστασία των δικαιωμάτων των ανηλίκων θυμάτων τους κατ' άρθρο 1 εδ. β' της παρούσας. Βασικοί γνώμονες θέσπισης της Οδηγίας 2011/93/ΕΕ είναι: α) το άρθρο 34 στο Δ.Σ.Δ.Π. του Ο.Η.Ε., δυνάμει του οποίου τα συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να προστατεύσουν τα παιδιά¹¹⁵ από κάθε είδους σεξουαλική εκμετάλλευση και σεξουαλική κακοποίηση, β) το προαιρετικό Πρωτόκολλο του Ο.Η.Ε. του 2000 σχετικά με την πώληση παιδιών, την παιδική πορνεία και πορνογραφία, καθώς και γ) η Σύμβαση του ΣτΕ του 2007 σχετικά με την προστασία των ανηλίκων κατά της γενετήσιας εκμετάλλευσης και κακοποίησης¹¹⁶.

Ως «σεξουαλική κακοποίηση ανηλίκου» νοούνται διάφορες μορφές αξιόποινων πράξεων που βállουν κατά του εννόμου αγαθού της γενετήσιας αξιοπρέπειας και ελευθερίας του παιδιού¹¹⁷ και στην έννοια της «σεξουαλικής εκμετάλλευσης» περιλαμβάνονται συνοπτικά τα οι ακόλουθες αξιόποινες συμπεριφορές του δράστη: α. η πρόκληση, στρατολόγηση συμμετοχής, ή η επίτευξη κέρδους επί συμμετοχής, ανηλίκων σε πορνογραφικές παραστάσεις (άρθρο 4 παρ. 2), όπως και η χρήση εξαναγκασμού, βίας ή απειλής σε βάρος του ανηλίκου με σκοπό να καμφθεί η αντίστασή του και να λάβει μέρος σε πορνογραφικές παραστάσεις (άρθρο 4 παρ. 3), β. η παρακολούθηση πορνογραφικών παραστάσεων ¹¹⁸στην οποία εν γνώσει του δράστη συμμετέχουν ανήλικοι (άρθρο 4 παρ. 4), γ. η πρόκληση κλπ συμμετοχής ανηλίκου σε παιδική πορνεία¹¹⁹ (άρθρο 4 παρ. 5), όπως και η χρήση εξαναγκασμού, βίας ή απειλής

¹¹⁵ Ως «παιδί» νοείται κάθε πρόσωπο κάτω των 18 ετών, βάσει του άρθρου 2 στοιχ. α Οδ. 2011/93/ΕΕ.

¹¹⁶ Αιτ. Σκ. 5 Οδ. 2011/93/ΕΕ.

¹¹⁷ Ιδίως: α. ο εξαναγκασμός ανηλίκων να γίνουν μάρτυρες σεξουαλικών πράξεων ή σεξουαλικής κακοποίησης, όταν ακόμα δεν έχουν φθάσει την ηλικία σεξουαλικής συναίνεσης (άρθρο 3 παρ. 2 και 3, αντίστοιχα), η σεξουαλική πράξη με ανήλικο (άρθρο 3 παρ. 4 και 5), όπως και η χρήση εξαναγκασμού, βίας ή απειλής προκειμένου ο ανήλικος να προβεί σε σεξουαλική πράξη με τρίτο πρόσωπο (άρθρο 3 παρ. 6). Στην τελευταία αυτή περίπτωση, παρατηρείται, ότι μία - τρόπον τινά - συμμετοχική δράση σε έγκλημα κατά της γενετήσιας ελευθερίας ανηλίκου τιμωρείται αυτοτελώς ως μορφή «σεξουαλικής κακοποίησης».

¹¹⁸ Βάσει του άρθρου 2 στοιχ. ζ ως «πορνογραφική παράσταση» νοείται η οργανωμένη απευθείας έκθεση, που προορίζεται για ακροατήριο, μεταξύ άλλων και με χρήση της τεχνολογίας των πληροφοριών και επικοινωνιών: i. παιδιού που επιδίδεται σε πραγματική ή προσομοιωμένη πράξη σαφούς σεξουαλικού χαρακτήρα, ή ii. των γεννητικών οργάνων παιδιού προς σεξουαλικούς κυρίως σκοπούς.

¹¹⁹ Βάσει του άρθρου 2 στοιχ. δ ως «παιδική πορνεία» νοείται η χρησιμοποίηση παιδιού για σεξουαλικές πράξεις με την προσφορά χρημάτων ή άλλου είδους αμοιβής ή ανταλλάγματος ως πληρωμή ή υπόσχεση

εις βάρος του ανηλίκου για να συμμετάσχει σε τέτοιες πράξεις (άρθρο 4 παρ. 6), δ. η τέλεση σεξουαλικών πράξεων με ανήλικο όταν όμως πραγματοποιείται μέσω παιδικής πορνείας (άρθρο 4 παρ. 7), διαφορετικά τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 3 παρ. 5 (περί σεξουαλικής κακοποίησης)¹²⁰.

Από την άλλη πλευρά, με τον όρο «παιδική πορνογραφία», όπως ρητά ορίζεται στο άρθρο 2 στοιχ. γ' της παρούσας Οδηγίας, νοείται: α. κάθε υλικό στο οποίο απεικονίζεται ανήλικος να επιδίδεται σε πραγματική ή προσομοιωμένη πράξη σαφούς σεξουαλικού χαρακτήρα, β. κάθε απεικόνιση (για ικανοποίηση σεξουαλικών κυρίως σκοπών) των γεννητικών οργάνων παιδιού, γ. κάθε υλικό στο οποίο απεικονίζεται πρόσωπο που εμφανίζεται ως ανήλικο να επιδίδεται σε πραγματική ή προσομοιωμένη πράξη σαφούς σεξουαλικού χαρακτήρα ή κάθε απεικόνιση των γεννητικών οργάνων οποιουδήποτε προσώπου εμφανίζεται ως ανήλικο, προς σεξουαλικούς κυρίως σκοπούς, δ. ρεαλιστικές εικόνες ανηλίκου στις οποίες απεικονίζεται να επιδίδεται σε πράξη σαφούς σεξουαλικού χαρακτήρα ή ρεαλιστικές εικόνες των γεννητικών οργάνων ανηλίκου, για ικανοποίηση σεξουαλικών ιδίως σκοπών. Οι πράξεις που διώκονται ποινικά και σχετίζονται με την παιδική πορνογραφία είναι μεταξύ άλλων η απόκτηση, κατοχή, διανομή κλπ. υλικού παιδικής πορνογραφίας, όπως και η εν γνώσει πρόσβαση σε τέτοιο υλικό (άρθρο 5)¹²¹.

Στο δε άρθρο 6 τιμωρείται η εκ προθέσεως πρόταση, μέσω της τεχνολογίας, των πληροφοριών και επικοινωνιών, από μέρος του ενηλίκου να συναντήσει ανήλικο που δεν έχει συμπληρώσει την ηλικία της σεξουαλικής συναίνεσης, προκειμένου να τελεστούν τα ειδικά αναφερόμενα σε αυτό αδικήματα (άγρα παιδιών για σεξουαλικούς σκοπούς μέσω του διαδικτύου – cybercrime).

πληρωμής, προκειμένου το παιδί να συμμετάσχει σε σεξουαλικές πράξεις, ανεξάρτητα από το εάν η εν λόγω πληρωμή, υπόσχεση πληρωμής ή αντάλλαγμα δίνονται στο παιδί ή σε τρίτο.

¹²⁰ Η ποινική αντιμετώπιση του δράστη διαφέρει ανά περίπτωση σε συνδυασμό και με το εάν το ανήλικο θύμα έχει συμπληρώσει ή όχι την ηλικία – κατά το εθνικό δίκαιο – της σεξουαλικής συναίνεσης.

¹²¹ Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διάταξη της παρ. 7 του άρθρου 5 της Οδ. 2011/93/ΕΕ σύμφωνα με την οποία εναπόκειται στην βούληση των κρατών εάν υφίσταται ποινικά κολάσιμη πράξη στην περίπτωση που το πρόσωπο που εμφανίζεται ως παιδί (κατ' άρθρο 2 στοιχ. γ περ. iii) είναι στην πραγματικότητα ενήλικος κατά το κρίσιμο χρονικό διάστημα.

Τα δικαιώματα των ανηλίκων θυμάτων εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας και αξιοπρέπειας προστατεύονται έτι περαιτέρω καθότι στο άρθρο 7 (ηθική αυτοουργία, υποβοήθηση και συνέργεια) τιμωρούνται σε κάθε περίπτωση πράξεις συμμετοχής επί τέλεσης τέτοιων αδικημάτων, όπως και η απόπειρα, ενώ στο άρθρο 9 προβλέπονται επιβαρυντικές περιστάσεις των ανωτέρω εγκλημάτων.

Σημειώνεται ότι η ποινική δίωξη των φερόμενων ως δραστών θα πρέπει να κινείται αυτεπαγγέλτως, σε κάθε περίπτωση (άρθρο 15), ενώ η εθνική νομοθεσία οφείλει να διασφαλίζει ότι στους δράστες που έχουν καταδικαστεί για τέτοια εγκλήματα επιβάλλεται απαγόρευση άσκησης επαγγελματικών δραστηριοτήτων, οι οποίες περιλαμβάνουν άμεσες ή τακτικές επαφές με ανηλίκους (άρθρο 10)¹²². Αντίθετα, τα ανήλικα θύματα θα πρέπει να προστατεύονται από την τυχόν άσκηση ποινικής δίωξης σε βάρος τους (άρθρο 14).

Επιπλέον, στο άρθρο 20 καθιερώνονται συγκεκριμένα μέτρα προστασίας των παιδιών – θυμάτων στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, όπως ο διορισμός Ειδικού Επιτρόπου και στα άρθρα 18, 19 και 24 προτάσσεται η λήψη μέτρων εκ μέρους των κρατών μελών προκειμένου να παρασχεθεί η κατάλληλη συνδρομή και στήριξη των ανηλίκων θυμάτων μετά το πέρας των ποινικών διαδικασιών.

Στο δίκαιο του ΣτΕ, και πέραν της εφαρμογής των άρθρων 3 και 8 της ΕΣΔΑ¹²³, ιδιαίτερη κρίσιμη είναι και η «*Σύμβαση για την προστασία των παιδιών ενάντια στη*

¹²² Η Οδηγία 2011/93/ΕΕ συνδέεται με την Απόφαση-Πλαίσιο 2009/315/ΔΕΥ279 σχετικά με τηδιοργάνωση και το περιεχόμενο της ανταλλαγής πληροφοριών πουπροέρχονται από το ποινικό μητρώο μεταξύ των κρατών μελών (άρθρο 10 παρ. 3 Οδ. 2011/93/ΕΕ). Μολονότι δεν αφορά ειδικά τους ανηλίκους, καλύπτει ένα σημαντικόκενό στο σύστημα προστασίας, διασφαλίζοντας την πρόσβαση των αρχώντων κρατών μελών στο ποινικό μητρώο των καταδικασθέντων. Με τον τρόποαυτό διευκολύνεται η ταυτοποίηση προσώπων τα οποία, ενώ έχουν καταδικαστεί για σεξουαλικό αδίκημα, αναζητούνεργασία σε ιδρύματα για παιδιάσε άλλα κράτη μέλη.

¹²³ Ενδ. ΕΔΔΑ, Μ.С. κατά Βουλγαρίας, 04.12.2003 (αριθ.προσφ. 39272/1998), όπου η ανήλικη προσφεύγουσα υποστήριξε ότι βιάστηκε από δύο άτομα κατά τη διάρκεια βραδινής της εξόδου, αλλά η μήνυση αρχειοθετήθηκε διότι οι βουλγαρικές Αρχές ισχυρίστηκαν ότι δεν βρέθηκαν ίχνη σωματικής βίας. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι εθνικές Αρχές παρέλειψαν να προβούν στον απαιτούμενο έλεγχο διερεύνησης τυχόν τέλεσης αξιόποινης πράξης με αποτέλεσμα να παραβιαστεί το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ.

ΕΔΔΑ, Söderman κατά Σουηδίας, 12.11.2013 (αριθ.προσφ. 5786/2008), όπου η ανήλικη προσφεύγουσα υποστήριξε ότι το σουηδικό νομοθετικό πλαίσιο δεν της παρείχε την απαιτούμενη κάλυψη των δικαιωμάτων της όταν ο πατριός της επιχείρησε να τη βιντεοσκοπήσει όταν έκανε ντουζ. Το ΕΔΔΑ, εν προκειμένω, έκρινε παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ.

σεξουαλική εκμετάλλευση και σεξουαλική κακοποίησης» του 2007 (Σύμβαση Lanzarote). Η εν λόγω δεσμευτική πράξη υποστηρίζεται από πληθώρα μη νομικά δεσμευτικών πράξεων, οι οποίες αποσκοπούν στην καλύτερη διασφάλιση της θέσπισης αποτελεσματικών μέτρων κατά της σεξουαλικής κακοποίησης και εκμετάλλευσης ανηλίκων από τα συμβαλλόμενα κράτη¹²⁴.

Στο τέταρτο κεφάλαιο της ανωτέρω Σύμβασης και δη στα άρθρα 18 έως 28 περιγράφονται εξαντλητικά, από άποψη ουσιαστικού ποινικού δικαίου, τα ποινικά αδικήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και αξιοπρέπειας που τελούνται εναντίον ανηλίκων¹²⁵, κατά ανάλογο τρόπο με την Οδηγία 2011/93/ΕΕ, όπως η σεξουαλική κακοποίηση, η προαγωγή της παιδικής πορνείας, η παιδική πορνογραφία, η άγρα ανηλίκων για σεξουαλικούς σκοπούς μέσω της τεχνολογίας (και του διαδικτύου συνεπώς¹²⁶) και η συμμετοχικές επ' αυτών αξιόποινες πράξεις. Υπογραμμίζεται δε, ότι τα κράτη οφείλουν να λαμβάνουν νομοθετικά μέτρα προκειμένου να θεσπίσουν ως νομικά αδικήματα διάφορες μορφές παιδικής πορνογραφίας (άρθρα 21 έως 23).

Από άποψη ποινικού δικονομικού δικαίου ανηλίκων και συγκεκριμένα στα άρθρα 30 έως 36, τα οποία αποτελούν μέρος του έβδομου κεφαλαίου της Σύμβασης Lanzarote, αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι οι έρευνες και οι ποινική διαδικασία θα πρέπει να διεξάγονται από τα κράτη χωρίς καθυστέρηση και με κριτήριο το μέγιστο όφελος των ανηλίκων θυμάτων - μαρτύρων και τον δέοντα σεβασμό στην προάσπιση των δικαιωμάτων τους, βάσει και του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, προκειμένου να μην λάβει

¹²⁴ Ενδ. Συμβούλιο της Ευρώπης, Επιτροπή Υπουργών (2001), Σύσταση Rec (2001) 16 σχετικά με την προστασία των παιδιών από σεξουαλική κακοποίηση, 31 Οκτωβρίου 2001· Συμβούλιο της Ευρώπης, Κοινοβουλευτική Συνέλευση (1996), Απόφαση 1099 (1996) σχετικά με τη σεξουαλική εκμετάλλευση των παιδιών, 25 Σεπτεμβρίου 1996· Συμβούλιο της Ευρώπης, Κοινοβουλευτική Συνέλευση (2000), Απόφαση 1212 (2000) σχετικά με τον βιασμό στις ένοπλες συρράξεις, 3 Απριλίου 2000· Συμβούλιο της Ευρώπης, Κοινοβουλευτική Συνέλευση (2002), Απόφαση 1307 (2002) σχετικά με τη σεξουαλική εκμετάλλευση των παιδιών: μηδενική ανοχή, 27 Σεπτεμβρίου 2002.

¹²⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 3 ως «παιδί» νοείται οποιοδήποτε άτομο κάτω από την ηλικία των 18 ετών (στοιχ. α), ως «θύμα» νοείται οποιοδήποτε παιδί υπόκειται σε σεξουαλική εκμετάλλευση ή σεξουαλική κακοποίηση (στοιχ. γ) και ως «σεξουαλική εκμετάλλευση» και «σεξουαλική κακοποίηση» παιδιών νοείται η συμπεριφορά που αναφέρεται στα άρθρα 18 έως 23 της παρούσας Σύμβασης (στοιχ. β).

¹²⁶ Γνώμη της Επιτροπής Lanzarote επί του Άρθρου 23 της Σύμβασης Lanzarote και των επεξηγήσεών της, 17.06.2015.

χώρα περαιτέρω θυματοποίηση και τραυματισμός της ψυχικής και σωματικής υγείας τους.

Για παράδειγμα, στο άρθρο 31 παρ. 1 στοιχ. ζ' ορίζεται ότι θα πρέπει να αποφεύγεται η επικοινωνία (ενν. άμεση επαφή) μεταξύ δράστη και ανήλικου θύματος κατά την προδικασία ή την ακροαματική διαδικασία, εκτός αν οι αρμόδιες Αρχές αποφανθούν κατ' εξαίρεση διαφορετικά, το οποίο κρίνεται *in concreto*. Επίσης, στο άρθρο 35 καθορίζονται τα βασικά εχέγγυα προστασίας των δικαιωμάτων των ανηλίκων κατά την εξέτασή τους ως μαρτύρων στο πλαίσιο ποινικής δίκης όπου δύναται να καταγραφεί η κατάθεσή του με οπτικοακουστικά μέσα (βιντεοσκόπηση), ενώ στο άρθρο 36 παρ. 2 προβλέπεται η δυνατότητα της εσωτερικής έννομης τάξης να λάβει τα απαραίτητα μέτρα ώστε να μην διεξαχθεί δημόσια η επ' ακροατηρίω διαδικασία. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πρόβλεψη ότι δύναται να γίνει ακρόαση του ανήλικου θύματος δια τη χρήσης τεχνολογικών μέσων, χωρίς ο ίδιος να είναι παρών, τη στιγμή της εξέτασής του, στη δικαστική αίθουσα (άρθρο 36 παρ. 2 στοιχ. β).

Εξίσου σημαντική για την εμπορία ανηλίκων¹²⁷ προσώπων είναι η Σύμβαση του ΣΤΕ για το «έγκλημα στον κυβερνοχώρο» (cybercrime) του 2001 (Σύμβαση της Βουδαπέστης) και κυρίως το άρθρο 9 αυτής (εγκλήματα σχετικά με την παιδική πορνογραφία μέσω υπολογιστή, ως ειδικότερη έκφανση ηλεκτρονικού εγκλήματος). Στην Αιτιολογική Έκθεση της Σύμβασης (παρ. 99) ορίζεται ότι η σημασία του όρου «πορνογραφικό υλικό» εξαρτάται από τα εκάστοτε εθνικά πρότυπα που αφορούν το υλικό που χαρακτηρίζεται ως «άσεμνο, ενάντιο στα δημόσια ήθη ή ανήθικο κατά παρεμφερή τρόπο». Στην περίπτωση, δε, του άρθρου 9 παρ. 2 στοιχ. β, το αδίκημα της παιδικής πορνογραφίας δύναται να τελεστεί¹²⁸ ακόμα και όταν το πορνογραφικό υλικό απεικονίζει ένα πρόσωπο που φαίνεται ότι είναι ανήλικο να συμμετέχει σε σαφώς σεξουαλική συμπεριφορά. Τα συμβαλλόμενα υποχρεούνται - μεταξύ άλλων - να

¹²⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 3 «για τους σκοπούς της παραγράφου 2 ανωτέρω, ο όρος "ανήλικος" θα περιλαμβάνει όλα τα πρόσωπα κάτω των 18 ετών. Ένα συμβαλλόμενο Μέρος, μπορεί, παρά ταύτα, να ορίσει χαμηλότερο όριο ηλικίας, το οποίο δεν μπορεί να είναι κάτω των 16 ετών».

¹²⁸ Βλ. άρθρο 9 παρ. 4, βάσει του οποίου «κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος μπορεί να διατηρήσει το δικαίωμα να μην εφαρμόσει εν όλω ή εν μέρει τις παραγράφους 1, υποπαραγράφους δ και ε και 2 και τις υποπαραγράφους β και γ».

ποινικοποιήσουν συμπεριφορές όπως η προσφορά, διάθεση, διανομή, μετάδοση, προμήθεια ή κατοχή παιδικής πορνογραφίας, ή η παραγωγή τέτοιου υλικού μέσω συστήματος ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Στο κείμενο της Σύμβασης περιλαμβάνονται διατάξεις τόσο Ποινικού Δικονομικού Δικαίου, όσο και ευρωπαϊκής - διακρατικής συνεργασίας, με σκοπό τη διευκόλυνση ανίχνευσης και επιβολής κυρώσεων σε περιπτώσεις ηλεκτρονικού εγκλήματος (π.χ. πορνογραφία ανηλίκων, cyber-trafficking, grooming¹²⁹ κλπ). Μεταξύ των διατάξεων αυτών περιλαμβάνονται και η έρευνα και κατάσχεση των αποθηκευμένων στοιχείων σε υπολογιστή, η σε πραγματικό χρόνο (“in realtime”) συλλογή των διακινούμενων δεδομένων κλπ.

2.1.3. Εμπορία ανηλίκων (Οδηγία 2011/36/ΕΕ και λοιπές νομοθετικές διατάξεις)

Η συγκεκριμένη εγκληματική δράση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο χώρο του ενωσιακού δικαίου καθότι πρόκειται για ένα έγκλημα με διασυνοριακές προεκτάσεις¹³⁰. Στο άρθρο 83 της ΣΛΕΕ η «εμπορία ανθρώπων» εντάσσεται στους τομείς επί των οποίων το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο μπορούν να θεσπίζουν ελάχιστους κανόνες. Επίσης, στο άρθρο 5 παρ. 3 του ΧΘΔ εμπεριέχεται ρητή απαγόρευση της εμπορίας ανθρώπων.

Η πρώτη πράξη που ενέκριναν τα όργανα της ΕΕ στη βάση του Άρθρου 83 της ΣΛΕΕ είναι η Οδηγία 2011/36/ΕΕ «για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της»¹³¹. Η παρούσα Οδηγία εναρμονίζεται με τις κείμενες διατάξεις του ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου ως προς

¹²⁹ Πρόκειται για την προσέλκυση παιδιών με σκοπό τη σεξουαλική τους εκμετάλλευση, κακοποίηση ή και ώθησή τους στην παιδική πορνογραφία μέσα από σύγχρονα τεχνολογικά μέσα επικοινωνίας και ιδίως μέσω του διαδικτύου.

¹³⁰ Στο πλαίσιο εντοπισμού της δράσης και της άσκησης ποινικής δίωξης σε βάρος εγκληματικών οργανώσεων εμπορίας ανθρώπων και προς διευκόλυνση της διασυνοριακής συνεργασίας των κρατών μελών της Ε.Ε., επιτελεί σπουδαίο ρόλο το έργο της Europol (συνεργασία στον τομέα επιβολής του νόμου) και της Eurojust (δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις).

¹³¹ Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 4198/2013.

την ικανοποίηση του ύψιστου συμφέροντος των ανηλίκων, καθότι τα παιδιά είναι πιο ευάλωτα από τους ενήλικους και συνεπώς κινδυνεύουν περισσότερο να πέσουν θύματα εμπορίας ανθρώπων¹³². Μάλιστα, ειδικά όσον αφορά τα ασυνόδευτα ανήλικα θα πρέπει να δίδεται ιδιαίτερη προσοχή από τα κράτη μέλη, καθόσον χρήζουν ειδικής συνδρομής και στήριξης εξαιτίας της ιδιαίτερα ευάλωτης θέσης τους¹³³. Ευθύς εξαρχής τονίζεται ότι στις περιπτώσεις εμπορίας ανθρώπων που ενέχεται ανήλικος, οιαδήποτε πιθανή συναίνεση δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να θεωρείται έγκυρη (άρθρο 2 παρ. 4)¹³⁴.

Σκοπός της οδηγίας είναι να θεσπίσει ελάχιστους κανόνες σχετικά με τον ορισμό των ποινικών αδικημάτων και των κυρώσεων στον τομέα της εμπορίας ανθρώπων¹³⁵ (άρθρο 1). Συνολικά η παρούσα Οδηγία αφορά στην προάσπιση των ανηλίκων θυμάτων trafficking σε επίπεδο προστασίας των εννόμων αγαθών τους, αλλά παράλληλα περιλαμβάνει και διατάξεις αναφορικά με την παροχή συνδρομής και στήριξης σε αυτά όχι μόνο όταν καλούνται ή εξετάζονται ως μάρτυρες κατά τη διάρκεια ποινικής διαδικασίας, αλλά και καθ' όλη τη διάρκεια που αυτή λαμβάνει χώρα, ακόμα και μετά το πέρας της (άρθρα 11 έως 16).

Δυνάμει του άρθρου 14 παρ. 1 της Οδηγίας, τα κράτη μέλη οφείλουν να μεριμνούν ούτως ώστε να λαμβάνονται ειδικά μέτρα στήριξης στα ανήλικα θύματα μετά από εξειδικευμένη εκτίμηση της προσωπικής κατάστασης καθενός εξ αυτών. Για το λόγο αυτό – μεταξύ άλλων – καλούνται να διορίζουν Ειδικό Επίτροπο προκειμένου να εκπροσωπεί το ύψιστο συμφέρον του παιδιού (άρθρο 14 παρ. 2), και να παράσχουν στήριξη στην οικογένειά του (άρθρο 14 παρ. 3). Επιπλέον, προβλέπεται ότι στο πλαίσιο

¹³² Αιτ. Σκ. 8, 12 και 22 της Οδ. 2011/36/ΕΕ.

¹³³ Αιτ. Σκ. 23 της Οδ. 2011/36/ΕΕ.

¹³⁴ Βλ. και Αιτ. Σκ. 11 της Οδ. 2011/36/ΕΕ.

¹³⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1 ως «εμπορία ανθρώπων» νοείται η πρόσληψη, μεταφορά, διακίνηση, στέγαση ή υποδοχή προσώπων, συμπεριλαμβανομένης και της ανταλλαγής ή της μεταβίβασης εξουσίας επί των προσώπων αυτών, με την απειλή της χρήσης ή τη χρήση βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, με απαγωγή, απάτη, παραπλάνηση, κατάχρηση εξουσίας ή ευάλωτης θέσης ή με πληρωμή ή αποδοχή χρημάτων ή άλλων απολαβών για την εξασφάλιση της συναίνεσης προσώπου κατέχοντος εξουσία επί ενός άλλου, με σκοπό εκμετάλλευσης. Το εν λόγω αδίκημα ως προς την υποκειμενική του υπόσταση απαιτεί δόλο. Για την άσκηση δε της ποινικής δίωξης δεν απαιτείται έγκληση (άρθρο 9 παρ. 1), ενώ παράλληλα τα θύματα θα πρέπει να προστατεύονται από τυχόν άσκηση δίωξης σε βάρος τους (άρθρο 8).

ποινικής διαδικασίας οι ανήλικοι, ανεξάρτητα από το αν απολαύουν της ιδιότητας του διαδίκου, έχουν δικαίωμα εκπροσώπου και δωρεάν νομικής αρωγής, καθώς και το δικαίωμα ακρόασης σε κατάλληλους χώρους και από καταρτισμένους επαγγελματίες (άρθρο 15 παρ. 1 έως 3). Στην ίδια κατεύθυνση με την Οδηγία 2011/93/ΕΕ, η παρούσα Οδηγία (η οποία βέβαια είναι προγενέστερη) προτρέπει τα κράτη μέλη να προβλέψουν στην εσωτερική τους νομοθεσία τη δυνατότητα διεξαγωγής της δίκης κεκλεισμένων των θυρών, όπως και να εξεταστεί ο ανήλικος δια της χρήσης σύγχρονων τεχνολογικών μέσων, χωρίς να απαιτείται η φυσική του παρουσία στο ποινικό ακροατήριο (άρθρο 15).

Αξιοσημείωτη είναι και η Οδηγία 2004/81/ΕΚ¹³⁶ «σχετικά με τον τίτλο παραμονής που χορηγείται στους υπηκόους τρίτων χωρών θύματα εμπορίας ανθρώπων ή συνέργειας στη λαθρομετανάστευση, οι οποίοι συνεργάζονται με τις αρμόδιες αρχές». Βέβαια, έγκειται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών να αποφασίζουν εάν θα εφαρμόσουν τις διατάξεις της παρούσας και επί ανηλίκων θυμάτων εμπορίας ανθρώπων (άρθρο 3 παρ. 3).

Στις 19 Δεκεμβρίου 2022 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε την ενίσχυση των κανόνων για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, καθότι οι μορφές εκμετάλλευσης έχουν εξελιχθεί τα τελευταία χρόνια, με το έγκλημα να αποκτά όλο και περισσότερο διαδικτυακή διάσταση. Μάλιστα, τον Απρίλιο του 2021 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε τη «στρατηγική της Ε.Ε. για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων (2021-2025)», η οποία εστιάζεται στην πρόληψη του εγκλήματος, στην προσαγωγή των διακινητών στη δικαιοσύνη και στην προστασία και ενδυνάμωση των θυμάτων¹³⁷.

¹³⁶ Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 5038/2023 (άρθρα 135 – 141).

¹³⁷ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_7781

«Η εμπορία ανθρώπων είναι ένα εξαιρετικά πολύπλοκο έγκλημα και ο τρόπος δράσης των διακινητών εξελίσσεται συνεχώς, συμβαδίζοντας με τις τεχνολογικές εξελίξεις. Θα καταβάλουμε κάθε προσπάθεια για την προσαγωγή περισσότερων εγκληματιών στη δικαιοσύνη και τη διάσωση περισσότερων θυμάτων αυτών των ειδικών εγκλημάτων. Μόνο μέσω της στενής συνεργασίας με τα κράτη μέλη θα ενισχύσουμε την ικανότητά μας για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, καθώς και για την καλύτερη προστασία των θυμάτων της. Η σημερινή πρόταση αποτελεί ένα ακόμη συγκεκριμένο

Όσον αφορά το δίκαιο του ΣτΕ, ως προς τη θέσπιση μέτρων προστασίας των ανηλίκων θυμάτων εμπορίας ανθρώπων, δέον να επισημανθεί η Σύμβαση για τη «δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων» του 2005, η οποία λειτουργεί συμπληρωματικά της Οδηγίας 2011/36/ΕΕ¹³⁸ και αποσκοπεί στην πρόληψη της εμπορίας ανθρώπων, την προστασία των θυμάτων και τη δίωξη των διακινητών. Για την τήρηση της εφαρμογής της εν λόγω Σύμβασης υπεύθυνη είναι η ομάδα ανεξάρτητων Εμπειρογνωμόνων «για τη Δράση κατά της Διακίνησης και Εμπορίας Ανθρώπων» (GRETA)¹³⁹, η οποία εξετάζει σε περιοδική βάση στην κατάσταση που επικρατεί σε κάθε χώρα και δημοσιεύει σχετικές εκθέσεις που στοχεύουν στην ενίσχυση της προσπάθειας των κρατών για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων. Η Επιτροπή των συμβαλλομένων μερών, από την πλευρά της, η οποία είναι ο πολιτικός πυλώνας του μηχανισμού παρακολούθησης στο πλαίσιο της Σύμβασης, εγκρίνει συστάσεις προς τα συμβαλλόμενα κράτη με σκοπό τη λήψη μέτρων για την εφαρμογή των συμπερασμάτων της “GRETA” και παρακολουθεί την πρόοδο που σημειώνεται.

Από την άλλη πλευρά, στην ΕΣΔΑ δεν υφίσταται ειδική πρόβλεψη αναφορικά με την απαγόρευση εμπορίας ανθρώπων, αφ’ ης στιγμής πηγή έμπνευσης της ΕΣΔΑ υπήρξε η «Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου που υιοθετήθηκε

παραδοτέο της στρατηγικής μας για την Ένωση Ασφάλειας», Μ. Σχοινάς, αντιπρόεδρος για την Προώθηση του Ευρωπαϊκού Τρόπου Ζωής μας – 19.12.2022.

¹³⁸ Για παράδειγμα στο άρθρο 20 της Σύμβασης του ΣτΕ για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων ορίζεται ότι κάθε συμβαλλόμενο μέρος λαμβάνει τα απαιτούμενα νομοθετικά ή άλλα μέτρα προκειμένου να θεσπίσει ως ποινικά αδικήματα τις ακόλουθες πράξεις, όταν αυτές τελούνται με πρόθεση και με σκοπό να καταστήσουν δυνατή την εμπορία ανθρώπων: α. πλαστογράφηση ταξιδιωτικού εγγράφου ή δελτίου ταυτότητας, β. προμήθεια ή παροχή τέτοιων εγγράφων, γ. παρακράτηση, αφαίρεση, απόκρυψη, φθορά ή καταστροφή ταξιδιωτικού εγγράφου ή δελτίου ταυτότητας άλλου ατόμου.

Επίσης στο άρθρο 15 της εν λόγω Σύμβασης του ΣτΕ κατοχυρώνονται τα ακόλουθα δικαιώματα των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων: δικαίωμα (από την πρώτη τους κιάλας επαφή με τις αρμόδιες αρχές) πληροφόρησης για σχετικές δικαστικές και διοικητικές διαδικασίες σε γλώσσα, την οποία μπορούν να κατανοήσουν, δικαίωμα παροχής νομικής συνδρομής και δωρεάν νομικής βοήθειας (υπό τις ειδικότερες προϋποθέσεις που θέτει η εθνική νομοθεσία) και δικαίωμα αποζημίωσης.

¹³⁹ Η “GRETA” αποτελείται από 15 ανεξάρτητους και αμερόληπτους εμπειρογνώμονες από τα υπογράφοντα κράτη. Προέρχονται από ποικίλα υπόβαθρα (νομικοί, αξιωματούχι υπεύθυνοι για την επιβολή του νόμου, ψυχολόγοι, γιατροί, εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών κ.α.) και επιλέγονται βάσει της επαγγελματικής τους εμπειρίας στους τομείς που καλύπτει η σύμβαση. Η θητεία των μελών της GRETA είναι τετραετής και μπορεί να ανανεωθεί μόνο μια φορά.

από τη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. το 1948 και η οποία δεν περιελάμβανε καμία ρητή αναφορά στην εμπορία ανθρώπων. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ, υπό τη βάσει των σύγχρονων μορφών εγκληματικότητας, ερμήνευσε και εφάρμοσε κατάλληλα το άρθρο 4 της ΕΣΔΑ και σε περιπτώσεις εμπορίας ανθρώπων, έχοντας αποφανθεί ότι η απαγόρευση της εμπορίας ανθρώπων κατοχυρώνεται έμμεσα και στο ως άνω άρθρο¹⁴⁰.

Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (European Committee of Social Rights – ECSR), στο πλαίσιο ερμηνείας και εφαρμογής του αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (ΕΚΧ), ο οποίος υπογράφηκε στο Στρασβούργο στις 3 Μαΐου 1996, έχει αποφανθεί ότι η εμπορία ανθρώπων αποτελεί σοβαρή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και συνιστά νέα μορφή δουλείας¹⁴¹.

Σε πλαίσιο διεθνούς δικαίου, το οποίο συμπορεύεται με το πνεύμα και τις διατάξεις του ευρωπαϊκού δικαίου αναφορικά με το ζήτημα της προστασίας των δικαιωμάτων των ανηλίκων θυμάτων εμπορίας ανθρώπων, εφαρμόζεται αφενός μεν το Πρωτόκολλο «για την πρόληψη, καταστολή και τιμωρία της διακίνησης προσώπων, ιδιαίτερα γυναικών και παιδιών» του 2000 (Πρωτόκολλο του Παλέρμο),¹⁴² συμπληρώνοντας τη Σύμβαση του Ο.Η.Ε. κατά του Διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος, αφετέρου το δεύτερο Πρωτόκολλο στη Δ.Σ.Δ.Π. αναφορικά με την «εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και την παιδική πορνογραφία» του 2002.

2.2. Δικαιώματα, υποστήριξη και προστασία των θυμάτων (Οδηγία 2012/29/ΕΕ και λοιπά νομικά κείμενα)

¹⁴⁰ ΕΔΔΑ, Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, 07.01.2010 (αριθ.προσφ. 25965/2004). Σημειώνεται, ότι αφορά μεν υπόθεση θύματος εμπορίας ανθρώπων, αλλά όχι ανηλίκου, πλην όμως, συνιστά κρίσιμο κομμάτι της ευρωπαϊκής νομολογίας προκειμένου στο μέλλον να τύχει εφαρμογής το άρθρο 4 της ΕΣΔΑ και σε τυχόν αντίστοιχη περίπτωση ανήλικου θύματος.

Βλ. και ΕΔΔΑ, L.E. κατά Ελλάδας, 21.01.2016 (αριθ. προσφ. 71545/2012).

¹⁴¹ ΕΕΚΔ, Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) κατά Ιρλανδίας, 12.09.2014 (αριθ.προσφ.89/2013).

¹⁴² Βλ. ιδίως άρθρο 6 - αρωγή και προστασία των θυμάτων διακίνησης προσώπων.

Οι ανήλικοι, ως θύματα αξιόποινων πράξεων, αλλά και ως μάρτυρες έχουν δικαίωμα στην προστασία από περαιτέρω και επαναλαμβανόμενη θυματοποίησή τους¹⁴³, στην ψυχολογική ανάρρωση¹⁴⁴, στην κοινωνική επανένταξη, καθώς και στην ουσιαστική συμμετοχή στο πλαίσιο ποινικών και εναλλακτικών διαδικασιών.

Η Οδηγία 2012/29/ΕΕ¹⁴⁵, η οποία αφορά τη «θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας»¹⁴⁶, αναγνωρίζει ρητά τα δικαιώματα των ανηλίκων θυμάτων. Βάσει του άρθρου 1 αυτής στόχος είναι η διασφάλιση ότι τα θύματα της εγκληματικότητας τυγχάνουν της δέουσας πληροφόρησης¹⁴⁷, υποστήριξης και προστασίας και είναι ικανά να συμμετέχουν στην ποινική διαδικασία, ενώ συγχρόνως, τα κράτη μέλη της ΕΕ θα πρέπει να μεριμνούν ιδιαίτερα για την προάσπιση των συμφερόντων των θυμάτων όταν στη θέση αυτή βρίσκεται ανήλικος, συνυπολογίζοντας ιδίως την ηλικία, το βαθμό ωριμότητας, τις απόψεις, τις ανάγκες και τις ανησυχίες του ανηλίκου.

Όσον αφορά κυρίως το χώρο του ποινικού δικονομικού δικαίου (άρθρα 10 έως 17 τρίτου κεφαλαίου), δυνάμει του άρθρου 10 παρ. 1 της εν λόγω Οδηγίας, παρέχεται, καταρχάς, το δικαίωμα ακρόασης και στα ανήλικα θύματα¹⁴⁸, λαμβάνοντας υπόψη τα – κατά περίπτωση – χαρακτηριστικά τους (όπως πχ. ηλικία και ωριμότητα), όπως και το

¹⁴³ Βλ. Αιτ. Σκ. 17 Οδ. 2012/29/ΕΕ, βάσει της οποίας «οι γυναίκες που υπήρξαν θύματα βίας λόγω φύλου και τα παιδιά τους συχνά απαιτούν ειδική υποστήριξη και προστασία λόγω του υψηλού κινδύνου δευτερογενούς και επαναλαμβανόμενης θυματοποίησης, εκφοβισμού και αντεκδίκησης που συνδέονται με τέτοιου είδους βία».

¹⁴⁴ Βλ. άρθρο 39 Δ.Σ.Δ.Π. του Ο.Η.Ε.

¹⁴⁵ Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 4478/2017.

¹⁴⁶ Αντικαθιστώντας, την Απόφαση-Πλαίσιο 2001/220/ΔΕΥ σχετικά με το καθεστώς των θυμάτων σε ποινικές διαδικασίες, όπως η συμμετοχή, τα δικαιώματα και τη δίκαιη μεταχείρισή τους. Δυνάμει της εν λόγω Απόφασης-πλαίσιο, το ΔΕΕ έκρινε ότι οι ανήλικοι μπορούν να χαρακτηρίζονται ως ευάλωτοι, λαμβανομένων υπόψη της ηλικίας τους και των εγκλημάτων των οποίων θεωρούν ότι υπήρξαν θύματα. Συνεπώς, τους παρέχεται το δικαίωμα πρόσβασης σε ειδικά μέτρα προστασίας, όπως η κατάθεση εκτός διαδικασίας στο ακροατήριο, και μάλιστα πριν από την έναρξή της (βλ. και ΔΕΕ, C-105/2003, Ποινική δίκη κατά Maria Pupino, 16.06.2005, σκέψη 53).

¹⁴⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 2 εδ. γ της Οδ. 2012/29/ΕΕ το δικαίωμα πληροφόρησης αναφορικά με τα δικαιώματα του ανηλίκου θύματος ασκείται τόσο από τον ίδιο τον ανήλικο, όσο και από τον ασκούντα τη γονική του μέριμνα ή άλλο νόμιμο εκπρόσωπό του.

¹⁴⁸ Βλ. και Αιτ. Σκ. 42 Οδ. 2012/29/ΕΕ, όπου ορίζεται ότι «το δικαίωμα ακρόασης των παιδιών θυμάτων κατά την ποινική διαδικασία δεν θα πρέπει να αποκλείεται μόνο επειδή το θύμα είναι παιδί ή λόγω της ηλικίας του εν λόγω θύματος».

δικαίωμα επίκλησης και προσκόμισης αποδεικτικών μέσων. Περαιτέρω, στο άρθρο 12 καθορίζεται το γενικό πλαίσιο για την εφαρμογή εθνικών διατάξεων περί αποκαταστατικής δικαιοσύνης (restorative justice)¹⁴⁹, στο άρθρο 13 το δικαίωμα των θυμάτων για πρόσβαση σε νομική συνδρομή και στο άρθρο 14 το δικαίωμα επιστροφής (ενν. στα θύματα) των δικαστικών εξόδων. Επίσης, στο άρθρο 17 κατοχυρώνεται μία σειρά από δικαιώματα των θυμάτων όταν κατοικούν σε κράτος μέλος διαφορετικό από εκείνο του τόπου τέλεσης του εκάστοτε εγκλήματος (όπως π.χ. δυνατότητα υποβολής μήνυσης στο κράτος κατοικίας του θύματος).

Επιπλέον, η παρούσα Οδηγία, μέσω του τέταρτου κεφαλαίου της, αποσκοπεί άμεσα στην προστασία βασικών διαδικαστικών δικαιωμάτων, τα οποία τίθενται αποκλειστικά για την προάσπιση των συμφερόντων των ανηλίκων θυμάτων. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 21 παρ. 1, σε συνδ. με άρθρο 26, προβλέπεται το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής και της ταυτότητας των ανηλίκων κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, προκειμένου να αποφευχθεί ιδίως ο κίνδυνος δευτερογενούς θυματοποίησής τους, εκφοβισμού και αντεκδίκησης¹⁵⁰.

Παράλληλα, στο άρθρο 19 προστατεύεται το δικαίωμα των θυμάτων γενικά να μην έρχονται σε απευθείας επαφή με το δράστη, εκτός αν επιβάλλεται για τους σκοπούς διεξαγωγής της ποινικής δίκης, και στο άρθρο 20 τα αντίστοιχα δικαιώματά τους κατά την ποινική έρευνα, όπως η ταχεία εξέτασή τους μετά την καταγγελία της αξιόποινης πράξης. Επίσης, τα δικαιώματα προστασίας των θυμάτων στο πλαίσιο

¹⁴⁹ Πρόκειται για μορφές δικαιοσύνης που επιχειρούν να αποκαταστήσουν τις ήδη διαρρηγμένες σχέσεις μεταξύ θυμάτων και δραστών και να ενθαρρύνουν τη μεταξύ τους «συμφιλίωση», όπου αυτό κρίνεται εφικτό (όπως αποχή από την ποινική δίωξη και ποινική συνδιαλλαγή).

¹⁵⁰ Βλ. και Αιτ. Σκ. 54 Οδ. 2012/29/ΕΕ - Η εν λόγω προστασία είναι ιδιαίτερα σημαντική όσον αφορά τα παιδιά θύματα και περιλαμβάνει τη μη κοινοποίηση, ή την περιορισμένη κοινοποίηση, του ονόματος του παιδιού και του τόπου όπου διαμένει. Ενδέχεται, ωστόσο, σε ορισμένες έκτακτες περιπτώσεις να είναι προς όφελος του παιδιού η αποκάλυψη ή ακόμη και η ευρεία διάδοση πληροφοριών, παραδείγματος χάριν σε περίπτωση απαγωγής παιδιού. Τα μέτρα για την προστασία της ιδιωτικής ζωής και της εικόνας των θυμάτων και των μελών της οικογένειάς τους θα πρέπει πάντοτε να συνάδουν με το δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης και στην ελευθερία έκφρασης, όπως αναγνωρίζονται στα άρθρα 6 και 10, αντίστοιχα, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.

ποινικών διαδικασιών (όπως η εξέτασή τους, σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους, από πρόσωπα με ειδικές γνώσεις) προβλέπονται στο άρθρο 23 της παρούσας¹⁵¹.

Ενδιαφέρον, ακόμα, παρουσιάζουν και οι διατάξεις του άρθρου 24, οι οποίες, συμπληρώνοντας αυτές του άρθρου 23, πραγματεύονται την οπτικοακουστική καταγραφή των εξετάσεων των ανηλίκων θυμάτων και την περαιτέρω χρήση τους ως αποδεικτικών μέσων κατά την ποινική διαδικασία, το διορισμό ειδικών εκπροσώπων και το δικαίωμα νομικού εκπροσώπου, ο οποίος ενεργεί στο όνομα του ανηλίκου επί σύγκρουσης συμφερόντων μεταξύ του ανήλικου θύματος και των δικαιούχων της γονικής μέριμνας. Η Οδηγία περιλαμβάνει ακόμη διάφορες προβλέψεις για την προστασία των θυμάτων γενικότερα, όπως η πρόσβαση σε υπηρεσίες υποστήριξης θυμάτων¹⁵².

Η Αξιολόγηση της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ (για τα δικαιώματα των θυμάτων), η οποία εκδόθηκε τον Ιούνιο του 2022, επιβεβαιώνει ότι η Οδηγία έχει αποφέρει - σε γενικές γραμμές - τα αναμενόμενα οφέλη. Ωστόσο, έχει επίσης καταδείξει ελλείψεις που απαιτούν στοχευμένη βελτίωση σε σχέση με τα βασικά δικαιώματα των θυμάτων βάσει της Οδηγίας. Τα προβλήματα συνδέονται με την έλλειψη σαφήνειας και ακρίβειας με την οποία διατυπώνονται ορισμένα δικαιώματα και με το μεγάλο περιθώριο ελιγμών που διαθέτουν τα κράτη μέλη για την εφαρμογή τους¹⁵³.

Από την άλλη πλευρά τα δικαιώματα των ανηλίκων θυμάτων που καταθέτουν ως μάρτυρες σε οιοδήποτε στάδιο της απονομής ποινικής δικαιοσύνης, έχει απασχολήσει και τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ερμηνεύοντας και εφαρμόζοντας τις διατάξεις των άρθρων 2 και 8 της ΕΣΔΑ και εξετάζοντας κατά πόσο πρέπει να

¹⁵¹ Μάλιστα, κάθε εξέταση θυμάτων σεξουαλικής βίας, βίας λόγω φύλου ή βίας στο πλαίσιο στενών σχέσεων, εφόσον δεν διεξάγεται από εισαγγελέα ή δικαστή, διεξάγεται από πρόσωπο του ίδιου με το θύμα φύλου, εφόσον το επιθυμεί το θύμα, υπό την προϋπόθεση ότι δεν θίγεται η πορεία της ποινικής διαδικασίας (άρθρο 23 παρ. 2 στοιχ δ Οδ. 2012/29/ΕΕ).

¹⁵² Βλ. και Αιτ. Σκ. 38 Οδ. 2012/29/ΕΕ, όπου αναφέρεται η παροχή υπηρεσιών ειδικής υποστήριξης ειδικά σε ευάλωτες ομάδες, όπως είναι οι ανήλικοι.

¹⁵³ European Commission, EVALUATION of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, 28.06.2022, (SWD(2022) 180 final.

σταθμίζονται έναντι των συμφερόντων της υπεράσπισης¹⁵⁴. Όπως επισημάνθηκε από το ΕΔΔΑ, σε περιπτώσεις τέλεσης σεξουαλικών αδικημάτων σε βάρος ανηλίκων, μπορούν να λαμβάνονται κάποια μέτρα για την προστασία των ανηλίκων θυμάτων. Παρά ταύτα, επεσήμανε συγχρόνως ότι τα εν λόγω μέτρα δεν δύνανται να θίγουν την προσήκουσα και ουσιαστική άσκηση των δικαιωμάτων της υπεράσπισης και ότι οι δικαστικές αρχές - ενδέχεται - να χρειαστεί να λαμβάνουν μέτρα για την αντιστάθμιση των μειονεκτημάτων της υπεράσπισης¹⁵⁵.

Επιπρόσθετα στις Κατευθυντήριες γραμμές του ΣτΕ του 2010 για μία «φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη», δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα δικαιώματα των ανηλίκων θυμάτων καθ' όλη τη διάρκεια μία ποινικής διαδικασίας. Τα συμβαλλόμενα κράτη καλούνται να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια προκειμένου οι ανήλικοι να καταθέτουν σε όσο το δυνατόν ευνοϊκότερο περιβάλλον και υπό τις καλύτερες δυνατές συνθήκες, λαμβάνοντας φυσικά υπόψη την ηλικία τους, την ωριμότητα και το επίπεδο κατανόησής τους, καθώς και τις δυσκολίες επικοινωνίας που ενδέχεται να αντιμετωπίζουν (παρ. 64). Σε κάθε περίπτωση, το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και όλα τα εχέγγυα που απορρέουν από αυτήν, προβλέπεται ρητά ότι εφαρμόζεται και στις περιπτώσεις ανηλίκων (παρ. 9). Παράλληλα, με τη συνδρομή καταρτισμένων επαγγελματιών, θα επιτυγχάνεται η οπτικοακουστική καταγραφή των καταθέσεων. Επίσης, στις ποινικές υποθέσεις, οι ανήλικοι θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να καταθέτουν χωρίς να είναι παρών ο φερόμενος ως δράστης και σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους (παρ. 69 και 74).

Οι Κατευθυντήριες γραμμές αναγνωρίζουν ακόμα ότι η εν λόγω φιλική προς τα παιδιά προσέγγιση θα πρέπει να σέβεται το δικαίωμα των λοιπών ενδιαφερομένων να αμφισβητήσουν το περιεχόμενο των δηλώσεων του παιδιού (όπως όμοια κρίνει και το ΕΔΔΑ, ενόψει των ανωτέρω). Επιπλέον, οι κατευθυντήριες γραμμές ορίζουν ότι η

¹⁵⁴ Βλ. και άρθρο 31 παρ. 1 Σύμβασης Lanzarote, όπου προβλέπονται τα γενικά μέτρα προστασίας που πρέπει να λαμβάνουν τα κράτη για την προστασία των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των θυμάτων, συμπεριλαμβανομένων και των ειδικών τους αναγκών ως μαρτύρων, σε όλα τα στάδια των ανακρίσεων και των ποινικών διαδικασιών.

¹⁵⁵ Ενδ. ΕΔΔΑ, Α.Λ. κατά Φινλανδίας, 27.01.2009 (αριθ. προσφ. 23220/2004), ΕΔΔΑ, Κονας κατά Κροατίας, 12.07.2007 (αριθ. προσφ. 503/2005).

ιδιωτική και η οικογενειακή ζωή των παιδιών μαρτύρων θα πρέπει να προστατεύονται και ότι οι σχετικές διαδικασίες θα πρέπει να πραγματοποιούνται, κατά προτίμηση, κεκλεισμένων των θυρών (παρ. 9).

Τέλος σημειώνεται, ότι, χάριν ενίσχυσης ως αποδεικτικών μέσων της αξιοπιστίας των καταθέσεων των ανηλίκων θυμάτων-μαρτύρων, θα πρέπει να σχεδιάζονται και να εφαρμόζονται πρωτόκολλα ακρόασης/κατάθεσης, τα οποία θα διαφοροποιούνται αναλόγως του σταδίου ανάπτυξης που βρίσκεται ο εκάστοτε ανήλικος μάρτυρας. Στο πλαίσιο των εν λόγω πρωτοκόλλων, θα πρέπει να αποφεύγονται οι καθοδηγητικές ερωτήσεις, εξαιτίας των οποίων θα μπορούσε να αμφισβητηθεί το κύρος και η αλήθεια των καταθέσεων (παρ. 71).

Οι κατευθυντήριες γραμμές, στο σύνολό τους, και ιδίως οι κατευθυντήριες γραμμές 16 έως 18 ενθαρρύνουν τα συμβαλλόμενα κράτη να ενισχύσουν τη διεπιστημονική προσέγγιση των παιδιών στις δικαστικές και εξωδικαστικές διαδικασίες. Όλα τα άτομα που έρχονται κατά την εργασία τους σε επαφή με παιδιά (αστυνομικοί, δικηγόροι, δικαστές, διαμεσολαβητές, κοινωνικοί λειτουργοί και λοιποί εμπειρογνώμονες) θα πρέπει να λαμβάνουν κατάρτιση για να αναπτύσσουν τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες, να χρησιμοποιούν φιλική προς τα παιδιά γλώσσα και να εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους σε θέματα που άπτονται της ψυχολογίας του παιδιού, σύμφωνα με τα όσα προβλέπει η κατευθυντήρια γραμμή 14.

Εντούτοις, ελάχιστοι είναι ακόμη αυτοί που γνωρίζουν καλά τα δικαιώματα των παιδιών και τα συναφή δικονομικά ζητήματα (παρ. 67). Επίσης, η δράση των ανωτέρω προσώπων θα πρέπει να συνεπικουρείται και καθοδηγείται από την αντίστοιχη δράση από επαγγελματιών άλλων ειδικοτήτων κατά τη λήψη αποφάσεων οι οποίες αναμένεται να έχουν άμεσο ή έμμεσο αντίκτυπο στην τωρινή ή μελλοντική ευημερία του ανηλίκου (όπως π.χ. αξιολόγηση του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού, πιθανές επιζήμιες επιπτώσεις της διαδικασίας στο παιδί κ.λπ. – βλ. παρ. 71)¹⁵⁶.

¹⁵⁶ Ήδη πριν από το 2010, στην Ισλανδία, τη Νορβηγία και τη Σουηδία, τις υποθέσεις κακοποίησης και βίας αναλαμβάνουν οι αποκαλούμενες «Στέγες Παιδιών» (αντίστοιχο του «Σπιτιού του Παιδιού» στην Ελλάδα-βλ. Ν. 4478/2017 ως προς τη σύσταση αυτοτελών γραφείων προστασίας ανηλίκων θυμάτων), όπου κοινωνικοί λειτουργοί, ιατροδικαστές, παιδίατροι, αστυνομικοί και εισαγγελείς συνεργάζονται στενά μεταξύ τους, ιδίως στα πρώτα στάδια των ερευνών της αστυνομίας ή των κοινωνικών υπηρεσιών,

Περαιτέρω, σε επίπεδο διεθνούς δικαίου έχουν θεσπιστεί από τον Ο.Η.Ε. οι «Κατευθυντήριες γραμμές για τη δικαιοσύνη σε υποθέσεις με ανήλικα θύματα και ανήλικους αυτόπτες μάρτυρες» του έτους 2005. Μεταξύ άλλων, ρυθμίζεται η συμμετοχή των ανηλίκων θυμάτων στην υπό εξέταση υπόθεση και η δυνατότητα να εκφράσουν ελεύθερα και με το δικό τους τρόπο τις απόψεις και τις ανησυχίες τους σχετικά με την ποινική διαδικασία. Επίσης, ο ανήλικος έχει όχι μόνο δικαίωμα υποβολής έγκλησης και διεκδίκησης αποζημίωσης (ενν. πλέον στη χώρα μας όχι μέσω των ποινικών Δικαστηρίων), αλλά δικαίωμα ενημέρωσης για θέματα όπως η ύπαρξη υπηρεσιών υγείας και ψυχολογικής υποστήριξης και κοινωνικών υπηρεσιών¹⁵⁷.

2.3. Ψηφίσματα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

Αναφορικά με το ψήφισμα 2021/2523 (RSP) το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εκφράζει μία έντονη ανησυχία ως προς την εν τοις πράγμασι προάσπιση των δικαιωμάτων των ανηλίκων – μεταξύ αυτών και των ανηλίκων θυμάτων αξιόποινων πράξεων – στο πλαίσιο του εκάστοτε εθνικού συστήματος απονομής δικαιοσύνης. Πρόκειται για ένα καίριο πρόβλημα, το οποίο αποτυπώνεται εν μέρει και στην τελευταία έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την πρόοδο που σημειώνεται στις ενέργειες για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, όπου διαπιστώνεται ότι το 25% (περίπου) των καταγεγραμμένων θυμάτων σε όλα τα κράτη μέλη ήταν ανήλικοι¹⁵⁸. Συγχρόνως, περίπου 73 εκατομμύρια ανήλικοι αποτελούν θύματα

οργανώνοντας και κατανέμοντας τις διάφορες αναγκαίες ενέργειες. Στις εν λόγω «Στέγες Παιδιών» λαμβάνονται καταθέσεις από τα ανήλικα (φερόμενα ως) θύματα, ενώ παρέχεται και δυνατότητα ακρόασης από τρίτους σε διπλανό χώρο μέσω σύνδεσης βίντεο. Οι «Στέγες Παιδιών» διαθέτουν επίσης ειδικά διαμορφωμένους χώρους για ιατρικές εξετάσεις και συμβουλευτική υποστήριξη των ανηλίκων θυμάτων - μαρτύρων.

¹⁵⁷ Για παράδειγμα στην Ελλάδα υλοποιείται, μέσω από τα «Σπίτια του Παιδιού», ένας ιδιαίτερος τρόπος δικανικής εξέτασης των ανηλίκων, βάσει των ευρωπαϊκών και των διεθνών προτύπων, με σκοπό τη ελαχιστοποίηση του κινδύνου επανατραυματισμού των θυμάτων και τη διασφάλιση στο μέγιστο δυνατό την εγκυρότητα της δικανικής κρίσης (βλ. Ν. 4478/2017 και ΥΑ 7320, ΦΕΚ 2238 Β'/10.06.2019).

¹⁵⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τρίτη Έκθεση σχετικά με την «πρόοδο που σημειώνεται στις ενέργειες για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων (2020)», όπως απαιτείται βάσει του άρθρου 20της οδηγίας 2011/36/ΕΕ για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της», COM(2020) 661 final.

σεξουαλικής εκμετάλλευσης¹⁵⁹, ενώ Έκθεση της Europol του 2020 αποδεικνύει ότι, ως αποτέλεσμα του Covid 19, η σεξουαλική κακοποίηση και εκμετάλλευση ανηλίκων τόσο στο «ανοιχτό διαδίκτυο» όσο και στο «dark Web» παρουσίασε ανοδική τάση στο χώρο των κρατών μελών της Ε.Ε.¹⁶⁰. Ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα, η οποία αντιμετωπίζει διάφορους κινδύνους, όπως να πέσει θύμα εγκληματικών οργανώσεων, βίας, κακοποίησης και εκμετάλλευσης στην προσπάθειά τους να μεταναστεύσουν στην Ε.Ε. αλλά και εκτός αυτής, αποτελούν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι¹⁶¹.

Υπό αυτό το πρίσμα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο συστήνει και στα λοιπά όργανα της Ε.Ε. να ενισχύσουν τη δράση τους για τον τερματισμό όλων των μορφών βίας και διακρίσεων εις βάρος των ανηλίκων, όπως - μεταξύ άλλων - της σωματικής, σεξουαλικής, οικονομικής και ψυχολογικής βίας, του τραυματισμού, της κακοποίησης, της παραμέλησης, της κακομεταχείρισης και της εκμετάλλευσής τους (τόσο εντός όσο και εκτός διαδικτύου), καθώς και της εμπορίας, της κακοποίησης και της εκμετάλλευσης ανηλίκων μεταναστών και των βασανιστηρίων (αριθμ. 10).

Όπως, δε, τονίζεται απαραίτητη είναι η προστασία των ανηλίκων από τη σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση, δίνοντας έμφαση στην ανάγκη πολυμερούς συνεργασίας (όπως προτάσσει και το ΣτΕ), μεταξύ των εθνικών αρχών επιβολής του νόμου, των συστημάτων υποβολής καταγγελιών και του κλάδου παροχής υπηρεσιών (αριθμ. 13). Επιπρόσθετα, ακριβώς λόγω των αυξανόμενων περιστατικών βίας σε βάρος ανηλίκων εντός του ευρωπαϊκού χώρου, υπογραμμίζεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο η σημασία της ανάπτυξης προληπτικών πολιτικών για την καταπολέμηση της βίας κατά των ανηλίκων, όπως και ο ρόλος των οργανισμών και των φορέων της Ε.Ε. στην εφαρμογή του νομοθετικού πλαισίου της σχετικά με τα «δικαιώματα του

¹⁵⁹ «Globalestimatesofchildlabour: Resultsandtrends, 2012-2016» (Παγκόσμιες εκτιμήσεις για την παιδική εργασία: αποτελέσματα και τάσεις, 2012-2016), ΔΟΕ, 2017.

¹⁶⁰ <https://www.europol.europa.eu/publications-events/publications/exploiting-isolation-offenders-and-victims-of-online-child-sexual-abuse-during-covid-19-pandemic>

Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το έργο της Europol με τις οργανωμένες εκστρατείες της, οι οποίες αποσκοπούν στην ευαισθητοποίηση για την πρόληψη και την εξάλειψη της σεξουαλικής εκμετάλλευσης ανηλίκων.

¹⁶¹ Ευρωπαϊκό Κέντρο κατά της Παράνομης Διακίνησης Μεταναστών, Τέταρτη ετήσια έκθεση.

παιδιού». Μάλιστα, αφενός καλεί την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να ενσωματώσει στη στρατηγική πολιτική της ένα σχέδιο δράσης με πρότυπα και σημεία αναφοράς ώστε οι πάροχοι διαδικτυακών υπηρεσιών και οι εταιρείες τεχνολογίας να φροντίζουν για την ασφάλεια των ανηλίκων στο διαδίκτυο, καθώς και να τα προστατεύουν από παράνομο και επιβλαβές περιεχόμενο, αφετέρου καλεί τα κράτη μέλη που δεν το έχουν πράξει ακόμη να ποινικοποιήσουν τη διαδικτυακή προσέγγιση με βλέψεις σεξουαλικής κακοποίησης (grooming) και την επίμονη παρακολούθηση στον κυβερνοχώρο (αριθμ. 14).

Περαιτέρω, αναφορικά με τον τρόπο απονομής δικαιοσύνης επί ανηλίκων θυμάτων– μαρτύρων (αριθμ. 20), βάσει της εκάστοτε εσωτερικής έννομης τάξης, υπογραμμίζεται η επιτακτική ανάγκη προς διασφάλιση ενός «φιλικού προς τα παιδιά» συστήματος με κατάλληλες και χωρίς αποκλεισμούς διαδικασίες, οι οποίες θα λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες (και δη τις εξατομικευμένες ανάγκες) των ανηλίκων, το δικαίωμά τους σε ακρόαση, όπως και το δικαίωμα παροχής νομικής συνδρομής και πλήρους ενημέρωσης, σύμφωνα και με την Οδηγία 2012/29/ΕΕ (όπως αντίστοιχα και με την Οδηγία 2016/800/ΕΕ σε περιπτώσεις ανηλίκων δραστών).

Επιπλέον, τα κράτη μέλη της ΕΕ καλούνται να διασφαλίσουν ότι τα Δικαστήρια Ανηλίκων (και τα Δικαστήρια που εκδικάζουν υποθέσεις οικογενειακού δικαίου) λειτουργούν ως βασική «υπηρεσία», συνεχίζοντας να διεξάγουν επείγουσες ακροάσεις και να εκτελούν δικαστικές αποφάσεις για τη φροντίδα και την προστασία ανηλίκων που διατρέχουν άμεσο κίνδυνο παραμέλησης ή κακοποίησης. Επίσης, το εκάστοτε εθνικό νομοθετικό πλαίσιο θα πρέπει να παρέχει ειδικές διασφαλίσεις ως προς τους ανηλίκους που έρχονται σε επαφή με δικαστικές ή συναφείς διαδικασίες (όπως κατάρτιση εξειδικευμένου προσωπικού)¹⁶².

Στο ίδιο πνεύμα κινείται και το προγενέστερο Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου 2014/2919 (RSP) «σχετικά με την 25^η επέτειο της Δ.Σ.Δ.Π. του Ο.Η.Ε.».

¹⁶² Επί παραδείγματι, υπό τις επιταγές του ενωσιακού δικαίου, δεν αρκεί ενδεχομένως να ορίζεται απλά ως Ανακριτής Ανηλίκων συγκεκριμένος δικαστικός λειτουργός, αλλά, για την ορθότητα της απονομής δικαιοσύνης, θα πρέπει να παρέχονται τα εχέγγυα ότι, όντας εξειδικευμένος σε ζητήματα ανηλίκων δραστών, δύναται να χειριστεί και τις αντίστοιχες υποθέσεις.

Δέον να επισημανθεί ότι όπως ρητά αναφέρεται όλοι οι ανήλικοι (δράστες ή θύματα), όπως επίσης και οι οικογένειές τους πρέπει να έχουν δικαίωμα πρόσβασης - χωρίς αποκλεισμούς - στη δικαιοσύνη και στην αμερόληπτη, έγκαιρη και αποτελεσματική εκδίκαση των ασκηθέντων από αυτούς ενδίκων μέσων (Σκ. Ζ).

2.4. Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής - Στρατηγική της Ε.Ε. για τα δικαιώματα των θυμάτων

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μέσω της ανωτέρω Ανακοίνωσης το έτος 2020, παρουσίασε για πρώτη φορά τη στρατηγική της για τα δικαιώματα των θυμάτων, σκοπός της οποίας ήταν να διασφαλιστεί ότι όλα τα θύματα εγκληματικών πράξεων θα μπορούν να ασκούν πλήρως τα δικαιώματά τους, ανεξάρτητα από τον τόπο τέλεσης της εγκληματικής πράξης στην ΕΕ. Η στρατηγική αυτή καθορίζει σειρά δράσεων για το χρονικό διάστημα 2020-2025, με επίκεντρο την επίτευξη δύο βασικών στόχων: α. να μπορούν τα θύματα να καταγγέλλουν τα εγκλήματα που τελέστηκαν σε βάρος τους, να διεκδικούν αποζημίωση και, τελικά, να ανακάμπτουν από τις συνέπειες του εγκλήματος («ενδυνάμωση των θυμάτων της εγκληματικότητας»)¹⁶³ και β. να αναπτυχθεί συνεργασία με όλους τους αρμόδιους φορείς για την προάσπιση των δικαιωμάτων των θυμάτων¹⁶⁴.

Τα πιθανά προβλήματα που καλούνται να αντιμετωπίζουν τα θύματα σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη οφείλονται ιδίως, σύμφωνα με τη θέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στην έλλειψη ενημέρωσής τους, καθώς και στην ανεπαρκή υποστήριξη και

¹⁶³ Στο πλαίσιο αυτό σημαντική είναι η αποκαταστατική δικαιοσύνη. Η αποκαταστατική δικαιοσύνη περιλαμβάνει ένα φάσμα υπηρεσιών όπως, για παράδειγμα, τη διαμεσολάβηση μεταξύ θύματος και δράστη, τις ευρύτερες οικογενειακές συναντήσεις και τους κύκλους καθορισμού της ποινής (Αιτ. Σκ. 46 της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ για τα δικαιώματα των θυμάτων). Στην πράξη, ωστόσο, τόσο οι επαγγελματίες όσο και τα θύματα, συχνά αγνοούν τη δυνατότητα αποκαταστατικής δικαιοσύνης (βλ. άρθρο 12 και Αιτ. Σκ. 46 της Οδ. 2012/29/ΕΕ), το οποίο πρέπει να ληφθεί υπόψη από τα κράτη μέλη της Ε.Ε. προκειμένου να προωθήσουν επαρκή ενημέρωση και προσβασιμότητα σε υπηρεσίες αποκαταστατικής δικαιοσύνης.

¹⁶⁴ Ο Επίτροπος Δικαιοσύνης (2019-2024), Didier Reynders, έχει δηλώσει ότι «Μια Ένωση ισότητας που προστατεύει τους πολίτες της πρέπει να εξασφαλίζει την αναγκαία υποστήριξη, προστασία και πρόσβαση στη δικαιοσύνη για όλα τα θύματα εγκληματικών πράξεων, χωρίς διακρίσεις. Αυτό ακριβώς θα προσπαθήσουμε να πετύχουμε με τη νέα στρατηγική, μέσω της συνεργασίας με τα κράτη μέλη και την κοινωνία των πολιτών».

προστασία τους¹⁶⁵. Για τα πλέον ευάλωτα θύματα, όπως είναι οι ανήλικοι, η συμμετοχή τους σε ποινικές διαδικασίες και η αντιμετώπιση των συνεπειών του εκάστοτε τελεσθέντος εναντίον τους αδικήματος μπορεί να καταστούν ιδιαίτερα δύσκολες διαδικασίες. Στην παρούσα Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής υπογραμμίζεται ότι η αντιμετώπιση του εν λόγω προβλήματος εκκινεί από την καλύτερη εφαρμογή στην πράξη των ενωσιακών κανόνων δικαίου αναφορικά με τα δικαιώματα των θυμάτων.

Η νέα στρατηγική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με τα ανωτέρω ζητήματα εκτείνεται σε πέντε βασικούς τομείς:

α. Αποτελεσματική επικοινωνία με τα θύματα και παροχή ασφαλούς περιβάλλοντος για την καταγγελία εγκλημάτων από αυτά, με την έννοια της ενίσχυσης της ενημέρωσης και της ευαισθητοποίησης των κρατών μελών σχετικά με τα δικαιώματα των θυμάτων και της προώθησης εξειδικευμένης υποστήριξης και αυξημένης προστασίας των ευάλωτων θυμάτων, όπως οι ανήλικοι.

β. Βελτίωση της παροχής προστασίας και υποστήριξης στα πλέον ευάλωτα θύματα, με την έννοια της δυνατότητας περαιτέρω ενίσχυσης της προστασίας των ανηλίκων θυμάτων με τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων για τη σωματική προστασία τους. Τα κράτη μέλη θα πρέπει να δημιουργήσουν εξειδικευμένες υπηρεσίες υποστήριξης για τα πλέον ευάλωτα θύματα, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας «Σπιτιών του Παιδιού»¹⁶⁶.

γ. Διευκόλυνση της πρόσβασης των θυμάτων σε αποζημίωση (συμπεριλαμβανομένης της κρατικής αποζημίωσης).

¹⁶⁵ Συχνά, κατά τη διάρκεια ποινικών διαδικασιών και κατά τη διεκδίκηση αποζημίωσης, τα θύματα εκτίθενται σε δευτερογενή θυματοποίηση. Όσοι, δε, πέφτουν θύματα της εγκληματικότητας κατά τη διάρκεια ταξιδιού τους στο εξωτερικό διαπιστώνουν ότι η πρόσβαση στη δικαιοσύνη και η αξίωση αποζημίωση είναι ακόμα δυσκολότερο να επιτευχθούν. Ως «δευτερογενής θυματοποίηση» ορίζεται οι αρνητικές συνέπειες για τα θύματα λόγω της συμμετοχής τους σε ποινικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένης της έκθεσης των θυμάτων σε επαφή με τους δράστες, τις δικαστικές αρχές και την κοινή γνώμη.

¹⁶⁶ Το «Σπίτι του Παιδιού», όπως το σκανδιναβικό μοντέλο του Barnahus που εξαπλώνεται αυτή τη στιγμή σε όλες τις χώρες της Ε.Ε. και διεθνώς, είναι ένα φιλικό προς τα παιδιά, διατομεακό και πολυϊνστιτούτο κέντρο για ανηλίκους θύματα - μάρτυρες, όπου οι τελευταίοι μπορούν να εξεταστούν και να υποβληθούν σε ιατρικές εξετάσεις για εγκληματολογικούς σκοπούς, να αξιολογηθούν συνολικά και να λάβουν όλες τις σχετικές θεραπευτικές υπηρεσίες από κατάλληλους επαγγελματίες.

δ. Ενίσχυση της συνεργασίας και του συντονισμού μεταξύ των φορέων όσον αφορά τα δικαιώματα των θυμάτων (και σε διακρατικό επίπεδο μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε.).

ε. Ενίσχυση της διεθνούς διάστασης των δικαιωμάτων των θυμάτων, με την έννοια ότι η Ε.Ε. και τα κράτη μέλη της θα εξακολουθήσουν να συνεργάζονται με τον Ο.Η.Ε. και με το ΣτΕ, με σκοπό την προαγωγή των ενωσιακών δικαιωμάτων των θυμάτων σε χώρες εταίρους και την ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών.

2.5. Νομολογία ΔΕΕ ως προς ανήλικα θύματα – μάρτυρες

➤ ΔΕΕ Ποινική Δίκη κατά Maria Pupino (τμήμα μείζονος σύνθεσης), C-105/2003, 16.06.2005

Στην κατηγορουμένη, Maria Pupino, ασκήθηκε ποινική δίωξη από τις ιταλικές Αρχές για τέλεση, σύμφωνα με τις διατάξεις του ιταλικού ΠΚ, των αδικημάτων: α. της «καταχρηστικής χρήσης σωφρονιστικών μέσων» σε βάρος ορισμένων ανήλικων μαθητών, ηλικίας κάτω των πέντε ετών, καθότι φέρεται να τους χτυπούσε κατ' εξακολούθηση, να τους απειλεί ότι θα τους χορηγήσει ηρεμιστικά και ότι θα τους κλείσει το στόμα με λευκοπλάυστη και να τους εμποδίζει να πάνε τουαλέτα, και β. της «βαριάς σωματικής βλάβης» σε βάρος ανήλικης μαθήτριάς της, την οποία γρονθοκόπησε, προκαλώντας της ελαφρύ οίδημα στο μέτωπο.

Σύμφωνα με τον ιταλικό ΚΠΔ, η εξέταση των μαρτύρων διεξάγεται – κατά κανόνα- κατά τη συζήτηση στο ακροατήριο. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις, η εξέτασή τους δύναται να λάβει χώρα ενώπιον Δικαστή σε χρόνο προγενέστερο της παραπομπής του κατηγορουμένου σε δίκη, στο πλαίσιο ειδικής διαδικασίας «συντηρητικής απόδειξης» (incidente probatorio). Στην υπό κρίση κύρια υπόθεση, ο Εισαγγελέας ζήτησε από το εθνικό Δικαστήριο της Ιταλίας να επιτρέψει την εξέταση των ανηλίκων θυμάτων - μαρτύρων στο πλαίσιο της διαδικασίας «συντηρητικής απόδειξης», αλλά το εθνικό δικαστήριο απέρριψε το αίτημά του.

Το ΔΕΕ για πρώτη φορά αποφάνθηκε σχετικά με την ερμηνεία ορισμένων διατάξεων αναφορικά με το καθεστώς των ανηλίκων ως θυμάτων - μαρτύρων σε ποινικές διαδικασίες. Σύμφωνα με το αιτιολογικό μέρος της εν λόγω δικανικής κρίσης

του ΔΕΕ, τα άρθρα 2, 3 και 8 παρ. 4 της Απόφασης-Πλαίσιο 2001/220/ΔΕΥ, σχετικά με το καθεστώς των θυμάτων σε ποινικές διαδικασίες, στοχεύουν, μεταξύ άλλων, στη διασφάλιση ειδικής μεταχείρισης των ιδιαιτέρως ευάλωτων θυμάτων¹⁶⁷, η οποία να ανταποκρίνεται με τον καλύτερο τρόπο στην κατάσταση τους.

Οι διατάξεις αυτές έχουν την έννοια ότι το αρμόδιο εθνικό Δικαστήριο πρέπει να έχει τη διακριτική ευχέρεια να επιτρέψει στα ανήλικα θύματα και δη σε αυτά με ιδιαίτερα μικρή ηλικία, τα οποία ισχυρίζονται ότι κακοποιήθηκαν, να καταθέτουν υπό συνθήκες που τους διασφαλίζουν επαρκή βαθμό προστασίας, όπως για παράδειγμα και εκτός της ακροαματικής διαδικασίας, και μάλιστα πριν από την έναρξή της. Οι συνθήκες που επιλέγονται για την εξέταση των μαρτύρων πρέπει πάντως, όπως προβλέπει το άρθρο 8 παρ. 4 της εν λόγω Απόφασης-Πλαίσιο, αφενός να μην είναι ασυμβίβαστες με τις θεμελιώδεις αρχές του δικαίου του οικείου κράτους μέλους της Ε.Ε. και αφετέρου να μη στερούν από τον κατηγορούμενο το δικαίωμά του σε δίκαιη δίκη, όπως αυτό διακηρύσσεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ.

➤ **ΔΕΕ Ποινική Δίκη κατά του Χ (παρισταμένη της Υ), C-507/2010, 21.12.2011**

Η Ζ, εκπροσωπώντας την ανήλικη κόρη της Υ, υπέβαλε μήνυση κατά του Χ, κατηγορώντας τον ότι κατά τη διάρκεια του έτους 2007 ασέληγχε κατ' εξακολούθηση σε βάρος του πεντάχρονου τότε τέκνου τους Υ. Στο πλαίσιο διενεργούμενης κυρίας ανάκρισης το ανήλικο θύμα Υ εξετάστηκε επανειλημμένα από εμπειρογνώμονες ψυχολόγους και παιδιάτρους. Τον Μάρτιο του έτους 2008 ο Εισαγγελέας αρχειοθέτησε την υπόθεση. Η Υ αντιτάχθηκε σε αυτό και τελικά, μετά από αίτημά της ενώπιον του αρμοδίου Εισαγγελέα, διεξήχθη «συντηρητική απόδειξη» (ως διαδικασία πρόωρης διεξαγωγής αποδείξεων), στην οποία η Υ εξετάστηκε ως μάρτυρας και επιβεβαίωσε ότι ο κατηγορούμενος και πατέρας της, Χ, είχε ασελήγσει σε βάρος της κατά το επίμαχο χρονικό διάστημα.

¹⁶⁷ Περαιτέρω, βάσει της συγκεκριμένης απόφασης του ΔΕΕ, όταν ανήλικοι μικρής ηλικίας ισχυρίζονται ότι κακοποιήθηκαν, όπως συμβαίνει στην προκειμένη περίπτωση, και μάλιστα από μέλος του εκπαιδευτικού προσωπικού, στα παιδιά αυτά μπορεί να προσδοθεί ο χαρακτηρισμός «ευάλωτα» θύματα, αν ληφθούν κυρίως υπόψη η ηλικία τους και η φύση και οι συνέπειες των εγκλημάτων των οποίων φέρεται ότι υπήρξαν θύματα.

Παρόλ' αυτά τον Ιούλιο του 2010, και αφού το Corte suprema di cassazione είχε ήδη ακυρώσει την απόφαση περί συντηρητικής απόδειξης, ο Εισαγγελέας έθεσε εκ νέου την υπό κρίση ποινική υπόθεση στο αρχείο. Η Υ υπέβαλλε με τη σειρά της εκ νέου αίτημα να εξεταστεί ως μάρτυρας στο πλαίσιο διαδικασίας συντηρητικής απόδειξης. Ο Εισαγγελέας δεν αποφάνθηκε επί του αιτήματος της Υ, αλλά απλά αρχειοθέτησε και πάλι την υπόθεση.

Υπό το αυτό το πρίσμα, ο αρμόδιος Ανακριτής δικαστής υπέβαλλε αίτηση έκδοσης προδικαστικής απόφασης, εκφράζοντας αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητα του δικονομικού καθεστώτος στο οποίο υπάγονται τα ανήλικα θύματα, δυνάμει του εθνικού δικαίου, σε σύγκριση με τα άρθρα 2, 3 και 8 της Απόφασης-Πλαίσιο 2001/220/ΔΕΥ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, δεδομένου ότι αφενός δεν επιβάλλει στον Εισαγγελέα την υποχρέωση να παραγγείλει τη διενέργεια συντηρητικής απόδειξης, μολονότι το ανήλικο θύμα υπέβαλε σχετική αίτηση, και αφετέρου δεν προβλέπεται η δυνατότητα του ανήλικου θύματος να προσφύγει δικαστικά κατά της εν λόγω απορριπτικής διάταξης του Εισαγγελέα.

Καταρχάς, το ΔΕΕ έκρινε ότι (όπως ακριβώς και στην υπόθεση κατά M. Pupino) μολονότι η Απόφαση-Πλαίσιο δεν περιλαμβάνει ορισμό της έννοιας του «ευάλωτου θύματος» που περιέχεται στα άρθρα της 2 παρ. 2 και 8 παρ. 4, είναι πέραν πάσης αμφιβολίας ότι οσάκις ένας άνδρας φέρεται ότι ασέλγησε κατ' εξακολούθηση εις βάρος του μικρής ηλικίας τέκνου του, όπως ακριβώς συμβαίνει στην υπόθεση της κύριας δίκης, το παιδί αυτό προδήλως μπορεί να χαρακτηριστεί ως «ευάλωτο θύμα», αν ληφθούν υπόψη κυρίως η ηλικία, η φύση, η σοβαρότητα και οι συνέπειες των εγκλημάτων που φέρεται ότι διαπράχθηκαν εις βάρος του, ούτως ώστε να τύχει της ειδικής προστασίας που απαιτούν οι προαναφερθείσες διατάξεις της Απόφασης-Πλαίσιο.

Περαιτέρω, το ΔΕΕ έκρινε ότι τα άρθρα 2, 3 και 8 παρ. 4, της Απόφασης-Πλαίσιο 2001/220/ΔΕΥ έχουν την έννοια ότι δεν συγκρούονται με εθνικές διατάξεις, οι οποίες αφενός δεν προβλέπουν υποχρέωση του εισαγγελέα να παραγγείλει στο επιληφθέν της υποθέσεως Δικαστήριο να επιτρέψει σε ιδιαίτερα ευάλωτο θύμα να ακουστεί και να

εξετασθεί ως μάρτυρας στο πλαίσιο της διαδικασίας συντηρητικής απόδειξης κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας, αφετέρου δεν κατοχυρώνουν δικαίωμα του θύματος αυτού να προσφύγει δικαστικώς κατά της αποφάσεως με την οποία ο Εισαγγελέας απορρίπτει την αίτησή του να ακουστεί και να εξετασθεί ως μάρτυρας στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας.

➤ **ΔΕΕ Ποινική Δίκη κατά των Massimo Gambino και Shpetim Hyka, C-38/2018, 14.03.2019**

Στους κατηγορούμενους Massimo Gambino και Shpetim Hyka ασκήθηκε ποινική δίωξη για τα αδικήματα της απάτης και της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες, των οποίων το θύμα κατέθεσε ως μάρτυρας κατηγορίας κατά την ακροαματική διαδικασία ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου. Δεδομένου ότι μετά την κατάθεση του θύματος αντικαταστάθηκε ένας από τους τρεις δικαστές που συγκροτούσαν το πρωτοβάθμιο δικαστήριο, η υπεράσπιση επικαλέστηκε τις εφαρμοστέες διατάξεις του ιταλικού ΚΠΔ, προκειμένου να αντιταχθεί στην ανάγνωση της κατάθεσης ενώπιον του νέου δικαστικού σχηματισμού, απαιτώντας την επανάληψή της.

Εν προκειμένω, το ΔΕΕ κλήθηκε να αποφανθεί ως προς το περιεχόμενο των μέτρων προστασίας που θεσπίζει η Οδηγία 2012/29/ΕΕ (η οποία αντικατέστησε την Απόφαση-Πλαίσιο 2001/220), όταν σύμφωνα με την εν λόγω εθνική νομοθεσία ο κατηγορούμενος δύναται να αρνηθεί να συναινέσει στη χρήση των καταθέσεων του θύματος σε περίπτωση αλλαγής που επηρεάζει τη σύνθεση του δικαστικού σχηματισμού.

Βάσει του ΔΕΕ, στο μέτρο που το θύμα της επίμαχης αξιόποινης πράξης δεν είναι εν προκειμένω ανήλικος, από την εξέταση του γράμματος της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ, προκύπτει σαφώς ότι ουδέν εκ των γενικών ή ειδικών μέτρων προστασίας που θεσπίστηκαν από αυτήν υποχρεώνει τα κράτη μέλη να απαλλάσσουν το θύμα από την εκ νέου εξέταση σε περίπτωση αλλαγής της σύνθεσης του δικαστικού σχηματισμού ενώπιον του οποίου είχε καταθέσει. Από τις αρχές της προφορικότητας και του

αμεταβλήτου του Δικαστή, νοούμενου ως του έχοντος ευθεία και άμεση γνώση της υπόθεσης, προκύπτει ότι ο Δικαστής που πρέπει να αποφανθεί σχετικά με την ενοχή του κατηγορουμένου στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας πρέπει να είναι εκείνος ενώπιον του οποίου, καταρχάς, έλαβε χώρα η εξέταση του μάρτυρα. Αυτό θα πρέπει να διασφαλίζει την τήρηση του δικαιώματος για δίκαιη δίκη, κατά την έννοια του άρθρου 47εδ. β, και τον σεβασμό των δικαιωμάτων της υπεράσπισης, κατ' άρθρο του 48παρ. 2 του ΧΘΔΕΕ.

Λαμβάνοντας δε υπόψη την πάγια θέση της νομολογίας του ΕΔΔΑ, διαπιστώνεται ότι ο κανόνας είναι η ενώπιον του αποφασίζοντος Δικαστηρίου εξέταση ως μάρτυρα του θύματος που μετέχει στην ποινική διαδικασία. Αυτή την αρχή υιοθετεί επίσης ο νομοθέτης της Ένωσης στο πλαίσιο της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ, δεδομένου ότι ουδεμία από τις διατάξεις της, εκτός από εκείνη που αφορά ανήλικα θύματα, απαλλάσσει το θύμα, (ακόμη και το πλέον ευάλωτο) από την υποχρέωση εξέτασης κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας επ' ακροατηρίω, ή περιορίζει τον αριθμό των εξετάσεων αυτών. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ δέχεται εξαιρέσεις από την αρχή αυτή αξιολογώντας, κατά περίπτωση, τον συνολικά δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας. Συναφώς, λαμβάνει υπόψη όχι μόνον την ευπάθεια του θύματος, αλλά και τον ρόλο του και τη σημασία της κατάθεσής του στην ποινική διαδικασία, γεγονός το οποίο οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τους και τα κράτη μέλη της Ε.Ε. κατά την εφαρμογή της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ.

Ενόψει των ανωτέρω, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι τα άρθρα 16 και 18 της οδηγίας 2012/29/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας και για την αντικατάσταση της Απόφασης-Πλαίσιο 2001/220/ΔΕΥ) πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε εθνική νομοθεσία η οποία, σε νομικό σύστημα όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, προβλέπει, σε περίπτωση αλλαγής της σύνθεσης του δικαστικού σχηματισμού ενώπιον του οποίου το θύμα είχε καταθέσει ως μάρτυρας, ένα δικονομικό σύστημα σύμφωνα με το οποίο ο κατηγορούμενος δύναται να αρνηθεί να συναινέσει στην ανάγνωση της κατάθεσης του

θύματος, απαιτώντας την επανάληψή της, ιδίως όταν το θύμα είναι καθοριστικός μάρτυρας του οποίου η κατάθεση είναι πιθανό να καθορίσει την αθωότητα ή την ενοχή του κατηγορουμένου.

Όταν, βάσει της εθνικής αυτής νομοθεσίας, ο κατηγορούμενος απαιτεί την εκ νέου εξέταση του θύματος, οι αρμόδιες εθνικές αρχές πρέπει να προβαίνουν, σύμφωνα με το άρθρο 22 της Οδηγίας 2012/29/ΕΕ, σε ατομική αξιολόγηση ώστε να καθοριστούν οι ειδικές ανάγκες του θύματος και - κατά περίπτωση -ο βαθμός στον οποίο το θύμα θα μπορούσε να ωφεληθεί από τα ειδικά μέτρα. Μολονότι η συγκεκριμένη απόφαση δεν αφορά άμεσα ανήλικα θύματα, έχει ιδιαίτερη σημασία, καθότι αναφέρεται σε αυτά και δη στην κατ' εξαίρεση απαλλαγή τους από εξέταση κατά την ποινική διαδικασία.

2.6. Νομολογία ΕΔΔΑ ως προς ανήλικα θύματα – μάρτυρες

➤ D.T. κατά Ολλανδίας, 02.04.2013 (αριθμ. προσφ. 25307/2010)

Η συγκεκριμένη απόφαση εκδόθηκε μετά τη δημοσίευση της απόφασης AI Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 15^{ης}-12-2011 (αριθ. προσφ. 26766/2005 και 22228/2006)¹⁶⁸, με την οποία επήλθε η οριστική «ρήξη» του ΕΔΔΑ με

¹⁶⁸ Με τη συγκεκριμένη απόφαση το ΕΔΔΑ αναίρεσε τον κανόνα που είχε θέσει (“sole or decisive rule”), σύμφωνα με τον οποίο δεν είναι αποδεικτικώς αξιοποιήσιμες οι ανέλεγκτες μαρτυρικές καταθέσεις, εφόσον εκείνες (μόνο) στήριζαν αποκλειστικά ή σε αποφασιστικό βαθμό την καταδίκη του κατηγορουμένου, καθώς έτσι παραβιάζεται ο δίκαιος χαρακτήρας της δίκης. Παράλληλα, το ΕΔΔΑ καθιέρωσε ένα «νέο κριτήριο» σχετικά με τις προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν για να αξιοποιηθεί ως αποδεικτικό μέσο μία ανέλεγκτη μαρτυρική κατάθεση. Βάσει αυτού λοιπόν, η αξιοποίηση μιας ανέλεγκτης μαρτυρικής κατάθεσης, η οποία συνιστά αποφασιστικό ή αποκλειστικό για την καταδίκη αποδεικτικό μέσο, δεν αντιβαίνει a priori στο δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, αλλά μόνο εφόσον κρίνονται μη επαρκή τα αντισταθμιστικά μέτρα που ελήφθησαν από το κράτος προκειμένου να αξιολογηθεί η αξιοπιστία της εν λόγω κατάθεσης.

Συνεπώς, τα «στάδια ελέγχου» όπως καθιερώθηκαν με την εν λόγω απόφαση του ΕΔΔΑ, αναφορικά με την αξιοποίηση ανέλεγκτης μαρτυρικής κατάθεσης, είναι τα εξής:

1. Εξετάζεται εάν μπορεί να δικαιολογηθεί επαρκώς (a good reason) για τη μη εμφάνιση του μάρτυρα ενώπιον του ακροατηρίου.
2. Εξετάζεται εάν η καταδίκη του προσφεύγοντα στηρίζεται αποκλειστικά ή κατά τρόπο αποφασιστικό στην εκάστοτε ανέλεγκτη (είτε κατά το στάδιο της προδικασίας, είτε κατά το στάδιο της κύριας διαδικασίας) μαρτυρική κατάθεση (“sole or decisive evidence”), ώστε ο επελθών περιορισμός των υπερασπιστικών δικαιωμάτων να εκτείνεται σε τέτοιο βαθμό που θίγει τον «πυρήνα» του δικαιώματος του άρθρου 6 παρ. 3 δ ΕΣΔΑ.
3. Εξετάζεται εάν στη υπό εξέταση υπόθεση υπάρχουν επαρκή αντισταθμιστικά μέτρα, συμπεριλαμβανομένων και ισχυρών δικονομικών μέτρων, τα οποία να επιτρέπουν την θεώρηση της

τα κριτήρια που το ίδιο είχε θέσει επί σειρά ετών σε σχέση με το άρθρο 6 παρ. 3 στοιχ. δ' ΕΣΔΑ.

Εν προκειμένω, ο προσφεύγων καταδικάστηκε για σεξουαλική κακοποίηση της ανήλικης κόρης του. Η ανήλικη εξετάστηκε κατά τη διάρκεια της προδικασίας από τις αστυνομικές αρχές, αλλά χωρίς την παρουσία του κατηγορουμένου ή του συνηγόρου του, με την κατάθεσή της να βιντεοσκοπείται. Οι ανακριτικές αρχές όρισαν ειδικούς επιστήμονες (ψυχολόγους) να γνωμοδοτήσουν επί του περιεχομένου της κατάθεσης. Ο πρώτος εξ αυτών δήλωσε ότι ήταν επιστημονικά αδύνατο να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα, ενώ οι άλλοι δύο έκριναν πως ήταν σχεδόν απίθανο η κατάθεση της ανήλικης να είναι ψευδής. Επομένως, σε καμία περίπτωση δεν εκφράστηκε ομοφωνία

(ανέλεγκτης) μαρτυρικής κατάθεσης ως αξιόπιστης, προκειμένου αυτή να αξιοποιηθεί περαιτέρω ως αποδεικτικό μέσο για την κρίση του Δικαστηρίου.

Σύμφωνα με αυτή την άποψη, δεχόμαστε ότι η έλλειψη αξιοπιστίας της κατάθεσης του μάρτυρα τεκμαίρεται λόγω της έλλειψης των αντίστοιχων αντισταθμιστικών μέτρων. Αντιστρόφως, η κατάφαση περί αξιοπιστίας της κατάθεσης, τεκμαίρεται λόγω της πρόβλεψης αντισταθμιστικών μέτρων και άρα δεν είναι αναγκαίο να αμφισβητείται αυτή (η κατάθεση) περαιτέρω από τον κατηγορούμενο, καθώς ουδεμία παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 και 3 δ ΕΣΔΑ υφίσταται. Έτσι, όμως, ο κατηγορούμενος στερείται ουσιαστικά του δικαιώματος να αντιπαρατεθεί με το μάρτυρα (πολλώ δε μάλλον όταν είναι ο μοναδικός μάρτυρας κατηγορίας) και να ελέγξει άμεσα και ο ίδιος την αξιοπιστίας του, ως έχει δικαίωμα.

Τονίζεται, ότι η απόφαση αυτή είχε αξιολογήσει μειοψηφία. Ειδικότερα, υπήρξαν δικαστές που ενέμειναν στην μέχρι τότε πάγια νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, επισημαίνοντας ότι οι αποδεικτικοί περιορισμοί τίθενται για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου και όχι για τη διευκόλυνση του κράτους και των διωκτικών αρχών. Επεσήμαναν μάλιστα, ότι κανένα δικονομικό μέτρο των κρατών δεν μπορεί να εξισορροπήσει την απώλεια ενός βασικού υπερασπιστικού δικαιώματος (ενν. της εξέτασης μαρτύρων), το οποίο βρίσκεται στον «πυρήνα» του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη. Επομένως, η παραβίασή του, με την στήριξη της καταδίκης αποκλειστικά ή σε αποφασιστικό βαθμό σε ανέλεγκτες μαρτυρικές καταθέσεις, συνιστά άνευ ετέρου καταστράτηγηση του δικαιώματος του κατηγορημένου σε δίκαιη δίκη.

Συμπερασματικά, προ της αποφάσεως Al-Khawaja and Tahery το ΕΔΔΑ είχε νομολογήσει πως ο ανήλικος μάρτυρας θα έπρεπε να είχε εξεταστεί με έναν τρόπο, που να αποτελεί το λειτουργικό ισοδύναμο της κλασικής εξέτασης μαρτύρων. Όμως, μετά την απόφαση Al-Khawaja and Tahery, το ΕΔΔΑ σε σειρά αποφάσεών του (όπως και στην υπό κρίση υπόθεση D.T. κατά Ολλανδίας της 02^{ης}.04.2013) έκανε δεκτό πως είναι δυνατόν να αξιοποιηθούν αποδεικτικά οι ανέλεγκτες μαρτυρικές καταθέσεις των ανηλίκων μαρτύρων, εφόσον λαμβάνονται επαρκή αντισταθμιστικά μέτρα για την διασφάλιση της αξιοπιστίας τους και συγκεκριμένα αν οι ανήλικοι έχουν εξεταστεί από ειδικούς επιστήμονες, οι οποίοι έχουν αποφανθεί επί της αξιοπιστίας τους.

για το αν μπορεί να βεβαιωθεί η ειλικρίνεια και η ακρίβεια της κατάθεσης της ανήλικης¹⁶⁹.

Το ολλανδικό Δικαστήριο διέταξε τελικά τη διενέργεια μίας αναπτυξιακής - ψυχολογικής έρευνας (όπως αρχικά είχε προτείνει ο πρώτος επιστήμονας) και αρνήθηκε το αίτημα του κατηγορουμένου να εξεταστεί η ανήλικη ως μάρτυρας. Ωστόσο, λόγω του ότι είχε παρέλθει πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, οι ειδικοί που ορίστηκαν από το Δικαστήριο απεφάνθησαν ότι θα ήταν μάταιη η διενέργεια μίας τέτοιας εξέτασης στο παρόν στάδιο.

Με την απόφασή του το ΕΔΔΑ έκρινε, εφαρμόζοντας – υποτίθεται - τα κριτήρια της Al-Khawaja και Tahery κατά H.B., ότι υπήρχε επαρκής αιτία για τη μη επανεξέταση της ανήλικης μετά την πρώτη της κατάθεση, αφού οι ορισθέντες κατά την διάρκεια της ανάκρισης ειδικοί έκριναν πως θα ήταν επιβλαβής για την ψυχική της υγεία. Επίσης, κρίθηκε ότι η καταδίκη του προσφεύγοντος βασίστηκε σε αποφασιστικό βαθμό στην κατάθεση της ανήλικης, την οποία όμως ο κατηγορούμενος δεν είχε την ευκαιρία να εξετάσει σε κανένα στάδιο της ποινικής διαδικασίας.

Βέβαια, όπως έκρινε το ΕΔΔΑ, υπήρξαν επαρκή αντισταθμιστικά μέτρα για την διασφάλιση των δικαιωμάτων της υπεράσπισης, και συγκεκριμένα: α) η κατάθεση βιντεοσκοπήθηκε, β) η κατάθεση προβλήθηκε στο ακροατήριο, γ) ελήφθησαν υπόψη ως αποδεικτικά στοιχεία οι μαρτυρίες κι άλλων (έμμεσων μαρτύρων), δ) ειδικοί αξιολόγησαν την κατάθεση της ανήλικης και ε) ικανοποιήθηκε το αίτημα του κατηγορουμένου για διενέργεια αναπτυξιακής-ψυχολογικής έρευνας. Για αυτούς τους λόγους η προσφυγή κρίθηκε अपараδεκτη.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, κανένας λόγος δεν δικαιολογεί την στέρηση του δικαιώματος του κατηγορουμένου να εξετάσει με τον κατάλληλο, βέβαια, τρόπο την ανήλικη κατά τη διάρκεια της πρώτης και μοναδικής εξέτασής της από τις ανακριτικές αρχές.

¹⁶⁹ Μάλιστα ο πρώτος ψυχολόγος έκρινε ότι απαιτούνταν μία αναπτυξιακή - ψυχολογική έρευνα, προκειμένου να αναζητηθούν πιθανοί παράγοντες ορισμένων συμπτωμάτων της ανήλικης πέραν της σεξουαλικής κακοποίησης, σε αντίθεση με τους άλλους δύο ειδικούς, οι οποίοι διαφώνησαν.

➤ **Gonzalez Najera κατά Ισπανίας, 11.02.2014 (αριθ. προσφ. 61047/2013)**

Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο προσφεύγων, δάσκαλος, καταδικάστηκε για τη σεξουαλική κακοποίηση έξι μαθητριών του ηλικίας πέντε ετών. Οι εν λόγω μαθήτριες δεν εξετάστηκαν από τις αστυνομικές αρχές, εξαιτίας της μικρής τους ηλικίας, αλλά από μία ομάδα ειδικών ψυχολόγων, χωρίς την παρουσία του κατηγορουμένου. Η εξέτασή τους βιντεοσκοπήθηκε και προβλήθηκε αργότερα στα ισπανικά Δικαστήρια.

Η σπουδαιότητα της εν λόγω απόφασης είναι μεγάλη, καθότι για πρώτη φορά το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι για να επιτευχθεί η επιθυμητή εξισορρόπηση ανάμεσα στα συμφέροντα του ανηλίκου μάρτυρα και του κατηγορουμένου είναι απαραίτητο ο ύποπτος: α) να ενημερώνεται για την εξέταση του ανηλίκου, β) να έχει την ευκαιρία να την παρακολουθεί είτε ζωντανά (live streaming) είτε εκ των υστέρων (on demand) με τη χρήση τεχνικών μέσων και γ) να θέτει ερωτήσεις στον ανήλικο άμεσα ή έμμεσα κατά την αρχική εξέταση ή σε μεταγενέστερο διαδικαστικό στάδιο.

Επίσης, το ΕΔΔΑ διακηρύσσει πως σε περιπτώσεις που η εθνική νομοθεσία ή πρακτική δεν επιτρέπουν την εξέταση των ανηλίκων μαρτύρων στο ακροατήριο, δεν θα λαμβάνεται υπόψη εις βάρος του κατηγορουμένου η παράλειψή του να διατυπώσει αίτημα προς αξιολόγηση της αξιοπιστίας των μαρτύρων. Βέβαια, στην προκειμένη περίπτωση κρίθηκε ότι η νομική ή πρακτική αδυναμία του κατηγορουμένου να εξετάσει τους ανήλικους μάρτυρες, είτε συμπληρωματικά στην προδικασία είτε στο ακροατήριο, δεν αποδείχτηκε. Δηλαδή, δεν αποδείχθηκε ότι ο κατηγορούμενος υπέβαλε σχετικό αίτημα.

Με τον τρόπο αυτό, βέβαια, το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει εμμέσως το δικαίωμα του κατηγορουμένου να ζητά την εξέταση των ανηλίκων μαρτύρων. Ως εκ τούτου, ορθότερο είναι να δεχθούμε ότι τυχόν απόρριψη τέτοιου αιτήματος θα πρέπει μάλλον να στηρίζεται σε ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία.

➤ **S.N. κατά Σουηδίας, 02.07.2002 (αριθ.προσφ. 34209/1996)**

Εδώ, ο προσφεύγων καταδικάστηκε για τη σεξουαλική κακοποίηση του ανήλικου Μ. Ο Μ δεν κλήθηκε να καταθέσει αυτοπροσώπως στο ακροατήριο του

σουηδικού Δικαστηρίου. Αντίθετα, προβλήθηκε βιντεοσκοπημένη η πρώτη κατάθεση που έδωσε στις ανακριτικές αρχές, ενώ διαβάστηκε και το κείμενο μίας δεύτερης, η οποία δόθηκε μετά από αίτημα του κατηγορουμένου και με σκοπό την εξεύρεση περαιτέρω πληροφοριών. Ο προσφεύγων παραπονέθηκε ότι στη δεύτερη κατάθεση δεν ήταν παρών ο συνήγορός του, λόγω κωλύματός του, κι ούτε είχε τη δυνατότητα να την παρακολουθεί από ένα διπλανό δωμάτιο μέσω της χρήσης τεχνικών μέσων, ενώ ανέφερε πως η συγκεκριμένη κατάθεση δεν βιντεοσκοπήθηκε.

Το ΕΔΔΑ αξιολογώντας τα γεγονότα αυτά έδωσε έμφαση στο γεγονός πως ήταν στο χέρι του κατηγορουμένου τόσο να ζητήσει τη βιντεοσκόπηση της κατάθεσης, όσο και την πραγματοποίησή της σε μία διαφορετική ημερομηνία, η οποία θα επέτρεπε στον συνήγορό του να παρασταθεί σε αυτήν. Για το λόγο αυτό και παρότι η κατάθεση του ανήλικου Μ κρίθηκε πως αποτελούσε το μοναδικό αποδεικτικό μέσο για την καταδίκη του κατηγορουμένου, δεν διαπίστωσε παράβαση του άρθρου 6 παρ. 3 στοιχ. δ της ΕΣΔΑ. Το δικαίωμα υποβολής ερωτήσεων μέσω των ανακριτικών αρχών και η καταγραφή σε βίντεο, σε συνδυασμό με την προβολή της καταγεγραμμένης κατάθεσης στο ακροατήριο, συνιστούν επαρκές αντισταθμιστικό μέτρο.

Τα όσα κάνει δεκτά το ΕΔΔΑ εν προκειμένω βρίσκονται σε αρμονία με την πάγια παραδοχή του πως όταν ο κατηγορούμενος έχει την ευκαιρία να εξετάσει τον μάρτυρα κατηγορίας και δεν το πράττει από δική του επιλογή ή αμέλεια, δεν υφίσταται περιορισμός των υπερασπιστικών του δικαιωμάτων.

Συμπερασματικά λοιπόν, εφόσον στη συγκεκριμένη υπόθεση: α) η βιντεοσκόπηση προβλήθηκε κατά τη διάρκεια της δίκης και των συνεδριάσεων του εφετείου, β) τα πρακτικά της δεύτερης κατάθεσης αναγνώστηκαν ενώπιον του πρωτοδικείου, γ) υπήρξε, επίσης, αναπαραγωγή της ηχογράφησης ενώπιον του εφετείου, δεν περιορίστηκαν τα υπερασπιστικά δικαιώματα του προσφεύγοντα. Και τούτο διότι εκείνος είχε την ευκαιρία να αμφισβητήσει την κατάθεση του παιδιού και την αξιοπιστία του στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας. Ως εκ τούτου, βάσει του ΕΔΔΑ, δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 3 στοιχ. δ' της ΕΣΔΑ.

Επί της διαδικασίας αυτής οι δικαστές Thomassen και Casadevall εξέφρασαν την συγκλίνουσα γνώμη πως παρότι δεν υπήρχε παράβαση του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, εξαιτίας της αμέλειας του κατηγορουμένου και του συνηγόρου να ασκήσουν τα υπερασπιστικά τους δικαιώματα, διαφαίνεται ωστόσο η ελαττωματικότητα της διαδικασίας, η οποία ακολουθήθηκε από τις σουηδικές αρχές. Συγκεκριμένα μετά την ανάπτυξη της υπόθεσης *Luca v. Italy*, αλλά και παλαιότερων σχετικών αποφάσεων, όπου καλλιεργήθηκε το κριτήριο "sole or decisive", τονίζεται πως σε υποθέσεις σεξουαλικής κακοποίησης ανηλίκων είναι συχνό η κατάθεση των τελευταίων να αποτελεί το αποφασιστικό αποδεικτικό μέσο για την καταδίκη ενός κατηγορουμένου. Ακόμα, λοιπόν, και σε περιπτώσεις που είναι δικαιολογημένη η μη εξέταση του μάρτυρα στο ακροατήριο είναι υποχρέωση των κρατών που δεσμεύονται από την ΕΣΔΑ να λαμβάνουν επαρκή αντισταθμιστικά μέτρα υπέρ του κατηγορουμένου.

Εν προκειμένω η πρώτη κατάθεση του ανηλίκου ελήφθη από έναν αστυνομικό υπάλληλο εν τη απουσία του κατηγορουμένου, ενώ και η δεύτερη κατάθεση ελήφθη από τον ίδιο αστυνομικό, χωρίς να παρεμβληθεί κάποιο πρόσωπο ανεξάρτητο από την κατηγορούσα αρχή. Η κριτική, που ασκεί η συγκλίνουσα αυτή γνώμη είναι ιδιαίτερα μεγάλης αξίας, καθώς αποτελεί προπομπό των μελλοντικών συστάσεων του ΕΔΔΑ για τη λήψη συγκεκριμένων αντισταθμιστικών μέτρων, ανεξάρτητων από την πρωτοβουλία και την επιμέλεια του κατηγορουμένου.

Παρόμοιο είναι και το σκεπτικό των μειοψηφούντων δικαστών Turmen και Maruste, οι οποίοι πρότειναν την παρουσία ενός ψυχολόγου πραγματογνώμονα ως απαραίτητη σε τέτοιου είδους περιπτώσεις, προκειμένου να αποφεύγεται η χρήση ασαφών ή καθοδηγητικών ερωτήσεων, όπως, σύμφωνα με τους παραπάνω δικαστές, συνέβη στην παραπάνω περίπτωση.

Η γνώμη αυτή είναι και η ορθότερη, αφού η εξέταση των μαρτύρων είναι ένα θεμελιώδες υπερασπιστικό δικαίωμα του κατηγορουμένου, το οποίο, όταν τα κράτη που έχουν προσχωρήσει στη ΕΣΔΑ, περιορίζουν, οφείλουν να αντισταθμίζουν με τον κατάλληλο τρόπο δημιουργώντας ένα σταθερό πλέγμα ελάχιστων εγγυήσεων όχι προς

όφελος ενός συγκεκριμένου κατηγορουμένου, αλλά με σκοπό την διασφάλιση της δίκαιης διεξαγωγής κάθε ποινικής δίκης τέτοιου είδους.

Πέραν των παραπάνω το ΕΔΔΑ στην εξεταζόμενη υπόθεση έθιξε και δύο ακόμα ζητήματα:

Καταρχάς τονίστηκε πως ο όρος μάρτυρας, όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, ερμηνεύεται αυτόνομα και ανεξάρτητα από το εκάστοτε εθνικό δίκαιο. Έτσι χαρακτηρίζει μάρτυρα και τον ανήλικο Μ, αφού η κατάθεσή του στην αστυνομία λειτούργησε ως επιβαρυντικό αποδεικτικό στοιχείο για τον κατηγορούμενο. Επίσης, αναφέρθηκε πως στις περιπτώσεις αποκλίσεων από τη συνήθη διαδικασία απόκτησης αποδεικτικών μέσων, τα δικαστήρια οφείλουν να επιδεικνύουν ιδιαίτερη προσοχή στην αξιολόγησή τους¹⁷⁰.

➤ **W.S. κατά Πολωνίας, 24.09.2007 (αριθ. προσφ. 21508/2002)**

Στη συγκεκριμένη υπόθεση ο προσφεύγων καταδικάστηκε για τη σεξουαλική κακοποίηση της ανήλικης κόρης του, Χ. Η Χ δεν εξετάστηκε σε κανένα στάδιο της ποινικής διαδικασίας, ούτε καν από τις αστυνομικές αρχές. Αντίθετα, παραστάθηκε στο ακροατήριο η ειδική παιδοψυχολόγος Ε.Κ., η οποία μετέφερε τα όσα έμαθε από τις συνεδρίες της με την ανήλικη Χ. Το ΕΔΔΑ έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι ουδέποτε έγινε από τις διωκτικές αρχές η προσπάθεια να βιντεοσκοπηθούν οι συνεδρίες της ανήλικης με την παιδοψυχολόγο Ε.Κ.

Το σημείο, το οποίο απασχόλησε ιδιαίτερα το ΕΔΔΑ, ήταν η ιδιαίτερα μικρή ηλικία της Χ., η οποία ήταν μόλις δύο ετών όταν έλαβαν χώρα οι καταγγελλόμενες εγκληματικές ενέργειες. Παρόλα αυτά το ΕΔΔΑ έκρινε πως οι πολωνικές αρχές δεν εξάντλησαν τις προσπάθειες να ελέγξουν την αξιοπιστία της ανήλικης με έναν, έστω

¹⁷⁰ Η συγκεκριμένη διακήρυξη του ΕΔΔΑ δημιουργεί αμφιβολίες για την ουσιαστικότητά της, αφού το ίδιο το ΕΔΔΑ δεν υπεισέρχεται στη διαδικασία αξιολόγησης των αποδεικτικών μέσων και έτσι δεν μπορεί παρά να βασιστεί στις δηλώσεις των ίδιων των εθνικών δικαστηρίων ως προς την ποιότητα της έρευνάς τους και την ένταση της προσοχής τους κατά τη διάρκειά της.

πιο ήπιο τρόπο από την άμεση μαρτυρική εξέτασή της¹⁷¹. Διατυπώθηκε, έτσι, στην συγκεκριμένη απόφαση, ίσως καθαρότερα απ' ότι στο παρελθόν, η υποχρέωση των κρατών να λαμβάνουν προληπτικά μέτρα, τα οποία θα επιτρέπουν στον κατηγορούμενο να εξετάζει τους μάρτυρες κατηγορίας εκείνους, οι οποίοι για διάφορους λόγους, δεν θα είναι διαθέσιμοι προς εξέταση από τον κατηγορούμενο στο ακροατήριο.

Με βάση όλα τα παραπάνω κρίθηκε, πλειοψηφικώς, πως υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 3 στοιχ. δ' της ΕΣΔΑ. Η μερικώς διαφοροποιούμενη γνώμη δύο Δικαστών ήταν πως η ανήλικη Χ εξαιτίας της εξαιρετικά μικρής της ηλικίας ούτε έπρεπε να εξεταστεί από τις αστυνομικές αρχές, ούτε έπρεπε να χαρακτηριστεί ως μάρτυρας κατηγορίας, αφού σε κανένα σημείο της ποινικής διαδικασίας δεν κατέθεσε εναντίον του κατηγορουμένου.

➤ **N.C. κατά Τουρκίας, 09.02.2020 (αριθ. προσφ. 40591/2011)**

Τον Ιούλιο του 2002 δύο γυναίκες ανάγκασαν την ανήλικη τότε προσφεύγουσα να εργαστεί μαζί τους ως πόρνη. Στις 8 Ιανουαρίου 2003 η προσφεύγουσα υπέβαλε καταγγελία κατά αφενός των δύο γυναικών, αφετέρου των ανδρών με τους οποίους είχε έρθει σε σεξουαλική επαφή. Στο πλαίσιο διενεργούμενης προκαταρκτικής εξέτασης, η προσφεύγουσα υποβλήθηκε σε αρκετές ιατρικές εξετάσεις, με τον Εισαγγελέα να ασκεί τελικά ποινική δίωξη συντάσσοντας κατηγορητήριο εναντίον 28 ατόμων για βιασμού ανηλίκου ηλικίας κάτω των δεκαπέντε ετών, αρπαγή για εκπλήρωση σεξουαλικών επιθυμιών και υποκίνηση σε πορνεία και συμμετοχή σε αρπαγή.

Η προσφεύγουσα, οι γονείς της (ως ασκούντες τη γονική της μέριμνα), καθώς και η Υπηρεσία Προστασίας των Παιδιών, συμπεριλαμβανομένου και του Υπουργείου Οικογενειακών Υποθέσεων, συμμετείχαν στην ποινική διαδικασία ως παριστάμενοι προς υποστήριξη της κατηγορίας. Η ακροαματική διαδικασία διεξήχθη κεκλεισμένων

¹⁷¹ Ως παραδείγματα αναφέρθηκαν η παρουσία ειδικής παιδοψυχολόγου ή και της μητέρας της ανήλικης κατά την διάρκεια της εξέτασης, όπου ο κατηγορούμενος θα μπορούσε να θέσει γραπτώς τις ερωτήσεις του, ή η διασφάλιση της παρουσίας του κατηγορουμένου μέσω της χρήσης τεχνικών μέσων.

των θυρών, δεδομένης της ευαίσθητης φύσης της υπόθεσης. Οι συγγενείς ορισμένων κατηγορουμένων επιτέθηκαν στην προσφεύγουσα και στους συνηγόρους της και τους προπηλάκισαν. Οι συνήγοροί της ανήλικης ζήτησαν μέτρα προστασίας, αλλά δεν δόθηκε απάντηση στο αίτημά τους. Το Ποινικό Δικαστήριο απέρριψε νέο αίτημα των συνηγόρων της προσφεύγουσας, οι οποίοι είχαν ζητήσει να μεταφερθεί η δίκη σε άλλη τοποθεσία για λόγους ασφαλείας. Με πλειοψηφία δε, αποφάσισε να αποφυλακίσει 16 κατηγορούμενους, οι οποίοι ήταν προσωρινά κρατούμενοι.

Το τούρκικο Ποινικό Δικαστήριο απάλλαξε τρεις κατηγορούμενους που κατηγορούνταν για βιασμό ανηλίκου, λόγω έλλειψης αποδεικτικών στοιχείων. Όσον αφορά την κατηγορία της αρπαγής για εκπλήρωση σεξουαλικών επιθυμιών για καθεμία από τις τοποθεσίες όπου η προσφεύγουσα είχε κρατηθεί, το Δικαστήριο έκρινε ότι η προσφεύγουσα είχε συναινέσει. Σημειώνοντας περαιτέρω ότι η νόμιμη προθεσμία παραγραφής για την ποινική ευθύνη για το αδίκημα της αρπαγής είχε παρέλθει, διαπίστωσε παραγραφή του αδικήματος αυτού για όλους τους κατηγορούμενους. Καταδίκασε επίσης με την κατηγορία της υποκίνησης σε πορνεία τους κατηγορούμενους που είχαν συνεργαστεί με τις δύο γυναίκες, Ε.Α. και Τ.Τ.

Επίσης, έκρινε ότι απαγορεύονται συνολικά οι σεξουαλικές πράξεις με παιδιά κάτω των δεκαπέντε ετών και διαπίστωσε ότι η προσφεύγουσα δεν ήταν «εντελώς απρόθυμη», καθώς και ότι δεν προέκυψαν επαρκή στοιχεία από τα οποία να συνάγεται ότι οι κατηγορούμενοι ανάγκασαν την προσφεύγουσα να ενεργήσει ό,τι έκανε. Τελικά, το Δικαστήριο καταδίκασε τους κατηγορουμένους, επιβάλλοντάς τους την ελάχιστη προβλεπόμενη από το νόμο ποινή, πλην δύο εξαιρέσεων.

Η ανήλικη προσέφυγε στο ΕΔΔΑ ισχυριζόμενη ότι δεν είχε επαγγελματική υποστήριξη κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, ότι είχε εξευτελιστεί ενώπιον των κατηγορουμένων και ότι είχε απειληθεί από αυτούς με γνώση των δικαστικών αρχών. Παραπονέθηκε, δε, ότι δύο εκ των εγκλημάτων παραγράφηκαν λόγω χρόνου τέλεσης του αδικήματος, και ότι οι ποινές των κατηγορουμένων είχαν μετριαστεί για λόγους καλής συμπεριφοράς στις ακροάσεις. Θεώρησε ότι δεν είχε προστατευτεί κατά τη

διάρκεια της διαδικασίας, και ότι οι διαδικασίες αυτές ήταν αναποτελεσματικές λόγω της διάρκειας και της τελικής απόφασης του Δικαστηρίου.

Το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε, καταρχάς, ότι η προσφεύγουσα δεν είχε βοήθεια από κάποιο άτομο της πρόνοιας, ψυχολόγο ή οποιοδήποτε είδος ειδικού, ούτε κατά την προδικασία, ούτε κατά την κύρια διαδικασία ενώπιον του Ποινικού Δικαστηρίου. Συνεπώς, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η προσφεύγουσα δεν είχε επαρκή φροντίδα κατά τη διάρκεια της εν λόγω διαδικασίας. Όσον αφορά την αποτυχία προστασίας της προσφεύγουσας από τους κατηγορούμενους, το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι δεν είχαν ληφθεί μέτρα για να είναι χωριστά η προσφεύγουσα από τους κατηγορούμενους στις ακροάσεις ενώπιον του Δικαστηρίου. Αναλόγως, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι αρχές δεν είχαν πραγματοποιήσει σωστή εξισορρόπηση και ότι είχαν αποτύχει να προστατεύσουν την προσφεύγουσα από τους κατηγορούμενους σε αυτήν τη σοβαρή υπόθεση πορνείας και σεξουαλικής κακοποίησης κατά παιδιού ηλικίας κάτω των δεκαπέντε ετών.

Για τα περιστατικά βιασμού, δεν υπήρχε επίσης τίποτα στη δικογραφία που να εξηγεί γιατί η αναπαράσταση των γεγονότων, προκειμένου να προσδιοριστούν οι θέσεις στις οποίες είχαν γίνει οι σεξουαλικές πράξεις, ήταν απαραίτητη για να αποδειχθεί η κατηγορία. Αυτές οι ακροάσεις ήταν εξαιρετικά τραυματικές για την προσφεύγουσα, και απλά έγιναν κεκλεισμένων των θυρών. Η πρόσβαση δεν ήταν επαρκής για να προστατευθεί η αξιοπρέπειά της και η ιδιωτική ζωή της προσφεύγουσας. Κατά την άποψη του ΕΔΔΑ, αυτές οι ακροάσεις επηρέασαν αρνητικά τη ζωή της και υπερέβησαν ουσιαστικά το επίπεδο της παροχής αποδείξεων ως θύμα σεξουαλικής εκμετάλλευσης και κακοποίησης. Κατά συνέπεια, σε καμία περίπτωση δεν δικαιολογούνται οι απαιτήσεις δίκαιης δίκης για τους κατηγορούμενους.

Όσον αφορά τις ιατρικές εξετάσεις, το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι η προσφεύγουσα είχε εξεταστεί δέκα φορές κατόπιν αιτήματος των δικαστικών αρχών. Αυτός ο υπερβολικός και ανεξήγητος αριθμός ιατρικών εξετάσεων, πολλές από αυτές εξαιρετικά ενοχλητικές, αντιπροσώπευαν απαράδεκτες παρεμβάσεις στη σωματική και ψυχολογική ακεραιότητα του θύματος.

Για την έλλειψη ασφάλειας, κατά τις συζητήσεις στο δικαστήριο, η προσφεύγουσα αντιμετώπισε την επιθετική στάση των συγγενών των κατηγορουμένων, στο βαθμό που η συνοδεία της αστυνομίας ήταν απαραίτητη για να μπορέσει να εγκαταλείψει το κτίριο, ενώ δεν αιτιολογήθηκε επαρκώς από το τούρκικο Δικαστήριο γιατί απορρίφθηκε το αίτημα της προσφεύγουσας να μεταφερθεί η διεξαγωγή της δίκης αλλού, παρόλο που αυτό ήταν κοινή πρακτική σε τέτοιες ευαίσθητες ποινικές υποθέσεις.

Το άλλο κρίσιμο ζήτημα που εξετάστηκε από το ΕΔΔΑ ήταν ότι, κατά την αξιολόγηση της συναίνεσης του θύματος, αποδόθηκε ισοδύναμο βάρος στη συναίνεση ενός παιδιού ηλικίας κάτω των δεκαπέντε ετών με εκείνης ενός ενήλικα, το οποίο κρίνεται ανεπίτρεπτο στο πλαίσιο εκδίκασης υπόθεσης που περιλαμβάνει σεξουαλική εκμετάλλευση και κακοποίηση ανηλίκου.

Όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της έρευνας, το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι η ποινική διαδικασία διήρκεσε περίπου συνολικά έντεκα χρόνια (έως το χρόνο έκδοσης απόφασης του δευτεροβάθμιου Δικαστηρίου) και ότι ο ανεξήγητος μεγάλος αριθμός ιατρικών εξετάσεων είχε προκαλέσει σημαντικές καθυστερήσεις στη διαδικασία.

Συμπερασματικά, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η έλλειψη υποστήριξης για την προσφεύγουσα, η παράλειψη προστασίας της έναντι των κατηγορουμένων, η περιττή αναβίωση των περιστατικών βιασμού, οι επανειλημμένες ιατρικές εξετάσεις, η έλλειψη ενός ήρεμου και ασφαλούς περιβάλλοντος στις ακροάσεις, η αξιολόγηση της συναίνεσης του θύματος, η υπερβολική διάρκεια της διαδικασίας και, τέλος, το γεγονός ότι δύο από τις κατηγορίες των αδικημάτων είχαν παραγραφεί, ισοδυναμούσαν με σοβαρή περίπτωση δευτερογενούς θυματοποίησης της προσφεύγουσας με αποτέλεσμα να παραβιάζονται εν προκειμένω τα άρθρα 3 και 8 της ΕΣΔΑ.

➤ **Π. κατά Ελλάδας, 14.05.2020 (αριθ. προσφ. 78085/2012)**

Ο προσφεύγων, ο οποίος υπήρξε Δικαστής στο επάγγελμα, κατηγορήθηκε μαζί και με ακόμα ένα πρόσωπο για κατ' εξακολούθηση σεξουαλική κακοκοποίηση του ανήλικου γιου του. Ο προσφεύγων κατήγγειλε ενώπιον του ΕΔΔΑ την ανάγνωση από τα

εθνικά δικαστήρια της κατάθεσης του ανηλίκου ενώπιον του Ανακριτή, από το περιεχόμενο της οποίας επιβεβαιωνόταν η σεξουαλική κακοποίηση που υπέστη από τον ίδιο. Σύμφωνα με τον προσφεύγοντα, η κατάθεση του ανηλίκου είχε δοθεί βάσει της επιβλαβούς επιρροής της μητέρας του παιδιού, ενώ ελήφθη απουσία ειδικού και χωρίς καμία οπτικοακουστική εγγραφή.

Σύμφωνα με την απόφαση του ΕΔΔΑ, το άρθρο 226Α του προϊσχύοντος ΚΠΔ, το οποίο προέβλεπε ειδικές διαδικασίες για ανήλικους μάρτυρες - θύματα, δεν είχε ακόμη τεθεί σε ισχύ κατά την ημερομηνία λήψης της κατάθεσης του ανηλίκου. Επίσης, η εν λόγω κατάθεση δεν ήταν το μοναδικό αποδεικτικό μέσο επί του οποίου βασίστηκαν τα εθνικά δικαστήρια για να καταδικάσουν τον προσφεύγοντα, όπως επίσης και ότι ο τελευταίος είχε τη δυνατότητα να ζητήσει περαιτέρω ακρόαση του ανηλίκου μέσω οπτικοακουστικών μέσων, το οποίο όμως δεν έπραξε.

Δεδομένης της πολυπλοκότητας της υπόθεσης και των περιόδων αδράνειας εκ μέρους του ίδιου του προσφεύγοντος (αίτηση αντικατάστασης πραγματογνωμόνων, αίτημα αναβολής λόγω κωλύματος συνηγόρου του), το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν παραβιάστηκε το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, καθότι τηρήθηκε σε συνολικό επίπεδο ο δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας κατά του προσφεύγοντος, δεδομένου ότι έχει επωφεληθεί από ορισμένους αντισταθμιστικούς παράγοντες που του επέτρεψαν να ασκήσει επαρκώς και αποτελεσματικά τα δικαιώματα υπεράσπισής του.

➤ **A.P. κατά Δημοκρατίας της Μολδαβίας, 26.10.2021 (αριθ. προσφ. 41086/2012)**

Το έτος 2006 ο προσφεύγων, ηλικίας τότε πέντε ετών, φέρεται να είχε βιαστεί και κακοποιηθεί σεξουαλικά από ανήλικο, ηλικίας τότε δώδεκα ετών. Το 2010 και το 2011 η μητέρα του θύματος, όταν και έλαβε γνώση του συμβάντος από το τέκνο της, υπέβαλε δύο καταγγελίες στην Εισαγγελία, ζητώντας τη διεξαγωγή έρευνας. Η Εισαγγελία αρνήθηκε με την αιτιολογία ότι δεν υπήρχαν στοιχεία που επιβεβαιώνουν τους ισχυρισμούς της. Η μητέρα του προσφεύγοντος αμφισβήτησε την κρίση της Εισαγγελίας, διαμαρτυρόμενη ότι η από 28.09.2010 ψυχολογική έκθεση, η οποία συντάχθηκε από ψυχολόγο του Συλλόγου «Εθνικό Κέντρο για την Πρόληψη της

Παιδικής Κακοποίησης» μετά από τέσσερις ψυχολογικές αξιολογήσεις με τον παθόντα, δεν είχε ληφθεί υπόψη. Η έκθεση ανέφερε ότι ο προσφεύγων υπέφερε από διαταραχές στη συναισθηματική, γνωστική και συμπεριφορική σφαίρα που προκλήθηκαν από τα γεγονότα που φέρεται να είχαν λάβει χώρα, δηλαδή την καταγγελλόμενη σεξουαλική κακοποίηση, και τη συνεχιζόμενη σωματική και ψυχολογική κακοποίηση. Το 2012 ο Εισαγγελέας επέμεινε στην απόφασή του να μην διαταχθεί ποινική έρευνα.

Στην προκειμένη υπόθεση το ΕΔΔΑ σημείωσε ότι οι ισχυρισμοί περί βιασμού και σεξουαλικής κακοποίησης ήταν αρκετά σοβαροί, ώστε να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, βάσει του οποίου οι εθνικές αρχές οφείλουν να προβούν σε αποτελεσματική επίσημη έρευνα για τη διαπίστωση των γεγονότων, τη ταυτοποίηση και τιμωρία, κατά περίπτωση, των δραστών, ιδίως από τη στιγμή που υφίσταντο η από 28.09.10 έκθεση εξειδικευμένου πραγματογνώμονα, η οποία έγχιρε σοβαρές ενδείξεις για τέλεση αξιόποινης πράξης. Σημειώνεται ότι τον κρίσιμο εκείνο χρόνο, ο φερόμενος ως δράστης δεν είχε ακόμη συμπληρώσει την ηλικία κατά την οποία θα μπορούσε, βάσει της νομοθεσίας της Μολδαβίας, να ασκηθεί ποινική δίωξη εναντίον του. Ωστόσο, επί τη βάσει του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, οι εγχώριες αρχές εξακολουθούσαν να δεσμεύονται από την απαίτηση να διαλευκάνουν τα γεγονότα που ισχυριζόταν ο προσφεύγων.

Με την απόφασή του το ΕΔΔΑ κατέληξε στο ότι η ανωτέρω έκθεση δεν λήφθηκε υπόψη από τις δικαστικές αρχές της Μολδαβίας, όπως θα έπρεπε, και ότι – σε κάθε περίπτωση - οι τελευταίες θα μπορούσαν να έχουν πάρει συνέντευξη από τον ψυχολόγο που την είχε συντάξει, ή να δώσουν εντολή για τη σύνταξη καινούργιας ψυχολογικής έκθεσης, προκειμένου να απαντηθούν τυχόν πρόσθετες ερωτήσεις που δεν καλύπτονταν από την πρώτη. Παράλληλα, παρέβλεψε το επιχείρημα της κυβέρνησης ότι η αποτελεσματικότητα της έρευνας είχε υπονομευθεί από το γεγονός ότι η μητέρα του προσφεύγοντος είχε υποβάλει την καταγγελία τέσσερα χρόνια μετά τα γεγονότα.

Τέλος, το ΕΔΔΑ επισήμανε ότι ο προσφεύγων δεν παρακολουθούνταν από ψυχολόγο ή οποιοδήποτε άλλο ειδικό κατά την ανακριτική διαδικασία. Κατά συνέπεια ο ανήλικος προσφεύγων, ο οποίος φέρεται να υπέστη σεξουαλική κακοποίηση, δεν έλαβε επαρκή φροντίδα στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας, λαμβανομένης υπόψη της ιδιαιτέρως ευάλωτης θέσης. Διαπιστώθηκε, λοιπόν, η έλλειψη οποιασδήποτε συνδρομής στον προσφεύγοντα, καθότι – μεταξύ άλλων - ο αστυνομικός που τον είχε ανακρίνει δεν είχε λάβει ειδική εκπαίδευση για τέτοιες καταστάσεις. Ενόψει των ανωτέρω, το ΕΔΔΑ κατέληξε ότι η έρευνα των εθνικών αρχών για τέλεση ποινικού αδικήματος σε βάρος ανηλίκου ήταν αναποτελεσματική, το οποίο οδηγεί σε παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ.

Συμπεράσματα

Ενόψει της έξαρσης της εγκληματικότητας σε βάρος ευάλωτων ατόμων, όπως είναι οι ανήλικοι, παρατηρείται μία έντονη προσπάθεια προάσπισης των δικαιωμάτων τους από τα ευρωπαϊκά και διεθνή όργανα, σε ειδικότερες κατηγορίες εγκλημάτων που βάλουν ευθέως κατά της «*ανηλικότητας*», παραβιάζοντας θεμελιώδη δικαιώματά τους, όπως είναι η γενετήσια ελευθερία και αξιοπρέπεια. Υπό την αρχή ότι πρωταρχικό μέλημα της δικαιοσύνης είναι η προστασία του «*υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού*» σε κάθε δικονομικό στάδιο, η θέσπιση των επιμέρους Οδηγιών της ΕΕ εντοπίζουν τα σύγχρονα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ανήλικοι στον κοινωνικό τους περίγυρο, ακόμα και εντός του πυρήνα της οικογένειάς τους, και στοχεύουν στην εξάλειψη φαινομένων βίας σε βάρος τους, αλλά και στην αντιμετώπισή τους, με τον πλέον κατάλληλο και πρόσφορο τρόπο, προκειμένου να αποφευχθεί το στάδιο της «*δευτερογενούς θυματοποίησής τους*» κατά την εξέτασή τους ως μάρτυρες. Αξιοσημείωτη είναι ακόμα η έντονη ευαισθητοποίηση των ευρωπαϊκών οργάνων επί αυτών των ζητημάτων, όπως στην περίπτωση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, τα οποία ακολουθούν στρατηγικές προσέγγισης στα κράτη μέλη, προκειμένου να ελεγχθεί η εν τοις πράγμασι θέσπιση και εφαρμογή επιμέρους

κανόνων δικαίου ικανών να προφυλάξουν τα έννομα αγαθά και τη δικονομική θέση των ανηλίκων θυμάτων - μαρτύρων.

Εν γένει, κάθε εθνικό σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης προσεγγίζει με διαφορετικό τρόπο την αντιμετώπιση των ανηλίκων δραστών και μαρτύρων που φέρονται ενώπιόν του. Το φαινόμενο της εγκληματικότητας των ανηλίκων δραστών, αλλά και η δικονομική θέση των ανηλίκων μαρτύρων – θυμάτων αξιόποινων πράξεων, απασχολεί εδώ και δεκαετίες το σύγχρονο ευρωπαϊκό πολιτισμό, ο οποίος έχει πλέον δημιουργήσει ένα ισχυρό νομικό πλέγμα προστασίας των δικαιωμάτων τους, σε συνδυασμό με τις επιταγές και τη θεσμοθέτηση αντίστοιχων νομοθετημάτων του διεθνούς δικαίου, αποκλειστικά για τις περιπτώσεις των ανηλίκων. Αφενός μεν τα δικαιώματα των ανωτέρω κατοχυρώνονται στα βασικά νομοθετήματα του πρωτότυπου ενωσιακού δικαίου και της ΕΣΔΑ, αφετέρου τα ειδικότερα ζητήματα που ανακύπτουν επιλύονται μέσω της θέσπισης, σε επίπεδο παράγωγου δικαίου της ΕΕ, Οδηγιών, αλλά και διεθνών νομοθετημάτων από το ΣτΕ και τον ΟΗΕ αποκλειστικά και μόνο για τους ανήλικους δράστες – μάρτυρες/θύματα.

Κομβικό ρόλο διαδραματίζει η νομολογία του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ, η οποία θέτει τους γνώμονες της ορθής ερμηνείας και εφαρμογής των ανωτέρω, ούτως ώστε να διασφαλίζεται αποτελεσματικά η προστασία των ανηλίκων που άγονται ενώπιον της Ποινικής Δικαιοσύνης. Με δεδομένο ότι το ΕΔΔΑ έχει αναλάβει πιο ενεργό ρόλο ως προς την προάσπιση των ποινικοδικονομικών δικαιωμάτων των ανηλίκων δραστών – θυμάτων σε σχέση με το ΔΕΕ, του οποίου η νομολογία σε ποινικοδικονομικό επίπεδο είναι πολύ περιορισμένη και αφορά κυρίως τα ανήλικα θύματα, η γράφουσα ελπίζει στο προσεχές διάστημα να επιληφθεί το ΔΕΕ περισσότερων υποθέσεων που να αφορούν ανήλικους, είτε ως δράστες είτε ως θύματα, ώστε μέσω της νομοθεσίας και της νομολογίας της Ένωσης να εξασφαλιστεί «το υπέρτερο συμφέρον του παιδιού».

Βιβλιογραφία

Αναγνωστόπουλος Η., Δικαιώματα των κατηγορουμένων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι Οδηγίες 2010/64/ΕΕ., 2012/13/ΕΕ, Εκδ. Σάκκουλα, 2020

Αρτινοπούλου Βάσω-Μιχαήλ Ηρώ, «Η Ευρωπαϊκή Οδηγία 2012/29/ΕΕ και η επανορθωτική δικαιοσύνη: Ένα βήμα μπροστά για την προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας;», Crime in Crisis - Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη

Ανδρουλάκης Ι., Κριτήρια της δίκαιης Ποινικής Δίκης κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, 2000

Ανδρουλάκης Ν., Η ζήτηση και η "εύρεση" της αλήθειας στην Ποινική Δίκη, 2017

Βλαχόπουλος Σ., Θεμελιώδη δικαιώματα, 2017

Γιαννοπούλου Ι. - Δουζένης Α. – Λύκουρας Λ., Ψυχιατροδικαστική παιδιών και εφήβων, 2010

Γιοβάνογλου Σ., Ο ανήλικος ως θύμα – ο ανήλικος ως δράστης και κρατούμενος, 2010

Δανηλάτου Α. – Μπιστούνα Β. – Πολυζωΐδου Β., Δίκαιο προστασίας ανηλίκου: Αστικό , Ποινικό και Δημόσιο, 2016

Δημόπουλος Χ. - Κοσμάτος Κ., Δίκαιο Ανηλίκων, Θεωρία και Πράξη, 2^η Έκδοση, 2010

Δημόπουλος Χ. – Κοσμάτος Κ., Κώδικας Δικαίου ανηλίκων, 2005

Διονυσοπούλου Α., Το δικαίωμα του κατηγορουμένου στην εξέταση μαρτύρων κατηγορίας (άρθρο 6 παρ. 3 δ ΕΣΔΑ), 2017

Ευαγγελάτος Γ., Το Δίκαιο των ανηλίκων δραστών: Κατ' άρθρο ερμηνεία - Σχόλια - Εφαρμογές, 2014

Θέμελη Ολ., Τα παιδιά καταθέτει – Η δικανική εξέταση ανηλίκων μαρτύρων, θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης, 2014

Κοτσαλής Λ., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο: Ερμηνεία των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ, 2014

Κουράκης Ν., Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, Β΄ Έκδοση, 2012

Κουτσούκου Η., Η νομική προστασία του παιδιού στην Ελλάδα, 2013

Μανωλεδάκης Ι., Η παιδική ηλικία ως αυτοτελές έννομο αγαθό, 1984

Περάκης Μ., Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2015

Πιτσελά Α., Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ζ' έκδοση, 2013

Αρθρογραφία

Αναγνωστόπουλος Η., Αυτοπρόσωπη εμφάνιση και δικαστική ακρόαση του κατηγορουμένου, ΝοΒ 2002, σελ. 491

Αναγνωστόπουλος Η., Η παραβίαση του δικαιώματος δίκαιης δίκης - Προτάσεις Θεραπείας, ΠοινΧρ 2004, σελ. 5

Βαγενά Ε., Το νέο θεσμικό πλαίσιο για την καταπολέμηση του κυβερνοεγκλήματος, ΔΙΜΕΕ 2017, σελ. 28

Βογιατζής Π., Τα εναλλακτικά της κράτησης μέτρα στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΠοινΔικ 2014, σελ. 59

Γιαννακούρας Π., σε Κοτσαλής Λεωνίδα, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο: Ερμηνεία των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ, 2014, σελ. 684

Γιοβανόγλου Σ., Η ενσωμάτωση της αποκαταστατικής δικαιοσύνης στα διεθνή κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής για τους ανηλίκους, Ποιν Δικ 2006, σελ. 11

Ευστρατιάδης Σ., Η υπηρεσία των Επιμελητών Ανηλίκων σε μετεξέλιξη και αναπροσαρμογή αρμοδιοτήτων, ΠοινΔικ 2005, σελ. 903

Ζημιανίτης Δ., Ζητήματα από τη νομοθεσία για την ενδοοικογενειακή βία, ΠοινΔικ 2011, σελ. 1206

Ιωαννίδου Ε. – Μ., Εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας ανηλίκων μέσω διαδικτύου – Ο ρόλος του Ψυχολόγου στην Ελληνική Αστυνομία, Εγκληματολογία 2017, σελ. 72

Καιάφα – Γκμπάντι Μ., Διαδικτυακές προσβολές της ανηλικότητας, ΠοινΧρ 2012, σελ. 161

Καιάφα – Γκμπάντι Μ., Η πρόσφατη νομολογία του ΕΔΔΑ για την αστυνομική διείδυση και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, ΠοινΔικ 2011, σελ. 59

Κοσμάτος Κ., Η επιβολή των αναμορφωτικών μέτρων στην ελληνική ποινική νομοθεσία, ΠοινΔικ 2018, σελ. 133

Κοσμάτος Κ., Ο ρόλος των Επιμελητών Ανηλίκων στην ποινική δίκη των ανηλίκων, δημοσιευμένο στο “The art of Crime”, Νοέμβριος 2018

Κοσμάτος Κ., Οι νέες τροποποιήσεις του ποινικού δικαίου ανηλίκων με το Ν. 3860/2010, ΠοινΔικ 2010, σελ. 807,

Κοσμάτος Κ., Οι πρόσφατες τροποποιήσεις στο Ποινικό Δίκαιο των ανηλίκων στο πεδίο της επιβολής του ποινικού σωφρονισμού, ΠοινΔικ 2017, σελ. 898

Συκιώτου Α., “Cyber-trafficking”: Παράσυρση θυμάτων εμπορίας ανθρώπων μέσω διαδικτύου, Εγκληματολογία 2015, σελ. 48

Συκιώτου Α., Η ευνοϊκότερη μεταχείριση των ανήλικων δραστών στο δίκαιο ανηλίκων: Πραγματικότητα ή ένας όμορφος μύθος; ΠοινΛογ 2009, σελ. 173

«Πρακτικός Οδηγός για το έργο των Επιμελητών Ανηλίκων και Επιμελητών Κοινωνικής Αρωγής», Αθήνα 2017, με επιμέλεια της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, όπου περιλαμβάνονται μελέτες των Ν. Κουλούρη, Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής: Το κοινωνικό πρόσωπο της ποινικής δικαιοσύνης και της δικαιοσύνης ανηλίκων, σελ. 13

Burfeind, J., & Jeglum - Bartusch, D. (2016). Defining Juvenile Delinquency. Στο Juvenile Delinquency - An integrated approach (σσ. 15 - 61). London - New York: Routledge

FRA (2015b), Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States (Φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη: απόψεις και εμπειρίες επαγγελματιών σχετικά με τη συμμετοχή των παιδιών σε αστικές και ποινικές διαδικασίες σε 10 κράτη μέλη της ΕΕ), Λουξεμβούργο, Υπηρεσία Εκδόσεων.

John Myers, The Child Witness: Techniques for Direct Examination, Cross- Examination and Impeachment, Pacific Law Journal, Vol. 18, Pacific McGeorge School of Law, <http://scholarlycommons.pacific.edu/facultyarticles>

Hartwig M. (2008), 'The elimination of child labour and the EU', στο: Nesi G., Nogler L. και Pertile M. (επιμ.), Child labour in a globalized world: A legal analysis of ILO action, Άλντερσοτ, Ashgate.

Lalor K. και McElvaney R. (2010), 'Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe', στο: Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach, Συμβούλιο της Ευρώπης, Στρασβούργο, Council of Europe Publishing, σ. 13–36

Ruelle E. (2010), "Sexual violence against children: The European legislative framework and outline of Council of Europe conventions and European Union policy", στο:

Protecting children from sexual violence: A comprehensive approach, Συμβούλιο της Ευρώπης, Στρασβούργο, Council of Europe Publishing.

Νομολογία ΔΕΕ - ΕΔΔΑ

ΔΕΚ 16.06.2005 C-105/03 Maria Pupino, EU:C:2005:386

ΔΕΚ 27.06.2006, C-540/03, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, EU:C:2006:429

ΔΕΚ 17.09.2002, C-413/99, Baumbast και R. κατά Secretary of State for the Home Department, EU:C:2002:493

ΔΕΚ 19.10.2004, C-200/02, Kunqian Catherine Zhu και Man Lavette Chen κατά Secretary of State for the Home Department, EU:C:2004:639

ΔΕΚ C-148/02, Carlos Garcia Avello κατά État belge, Απόφαση της 2ας Οκτωβρίου 2003;

ΔΕΕ 23.02.2010, C-310/08, London Borough of Harrow κατά Nimco Hassan Ibrahim και Secretary of State for the Home Department, EU:C:2010:80

ΔΕΕ 23.02.2010, C-480/08, Maria Teixeira κατά London Borough of Lambeth και Secretary of State for the Home Department, EU:C:2010:83

ΔΕΚ 14.02.2008, C-244/06, Dynamic Medien Vertriebs GmbH κατά Avides Media AG, EU:C:2008:85

ΔΕΕ 22.12.2010, C-491/10 PPU, Joseba Andoni Aguirre Zarraga κατά Simone Pelz, EU:C:2010:828

ΔΕΚ 12.11.1969, C-29/49, Stauder

ΔΕΕ 14.03.2019, C-38/2018, Massimo Gambino και Shpetim Hyka

ΔΕΕ 21.12.2011, C-507/2010, Ποινική Δίκη κατά του Χ (παρισταμένη της Υ)

ΔΕΕ 17.10.2018, C-393/18 PPU, UD κατά ΧΒ, EU:C:2018:835

ΔΕΕ 12.03.2019, C-221/17, M. G. Tjebbes, G. J. M. Koopman, E. Saleh Abady, L. Duboux
κατά Minister van Buitenlandse Zaken, EU:C:2019:189

ΕΔΔΑ, Schwizgebel κατά Ελβετίας, αριθ. 25762/07, 10 Ιουνίου 2010

ΕΔΔΑ, Marckx κατά Βελγίου, αριθ. 6833/74, 13 Ιουνίου 1979

ΕΔΔΑ, Krombach κατά Γαλλίας, αριθ. 29731/96, 13 Φεβρουαρίου 2001

ΕΔΔΑ, Darboe και Camara κατά Ιταλίας, αριθ. 5797/2017, 21 Ιουλίου 2022

ΕΔΔΑ, Adamkiewicz κατά Πολωνίας, αριθ. 54729/2000, 02 Μαρτίου 2010

ΕΔΔΑ, Nortier κατά Κάτω Χωρών, αριθ. 13924/1988, 24 Αυγούστου 1993

ΕΔΔΑ, S.C. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αριθ. 60958/2000, 15 Ιουνίου 2004

ΕΔΔΑ, T. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αριθ. 24724/1994, 16 Δεκεμβρίου 1999

ΕΔΔΑ, Güneş κατά Τουρκίας, αριθ. 70337/2001, 20 Ιανουαρίου 2009

ΕΔΔΑ, Nart κατά Τουρκίας, αριθ. 20817/04, 06 Μαΐου 2008

ΕΔΔΑ, Blokhin κατά Ρωσίας, αριθ. 47152/2006, 14 Νοεμβρίου 2013

ΕΔΔΑ, Kurtson και Kurtsona κατά Ρωσίας, αριθ. 6110/2003, 03 Μαρτίου 2011

ΕΔΔΑ, Anguelova κατά Βουλγαρίας, αριθ. 38361/1997, 13 Ιουνίου 2002

ΕΔΔΑ, H.Y. και Hü.Y. κατά Τουρκίας, αριθ. 40262/1998, 06 Οκτωβρίου 2005

ΕΔΔΑ, Smirnova κατά Ρωσίας, αριθ. 46133/1999 και 48183/1999, 24 Ιουλίου 2003

ΕΔΔΑ, Ladent κατά Πολωνίας, αριθ. 11036/2003, 18 Μαρτίου 2008

ΕΔΔΑ, Korneykova κατά Ουκρανίας, αριθ. 39884/2005, 19 Ιανουαρίου 2012

ΕΔΔΑ, J.M. κατά Δανίας, αριθ. 34421/2009, 13 Νοεμβρίου 2012

ΕΔΔΑ, Dinç και Çakır κατά Τουρκίας, αριθ. 66066/2009, 09 Ιουλίου 2013

ΕΔΔΑ, D.G. κατά Ιρλανδίας, αριθ. 39474/1998, 16 Μαΐου 2002

ΕΔΔΑ, Salduz κατά Τουρκίας, αριθ. 36391/2002, 27 Νοεμβρίου 2008

ΕΔΔΑ, Panovits κατά Κύπρου, αριθ. 4268/2004, 11 Δεκεμβρίου 2008

ΕΔΔΑ, Sh.D. κ.α. κατά Ελλάδας, Αυστρίας, Κροατίας, Ουγγαρίας, Βόρειας Μακεδονίας, Σερβίας και Σλοβενίας, αριθ. 14165/2016, 13 Ιουνίου 2019

ΕΔΔΑ, Eremia κατά Δημοκρατίας της Μολδαβίας, αριθ. 3564/2011, 28 Μαΐου 2013

ΕΔΔΑ, Nencheva κ.λπ. κατά Βουλγαρίας, αριθ. 48609/2006, 18 Ιουνίου 2013

ΕΔΔΑ, Z κ.λπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αριθ. 29392/1995, 10 Μαΐου 2001

ΕΔΔΑ, M.C. κατά Βουλγαρίας, αριθ. 39272/1998, 04 Δεκεμβρίου 2003

ΕΔΔΑ, Söderman κατά Σουηδίας, αριθ. 5786/2008, 12 Νοεμβρίου 2011

ΕΔΔΑ, Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, αριθ. 25965/2004, 07 Ιανουαρίου 2010

ΕΔΔΑ, L.E. κατά Ελλάδας, αριθ. 71545/2012, 21 Ιανουαρίου 2016

ΕΔΔΑ, A.L. κατά Φινλανδίας, αριθ. 23220/2004, 27 Ιανουαρίου 2009

ΕΔΔΑ, Kovac κατά Κροατίας, αριθ. 503/2005, 12 Ιουλίου 2007

ΕΔΔΑ, D.T. κατά Ολλανδίας, αριθμ. 25307/2010, 02 Απριλίου 2013

ΕΔΔΑ, Al Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αριθ. 26766/2005 και 22228/2006, 15 Δεκεμβρίου 2011

ΕΔΔΑ, Gonzalez Najera κατά Ισπανίας, αριθ. 61047/2013, 11 Φεβρουαρίου 2014

ΕΔΔΑ, S.N. κατά Σουηδίας, αριθ. 34209/1996, 02 Ιουλίου 2002

ΕΔΔΑ, W.S. κατά Πολωνίας, αριθ. 21508/2002, 24 Σεπτεμβρίου 2007

ΕΔΔΑ, N.C. κατά Τουρκίας, αριθ. 40591/2011, 09 Φεβρουαρίου 2020

ΕΔΔΑ, Π. κατά Ελλάδας, αριθ. 78085/2012, 14 Μαΐου 2020

ΕΔΔΑ, A.P. κατά Δημοκρατίας της Μολδαβίας, αριθ. 41086/2012, 26 Οκτωβρίου 2021